

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

КУЛІШ Тетяна Вікторівна

УДК 811.111'23'42: 32/019/51(73)

**ПАРАНОЯЛЬНА РИТОРИКА В АМЕРИКАНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Фоменко Олена Степанівна

кандидат філологічних наук, доцент

Київ – 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США.....	16
1.1. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	16
1.2. Риторичний підхід до вивчення політичного дискурсу.....	23
1.3. Реалізація мовленнєвого впливу в політичному дискурсі.....	26
1.4. Політик як мовна особистість.....	34
1.5. Акцентуєвана мовна особистість у політичному дискурсі.....	40
1.5.1. Поняття та типологічна класифікація акцентуацій особистості.....	40
1.5.2. Типи акцентуєваних особистостей у політиці.....	44
1.6. Паранояльний стиль в американському політичному дискурсі.....	48
1.7. Методологія дослідження.....	57
Висновки до першого розділу	61
РОЗДІЛ II. ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ ВИРАЖЕННЯ ПАРАНОЯЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США.....	65
2.1. Конфліктність як стратегічна домінанта паранояльної риторики політика	65
2.2. Маніпулятивна стратегія у паранояльній політичній риториці США.....	77
2.2.1. «McCarthy», «Nixon», «Trump» як алюзивні антропоніми в американському мас-медійному дискурсі	86
2.2.2. Особливості реалізації тактики звинувачення в дискурсі сенатора Джозефа МакКарті.....	92
2.3. Агональна стратегія як дистинктивна характеристика паранояльної політичної риторики	100
2.3.1. Стратегія створення кола «чужих»	103
2.3.2. Стратегія демонізації ворога.....	120

2.3.3. Стратегія створення образу загрози	131
Висновки до другого розділу	144

РОЗДІЛ III. КОНСПІРАТИВІЗМ ЯК КОНСТИТУТИВНА ОЗНАКА ПАРАНОЯЛЬНОЇ РИТОРИКИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....149

3.1. Особливості індивідуальної концептуальної системи та ціннісних домінант у паранояльній риториці політиків.....149	149
3.2. Конспіративізм в американській лінгвокультурі.....168	168
3.3. Елементи конспіративістського дискурсу в мовленні американських політиків.....176	176
3.4. Ірраціональні елементи в паранояльній політичній риториці США.....185	185
Висновки до третього розділу	189
Загальні висновки	193
Список використаних джерел	199
Список джерел ілюстративного матеріалу.....247	247

ВСТУП

Вивчення індивідуальної вербальної діяльності особистості нерозривно пов'язане з психологічним фактором, адже мовлення укорінене в психіці індивіда та підпорядковується вищим психічним процесам (див., напр., Л. С. Виготський [57], О. О. Леонтьєв [179; 181], Ж. Піаже [230]). Застосування даних психології необхідне, зокрема, і для розуміння такого феномену, як мовна особистість, яка проявляється передусім у мовленнєвій поведінці. Мовленнєва поведінка особистості визначається статусно-рольовою взаємодією мовців, їхніми індивідуально-особистісними та ідіоетнічними характеристиками [123; 272, с. 7]. Численними, зокрема, є дослідження мовної особистості на матеріалі публічних виступів політиків та громадських діячів (див., напр., А. Д. Белова [27], О.О. Ворожбитова [66], М. В. Гаврилова [68], О. І. Дулинська [90], Ю.О. Кричун [150], О. М. Паршина [224], І. О. Самуйлова [262], Л. Л. Славова [272], Т. Б. Соколовська [275], О. В. Спиридовський [276], О. С. Фоменко [295], Д. В. Шапочкін [308], Л. В. Юріна [323]).

Невід'ємними атрибутами професійної діяльності політика високого рангу є емоційне напруження та конфліктні ситуації. У таких психо-емоційних умовах можуть актуалізуватися характерні риси акцентуйованих особистостей, за умови наявності останніх у психологічній структурі особистості політика, що, зокрема, відображається у своєрідній вербальній поведінці. *Акцентуації* є вираженими ідіосинкратичними рисами у психологічній структурі особистості, які потенційно здатні сприяти як соціально позитивним досягненням особистості (наднормативна поведінка), так і спричинити її соціально негативний вектор розвитку (ненормативна поведінка) (К. Леонгард, А. Є. Лічко) [177; 185].

Акцентуації характеру як індивідуально-типологічна особливість особистості висвітлювались у роботах психологів та психіатрів К. Юнга, П.Б. Ганнушкіна, Е.Ф. Зеєра та низки інших [див., напр., 72; 74; 102; 129; 131; 139; 171; 199; 201; 240; 301; 322]. Концептуальні положення їхніх досліджень лягли в основу сучасних робіт як теоретичного, так і прикладного характеру, в тому числі мовознавчих. Так, Т.С. Інкіна [109], В.О. Ляліна [193], О.Н. Мнацаканьян [207] розглянули семантичні особливості мовлення акцентуантів, В.П. Беляєв [32] описав психолінгвістичні предиктори акцентуованих рис особистості, С.Ф. Вокаріна [60], С.Г. Фантіна [291], О.О. Бокова [42] обґрунтували поняття професійної акцентуації особистості, Н.М. Ракитянський [250] розробив психодіагностику акцентуацій політичних лідерів на матеріалі їхніх промов, О.Г. Чалкова, Т.О. Лапкіна [301] висвітлили психолого-педагогічний аспект мовної особистості акцентуантів, Я.О. Бондаренко [44], В.П. Беляєв [30] розробили типологію акцентуованих мовних особистостей на матеріалі художньої прози.

Характерною ознакою сучасних досліджень політичного дискурсу є розширення наукових інтересів, зокрема, вивчення нових аспектів взаємодії мови, влади та суспільства в умовах сучасної багатополарності (наприклад, дискурс тероризму, дискурс екстремізму, дискурс «нового світового порядку», політкоректність, соціальна толерантність тощо). Тож розробка інтегративного, міждисциплінарного напрямку досліджень політичного дискурсу є наразі одним із перспективних напрямів, що привертає увагу дослідників [див., напр., 252]. Науковий інтерес, зокрема, представляє виникнення так званої *паранояльної риторики* в політичному дискурсі США, яку використовують політики в певні історичні періоди, пов'язані з воєнною загрозою, нестабільністю, кризою тощо. Паранояльна політична риторика визначається як персуазивний феномен, спрямований на мобілізацію соціуму проти ворога, притаманними ознаками якої є «драматизація історії» [449] та культивування атмосфери страху й залякування в суспільстві [165].

Паранояльна риторика американських політиків є примітною особливістю політичного дискурсу США, свідченням чого є, зокрема, поширення таких номінацій як *paranoid politics*, *politically paranoid discourse*, *post 9/11 paranoia*, *discourse of fear/suspicion/distrust*, *paranoid discourse* [334; 356; 392; 398; 405; 410; 414; 434; 450; 469]. Паранояльна риторика фігурує в руслі досліджень так званої «патологічної» політики (*pathological politics*), яка протиставляється раціональній політиці «консенсусу» та прагматичного інтересу (*interest politics*). Паранояльний стиль у політиці був вперше описаний Р. Гофстедтером [398] як маргінальне явище, властиве переважно політичним радикалам та екстремістам. На тлі обрання 45-им президентом США Д. Трампа спостерігається притаманність паранояльного стилю американській мейнстримній політичній культурі.

В американській мас-медійній традиції описання політичної комунікації прийнято вести мову про індивідуальні стилі політиків, акцентуючи увагу на індивідуальній варіації способу вживання мовлення, як от «професорський» стиль президента Б. Обама або «ковбойський» стиль президента Дж. В. Буша. Паранояльний стиль у політиці, який співвідноситься з поняттям «стиль політики», також передусім пов'язаний з певною політичною фігурою (наприклад, рейганоміка, маккартизм). Ілюстративною, зокрема, є актуальна наразі мас-медійна номінація *Trumpism*, що за аналогією з терміном *McCarthyism* є синонімом популістського дискурсу та демагогії.

У дослідженнях, присвячених аналізу паранояльних наративів, виокремлюються два загальних підходи, а саме: індивідуалістський (інтра-психічний), який ґрунтується на особистісно-психологічній паранояльній складовій індивіда [напр., 408; 450], а також соціокультурний підхід, згідно з яким паранояльність стає предметом вивчення широкого кола спеціалістів: соціологів, культурологів, геополітиків, істориків, лінгвістів тощо [358; 398; 455; 465; 469]. Окремої уваги заслуговують дослідження, в яких пропонується інтегративний підхід щодо тлумачення паранояльності, тобто

як явища водночас психологічного та соціального [341, с. 107-121; 392], співвідношення складових при цьому обумовлюється контекстом ситуації.

Паранояльність або паранояльний гештальт (Д. Терман) визначається як специфічна когнітивно-афективна структура, яка може бути притаманна як окремим індивідам, так і групам людей. Останнім властиво обирати своїх лідерів – паранояльних риторів: *The psychology of the group is essential to the existence of paranoid leadership. In a sense the group finds its leaders* [463, с. 155]. Варто зазначити, що Американська Психологічна Асоціація чітко розмежовує поняття патологічної та «нормальної» паранояльності, притаманної неклінічним популяціям, про що, зокрема, свідчать такі номінації, як *normal/reasonable/healthy paranoia* та *normal suspicion* (American Psychological Association). Показовим, зокрема, є той факт, що слово *paranoid* за версією Кембриджського словника англійської мови було визнано словом року-2016 [489], що яскраво відображає загальний стан стурбованості в сучасному суспільстві.

Вперше паранояльний тип акцентуованої особистості виокремив Карл Леонгард [177], відзначивши, що основною рисою цього типу є так зване «застрягання», тобто довготривалий афект, який є реакцією на уражене самолюбство [206, с. 204]. При цьому, зустрівшись із перешкодами, такі особи схильні демонструвати підозрілість, ворожість, злопам'ятність та вразливість. Однак, як зазначав П.Б. Ганнушкін, допоки параноїк не перейшов у стадію відкритої ворожнечі з навколишнім світом, на обраному ним вузькому терені діяльності він буде працювати із властивою йому завзятістю, систематичністю, акуратністю й педантизмом, не відволікаючись на будь-які сторонні міркування та інтереси [72, с. 268].

Характерними ознаками паранояльності особистості є гіпертрофована самооцінка, безкомпромісність, ворожість та вразливість. Головною рисою паранояльного типу особистості вважають схильність до формування надцінних ідей (П.Б. Ганнушкін), основною серед яких є ідея особливого значення власної особистості, а також спеціальної місії, яку вони

покликані реалізувати. Зважаючи на те, що професійна діяльність політика пов'язана з вираженими владними устремліннями та пріоритетною позицією влади на шкалі особистих цінностей особистості, а також винятковою цілеспрямованістю та стійкою мотивацією, можна стверджувати, що професійна діяльність політика є однією з пріоритетних сфер активності паранояльних особистостей.

Таким чином, дослідження паранояльної риторики в політиці представляє інтерес для лінгвіста завдяки репрезентативності паранояльності як типу психологічної акцентуації для сфери політичної комунікації. Дослідження психологів свідчать, що ідіосинкратичні риси, притаманні паранояльним особистостям, свідчать про значну ступінь кореляції цього типу акцентуації особистості з вибором професійної політичної діяльності [див., напр., 250]. Наявність взаємозв'язку між акцентуацією характеру особистості та її вибором професії також доводять сучасні психологічні дослідження [60; 137; 139].

З позицій новітніх лінгвістичних тенденцій можна стверджувати, що мовне явище може бути адекватно описаним та поясненим тільки тоді, якщо воно розглядається на перехресті когніції та комунікації (О.С. Кубрякова) [156, с. 11]. Саме когнітивно-дискурсивна лінгвістична парадигма, в рамках якої виконано дослідження, поєднує принципи когнітивної лінгвістики з вихідними положеннями комунікативної лінгвістики, враховуючи когнітивну та комунікативну функції при дослідженні мовних явищ, зокрема дискурсивних проявів паранояльності в мовленні американських політиків.

Актуальність роботи зумовлена міждисциплінарним підходом у сучасній лінгвістиці та тенденцією до інтеграції сучасних гуманітарних наук в рамках антропоцентричного підходу, зокрема, інтересом мовознавчих досліджень до комплексного вивчення питання мовної особистості з урахуванням низки екстралінгвальних чинників, які впливають на вербальну поведінку мовця та обумовлюють своєрідність його мовної та концептуальної картини світу. Інтеграційний комунікативно-когнітивний

підхід, що залучає здобутки психолінгвістичної науки для аналізу дискурсу акцентуєваних мовних особистостей політиків, дозволив прослідкувати дискурсивні вияви особливостей їхньої індивідуальної концептуалізації світу.

Таким чином, дослідження акцентуєваної мовної особистості в межах політичного дискурсу є перспективним напрямом як у царині лінгвістичної персонології, так і для розробки психолінгвістичного ракурсу досліджень політичного дискурсу. Комплексне лінгвістичне дослідження явища паранояльної риторики на матеріалі американського політичного дискурсу є також актуальним у ракурсі сучасних пріоритетних напрямів антропоцентричної та функціонально-орієнтованої лінгвістики до вивчення питання мовленнєвого впливу в політичному дискурсі, зокрема у таких його формах, як персуазивність, аргументація та маніпуляція.

Зв'язок з науковими темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Мова та література народів світу: взаємодія та самобутність» (код 11 БФ 044-01), що розробляється Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка й затверджена Міністерством освіти і науки України.

Метою роботи є здійснення комплексного лінгвістичного аналізу паранояльної риторики як персуазивного феномену в американському політичному дискурсі та встановлення її дистинктивних характеристик. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити поняття «паранояльна риторика» в американському політичному дискурсі та дослідити функціонування в суспільно-політичному дискурсі США такого суміжного поняття, як «паранояльний стиль»;

- обґрунтувати застосування інтегративного підходу у вивченні паранояльної риторики, який поєднує соціо-культурний та психолінгвістичний підходи;

- довести важливість врахування особистісного чинника, зокрема акцентуації особистості, при описанні паранояльної риторики в

американському політичному дискурсі;

- проаналізувати комунікативну поведінку параноїальних мовних особистостей політиків з урахуванням специфіки індивідуальних стратегічних доміант та персуазивної аргументації в їхньому дискурсі;

- виявити прагмалінгвістичні та когнітивні особливості дискурсу американських політиків, які обумовлені вираженістю параноїальної характерологічної акцентуації;

- виявити особливості концептуальної та мовної картини світу параноїальних мовних особистостей в американській політиці на основі специфіки дискурсивних характеристик їхніх індивідуальних концептуальних, ціннісних та емотивних доміант, а також ірраціональних виявів у їхньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є політичний дискурс США.

Предметом дослідження є комунікативні та когнітивні аспекти параноїальної риторики в американському політичному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували промови американських політиків - представників таких дискурсивних формацій, як дискурс холодної війни (Джозеф МакКарті, Річард Ніксон) та дискурс нового світового порядку (*New World Order*) (Джордж В. Буш, Дональд Трамп). Матеріалом дослідження, зокрема, стали транскрипти засідань комісії з розслідувань антиамериканської діяльності (*the House un-American Committee (HUAC)*), яку очолював сенатор Дж. МакКарті у період з 1950 по 1954 роки [479]; промови, інтерв'ю та транскрипти неопублічних розмов Р. Ніксона у Білому домі (*Nixon White House tapes*) за період з 1971 по 1973 роки [497], а також промови та інтерв'ю Дж. В. Буша (2000 – 2008 роки) та Д. Трампа (2015-2016 роки). Загальний обсяг матеріалу складає понад 5000 сторінок.

Підставою для відбору політичних постатей Р. Ніксона, Дж. МакКарті, Дж. Буша-молодшого та Д. Трампа для дослідження параноїальної риторики в політиці слугували численні роботи психологів, лінгвістів та біографів, які досліджували вплив особистісного

фактору на риторику вищезазначених політиків [Р. Ніксон – 92; 232; 328; 329; 342; 344; 375; 401; 419; 425; 471; 462; 463; 466; Дж. МакКарті – 354; 355; 359; 394; 399; 406; 437; Дж. В. Буш – 154; 340; 348; 370; 422; Д. Трамп – 330; 396; 402; 412; 442; 484]. Дослідники, зокрема, відзначають схожість параноїальної риторики в індивідуальному дискурсі зазначених політиків, що дає підстави для її порівняння [напр., 354; 406; 463].

У дисертації були застосовані такі **методи й методики**: *аналітичний та зіставний методи*, а також *інструментарій корпусної лінгвістики* для вивчення теоретичних засад політичного дискурсу США та параноїальної риторики в американській політиці; *дискурсивний аналіз, прагмасемантичний аналіз мовленнєвих актів, метод пресупозиційного й контекстуального аналізу* для дослідження дискурсивних маркерів вираження параноїальності в дискурсі американських політиків, а також *методи когнітивного аналізу дискурсу, інтерпретації тексту, лінгвостилістичного аналізу тексту та лексико-семантичний метод* для дослідження когнітивних особливостей параноїального дискурсу політиків, зокрема для аналізу конспіративістського дискурсу та особливостей індивідуальної концептуальної системи та ціннісних доміант у параноїальній риторичі політиків.

Наукова новизна

роботи полягає у визначенні параноїальної політичної риторики як персуазивного явища на основі комплексного аналізу комунікативної поведінки та когнітивних особливостей дискурсу низки американських політиків та врахування широкого історико-культурного контексту, в якому така риторика виникає; у встановленні типових комунікативних й когнітивних характеристик індивідуального мовлення параноїальної мовної особистості політика, а також у виокремленні комунікативних стратегій і тактик параноїальної мовної особистості в американському політичному дискурсі. У рамках дослідження вперше було проаналізовано конспіративістську риторику американських політиків, що робить внесок у дослідження варіативності дискурсу, риторики й когнітивної лінгвістики.

Положення, що виносяться на захист:

1. Паранояльна риторика в американському політичному дискурсі визначається як персуазивне явище, що слугує мобілізаційним та маніпулятивним елементом публічного дискурсу політика, спрямованим на мобілізацію соціуму проти спільного ворога. Паранояльна риторика виникає в американському політичному дискурсі у певному історичному та соціо-культурному контексті, пов'язаному з нестабільністю, кризою або воєнною загрозою, а саме, в контексті холодної війни та війни з тероризмом, та слугує індикатором стурбованості та страху, що панує в суспільстві.

2. Конститутивним елементом паранояльної риторики є особистісний чинник, а саме, паранояльна психологічна акцентуація, яка маніфестується ідіосинкратичними рисами комунікативної поведінки політиків. Паранояльна мовна особистість політика характеризується гіпертрофовано-позитивною Я-концепцією, переважанням у дискурсі негативних емотивних домінант (ненависть, презирство, агресія), негативною оцінності в дискурсі та негативних концептуальних домінант (ЗЛО, ЗМОВА, ВОРОГ, ЗРАДА); використанням ірраціональних елементів у дискурсі.

3. Домінантною характеристикою паранояльної риторики політика є здійснення мовленнєвого впливу, зокрема, шляхом залякування адресата за допомогою використання елементів апокаліптичної риторики, конспіративізму, ірраціональних елементів у дискурсі, які використовуються політиками з маніпулятивною метою.

4. Паранояльна риторика спрямована на конфронтацію, провідною стратегією якої є агоняльна стратегія, виражена у дискурсивному моделюванні образу ворога та створенні відчуття ефемерної небезпеки. Змістовно-семантичний компонент у дискурсі досліджуваних політиків обумовлений панівною ідеологією відповідного історичного періоду. Так, характерним образом ворога для періоду холодної війни, який репрезентують Джозеф МакКарті та Річард Ніксон, є «комуніст», а для політики нового

світового порядку (New World Order), яку представляють Джордж В. Буш та Дональд Трамп, образом ворога є «терорист».

5. В основі параноїальної риторики лежить *конспіративізм*, що позначає спосіб концептуалізації світу, який характеризується домінуванням концепту «таємна змова» в концептуальній та мовній картині світу особистості. Мовними маркерами конспіративістського дискурсу політика є створення образу глобальної змови та демонізації ворога-змовника. Конспіративістська риторика в американському політичному дискурсі виконує ідеологічну функцію, що полягає у розповсюдженні ідей та переконань, які визначають світоглядні орієнтири для соціальної групи, та пропагують у суспільстві аргументи на підтримку певної політичної позиції.

6. Прототиповою параноїальною мовною особистістю в американському політичному дискурсі є Джозеф МакКарті, в дискурсі якого експліцитно виражені усі стратегічні доміанти параноїальної особистості, а саме, підвищена конфліктність дискурсу, агресивна маніпуляція та агональний риторичний модус. Риторичний стиль Дж. МакКарті в американському лінгвопросторі набув статусу прецедентного, про що свідчать негативно-оцінні деривати, оказіоналізми та концептуальні метафори, похідні від антропоніму «*McCarthy*».

Теоретичне значення дослідження полягає в застосуванні міждисциплінарного підходу до вивчення явища параноїальної риторики в політичному дискурсі США. В теоретико-метологічному плані значущим є застосування інтеграційного комунікативно-дискурсивного підходу, в рамках якого було здійснено комунікативно-когнітивну характеристику політиків - параноїальних мовних особистостей, встановлено кореляції між окремими комунікативними та когнітивними параметрами індивідуального мовлення. Основні результати дослідження є внеском в дослідження варіативності дискурсу, комунікативістики, риторики, когнітивної лінгвістики, політичної лінгвістики, соціолінгвістики та психолінгвістики.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування

матеріалів та результатів дослідження в курсах стилістики та лінгвістики тексту, прагматики, риторики, теорії дискурсу, когнітивної лінгвістики та психолінгвістики, наукових дослідженнях з проблем лінгвістичної персонології та політичного дискурсу. Висновки дисертації представляють практичний інтерес для психологів, спеціалістів по зв'язкам із громадськістю, журналістів та суспільних діячів.

Апробація роботи. Основні положення дисертації було апробовано на Міжнародних наукових конференціях «III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми філології та американські студії»» (Київ, 2010 р.), «Етнознакові функції культури: мова, література, фольклор» (Київ, 2013), на Всеукраїнських наукових конференціях за участю молодих учених Київського національного університету ім. Тараса Шевченка "Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність" (Київ, 2007), "Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри" (Київ, 2008), "Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (Київ, 2010), «Філологічна наука в інформаційному суспільстві» (Київ, 2014), на літніх українських міждисциплінарних конференціях «Ідеї, якими варто ділитися» (Київ, 2013, 2014 роки).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 10 статтях та 1 тезах доповіді на науковій конференції.

Структура роботи. Дисертація загальним обсягом 250 сторінок (обсяг тексту дисертації становить 198 сторінок) складається із вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та джерел ілюстративного матеріалу.

У **вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, зв'язок роботи з науковими темами, формулюється мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також положення, що виносяться на захист, визначається матеріал та методичні засади дослідження, її наукова новизна, теоретичне й практичне значення.

У **першому** розділі

«Теоретичні засади дослідження політичного дискурсу США» розглядаються сучасні підходи до вивчення політичного дискурсу та концепції мовної особистості, зокрема типології акцентуйованих мовних особистостей у політичному дискурсі, висвітлюються основні характеристики та історія дослідження паранояльного стилю в американському політичному дискурсі, а також описуються методологічні засади дослідження.

У другому розділі **«Дискурсивні маркери вираження паранояльності в політичному дискурсі США»** подається комплексна лінгвопрагматична характеристика дискурсу паранояльних мовних особистостей в американському політичному дискурсі, зокрема описуються стратегічні доміанти їхнього дискурсу, особливості аргументації та здійснення мовленнєвого впливу на адресата.

Третій розділ **«Конспіративізм як конститутивна ознака паранояльної риторики в американському політичному дискурсі»** окреслює семантико-когнітивний параметр дискурсу паранояльних мовних особистостей політиків, до якого, зокрема, належать: елементи конспіративістського дискурсу як провідної характеристики картини світу паранояльної особистості політика; особливості вербального вияву Я-концепції; ціннісні, емотивні та концептуальні доміанти; елементи ірраціонального в дискурсі, а також індивідуальні метафори та оцінна лексика. У **загальних висновках** підсумовуються основні результати дослідження та окреслюються подальші перспективи дослідження.

Список використаних наукових джерел містить 515 позицій. Список джерел ілюстративного матеріалу складається з 40 позицій.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США

1.1. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень

Комунікація завжди протікає у певній сфері людської діяльності, у визначеному соціальному просторі. Мова, як абстрактна знакова система, реалізується у дискурсі, кінцевим продуктом та результатом якого є текст [25]. Широка сфера вживання терміну «дискурс» у лінгвістиці та міждисциплінарних науках вказує на розмаїття форм та змісту існування дискурсу як соціолінгвального феномену в сучасному комунікативному просторі [5; 11; 35; 264; 266; 325; 361; 365; 438; 456]. Наразі, однак, не існує дефініції, котра відобразила б усю багатовимірність цього поняття у різних галузях гуманітарної науки [122, с. 227].

Відомим є визначення дискурсу як «тексту, зануреного у життя» (Н.Д. Арутюнова), де «життям» є конкретна ситуація, той позамовний контекст, ті прямо не висловлені цілі та наміри, що супроводжують акт мовлення [11]. Згідно соціо-когнітивному підходу Т. ван Дейка, дискурс постає як «складна єдність мовної форми, знання та дії» [83, с. 121], оскільки в його реалізації бере участь не лише мова в актуальному вжитку, але й екстралінгвальні чинники, що обумовлюють комунікацію, і головне, ментальні (когнітивні) процеси, які є підґрунтям існування дискурсу [363; 366].

Якщо в рамках структуралістського підходу «мова розглядалася як більш чи менш самодостатній механізм, автономний відносно людини та відносно позамовної реальності» [166, с. 85], то для сучасних лінгвістичних теорій притаманне прагнення, з одного боку, прилаштувати мову в систему інших когнітивних механізмів людини, з іншого, — виявити функцію мови як «посередника» між людиною та позамовною реальністю. В цьому випадку визначальним є прагнення показати, що мова й сама несе відбиток способів освоєння реальності людиною, і в той же час, будучи засобом концептуалізації цієї реальності, втіленням мовної картини світу, накладає відбиток на сприйняття реальності людиною – сприйняття «крізь призму мови» [8; 25; 84].

Таким чином, сприйняття людиною певної події чи ситуації обумовлюється наявними когнітивними структурами, внаслідок чого мовець оперує не фактами, а уявленнями про оточуючий світ. У результаті виникає певний конструкт, що відображає створений суб'єктом світ, який і пропонується називати дискурсом. Отже, *дискурс* є вербалізованою мовленнєво-мисленнєвою діяльністю (В.В. Красних), тобто таким способом інтерпретації оточуючої дійсності, в результаті якого певним чином відображається навколишній світ та конструюється індивідуальна реальність, власний спосіб бачення світу, відображаючи при цьому специфіку особистості мовця (К.Ф. Сєдов) [148, с. 14; 264, с. 6].

При перенесенні розгляду словесно оформленого тексту на рівень мовленнєво-мисленнєвого процесу (тобто на рівень дискурсу), на перший план висуваються екстралінгвальні фактори існування тексту, зокрема, взаємодія тексту із зовнішнім середовищем, тобто із історичною, політичною, соціальною обстановкою, станом суспільної свідомості тощо. Таким чином, дискурс розглядається як складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвальні фактори [див., напр.: 11, с. 136; 147, с. 113; 363]. Дискурсивний аналіз у такому випадку передбачає розгляд впливу різних екстралінгвальних факторів на процеси створення тексту та

його внутрішню організацію (Т. А. van Dijk) [367].

Важливо зазначити, що в сучасних лінгвістичних концепціях дискурс тлумачиться як інтерактивна діяльність комунікантів, де встановлюється та підтримується контакт, відбувається емоційний та інформаційний обмін, вплив на мовця, сплетіння комунікативних стратегій та їх вербальних та невербальних втілень у практиці комунікації [122]. Таким чином, для аналізу цього складного явища необхідний комплексний підхід, що розглядає дискурс як багатовимірний феномен у сукупності когнітивного, лінгвістичного та прагматичного аспектів.

У цьому дослідженні вслід за В.Є. Чернявською пропонується розуміти *дискурс* як «текст у нерозривному зв'язку із ситуативним контекстом: у сукупності із соціальними, культурно-історичними, ідеологічними, психологічними та іншими факторами, із системою комунікативно-прагматичних і когнітивних установок автора, які взаємодіють з адресатом та обумовлюють особливу — ту, а не іншу — впорядкованість мовних одиниць різного рівня при втіленні в тексті» [302, с. 78-79]. При цьому дискурс може позначати як окрему комунікативну подію, зафіксовану в конкретному тексті, так і комунікативну подію як інтегративну сукупність певних комунікативних актів, результатом якої є сукупність змістовно й тематично схожих текстів. У такому ракурсі розглядається, зокрема, така формація, як політичний дискурс [26; 27; 295; 302; 313].

В якості об'єкта лінгвістичного дослідження *політичний дискурс*, як певна сфера мовленнєвої взаємодії, розглядався у різних ракурсах: як реалізація особливої знакової системи – політичної мови [213]; як різновид статусно-орієнтованого спілкування [19; 20]; як сфера переважного вживання певних мовних форм та мовленнєвих прийомів [140; 267] тощо. На основі синтезу різних класифікацій виокремлюють різні підходи до вивчення політичного дискурсу, як-от, фундаментальний, дескриптивний, нормативний, критичний, когнітивний, комунікативний, риторичний [127, с. 13-14].

Так, з античних часів політична комунікація вивчалася з позиції риторики, яка доводить свою ефективність і в умовах інформаційного суспільства (неориторика). Відносного новим напрямом є політична концептологія, що вивчає семантику основних політичних понять (свобода, патріотизм, демократія, лідерство тощо). Показовим також є сучасний політологічний підхід до явища політичної комунікації, який розробляється в межах політичної лінгвістики [213], «політології журналістики», метафоричного моделювання [22]. Новаторськими підходами в сучасних дослідженнях політичного дискурсу є політична персонологія та психополітика [216; 223; 232; 250], в рамках яких розробляється методологія дослідження особистості політика шляхом аналізу його текстів, в тому числі неpubлічних, автопрезентаційних.

Сучасний етап розвитку лінгвістичних досліджень політичної комунікації характеризується дискурсивним підходом [40; 70; 200; 204; 219; 377; 431], адже специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає в її переважно дискурсивному характері, тож численні політичні дії за своєю природою є мовленнєвими діями [313, с. 17]. Беручи до уваги існуючі підходи до розгляду феномену політичного дискурсу [204, с. 11; 305, с. 6; 349, с. 203-237; 127], у цьому дослідженні пропонуємо розуміти *політичний дискурс* як реальний та потенційний семіотичний простір, що включає систему мовних знаків, які використовуються у сфері політичної комунікації, корпус прецедентних текстів, які стосуються певного соціально-історичного періоду та відображають ідіодискурс їх продуцентів, і мовні дії, притаманні даному типу спілкування (в сукупності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів).

Основні компоненти політичного дискурсу такі, як цілі, цінності, стратегії, тематика, задаються екстралінгвістичним, а реалізуються мовними засобами в текстах. Політичний дискурс, таким чином, відображає політичну ситуацію в певному державному утворенні; його вивчення дає лінгвістам наочну картину суспільної свідомості, соціально-історичний зріз мови,

зафіксований системою повторюваних мовних актів, які лежать в основі відповідних видів текстів.

Політичний дискурс належить до інституційних форм спілкування, в рамках яких комуніканти беруть участь у статусно-орієнтованому спілкуванні (на противагу особистісно-орієнтованому дискурсу), виступаючи в якості представників певної суспільної групи, і виконують роль, продиктовану комунікативною ситуацією [103]. Комунікативна дистанція, передбачена в інституційному дискурсі, має, однак, градуальний характер, тобто є умовною шкалою, на якій немає «чистих» статусних типів. Тож особистість мовця в інституційному дискурсі відіграє важливу роль, адже, як зазначив В.І. Карасик, повне усунення особистісного фактору в інституційному спілкуванні перетворює учасників такого спілкування на манекенів [120].

Комуніканти в політичному дискурсі є носіями певної ідеології, тобто, системи принципів, заснованих на групових цінностях, яка, в свою чергу, визначає політичні переконання й установки комунікантів, обумовлює концептуально-тематичний і формально-стилістичний зміст текстів, стратегії та прийоми переконання, імплікації і пресупозиції та специфічні мовні ходи у політичному дискурсі [313, с. 8, 134; 19; 20]. Ідеологізованість політичного дискурсу обумовлює орієнтацію останнього на переконання адресата у правильності авторських позицій та «нав'язування» цієї ідеології масовому реципієнту.

Зважаючи на те, що ключовою диференційною ознакою політичної комунікації є фактор «боротьби за владу» [313, с. 3], *політичний дискурс* може визначатися як мовна діяльність, орієнтована «на пропаганду певних ідей, емоційний вплив на громадян країни і спонування їх до політичних дій, для прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в суспільстві» [305, с. 6]. Оскільки «політика за своєю суттю полягає у переконанні» [430, с. 1], персуазивність визначається як іманентна характеристика політичної комунікації [208, с. 22]. Основною

функцією політичного дискурсу, таким чином, є його використання як інструменту політичної влади.

О.Й. Шейгал визначила низку характерних ознак політичного дискурсу, підсумувавши, що політичній комунікації властиве домінування емоційного над раціональним, цінностей над фактами, впливу та оцінки над інформуванням. Провідними характеристиками політичного дискурсу є [80; 260; 312; 313, с. 54-58]:

- *смилова невизначеність* (абстрактність та широта значення; складність значення, обумовлена складністю самого денотату; гра дуальної семантики; відносність позначення, тобто залежність вибору номінації від політичної позиції мовця; вживання політичних афективів та семантично «пустої» лексики;

- *фантомність* (вживання лексичних фантомів, тобто мовних знаків, у значенні яких відсутній денотативний компонент, які породжують міфологеми у знаковому просторі політичного дискурсу, а також обумовлюють існування специфічної категорії прогностичності, пов'язаної з інтерпретацією змісту політичних висловлювань;

- *фідеїстичність* (апеляція до підсвідомості, ірраціональності індивіда, насадження політичних фантазій або міфів);

- *редукціонізм* (спрощення відображуваної дійсності, зведення її до біполярних категорій, що пов'язано з використанням стереотипів масової свідомості [305, с. 58]. Так, одним із домінантних стереотипів американського політичного дискурсу є бінарна опозиція «свої-чужі», яка експлуатує в дискурсі однозначні безальтернативні характеристики: свій або чужий, правильний або неправильний, демократія або тоталітаризм тощо. Маніфестацією універсальної бінарної опозиції «свої - чужі» є моделювання образу ворога в текстах політиків;

- *вокативність* (направленість тексту на конкретного реципієнта; засоби та прийоми, що сприяють встановленню комунікативного контакту між автором дискурсу та цільовою аудиторією, скороченню дистанції між

комунікантами, легітимізації мовця в очах цільової аудиторії, створенню привабливого іміджу мовця тощо);

- *інтертекстуальність* (алюзії на прецедентні тексти, імена та сюжети американської культури, цитати з промов президентів та відомих політичних діячів, біблійні цитати, які сприяють створенню загального смислового поля між автором та реципієнтом тексту за рахунок актуалізації спільних для них культурних концептів; ця мета також досягається шляхом реалізації у політичному дискурсі двох універсальних стратегій політичного дискурсу – «створення кола своїх» та «створення кола чужих»);

- *агональність* (фактор конкурентної боротьби у політиці; прагнення дискредитувати опонента та домінувати у комунікативній інтеракції; реалізується за допомогою стратегії зниження статусу опонента та підвищенні власного статусу);

- *театральність* (використання елементів драми, комічності задля здійснення емоційного впливу на адресата).

Політичний дискурс є важливим складником національної культури. Мовна картина світу політики як «цілісна сукупність образів дійсності у колективній свідомості» [122, с. 104] є складним поєднанням ментальних одиниць (концептів, фреймів, гештальтів, сценаріїв, концептуальних векторів, полей), які належать до політичної сфери комунікації. Становлення та розвиток національного варіанту політичного дискурсу США відбувається в руслі англо-американської усної політичної культури, зокрема культурної традиції виголошення резонансних політичних промов [3; 33; 71; 89]. Так, політичний дискурс США традиційно вирізняється авторитарністю, яка зумовлена політикою сили та тиску, яку провадить США, та політичним пануванням Америки у світі (*Single Superpower world*) [26, с. 140].

Основні ціннісні установки та орієнтири американської національної культури та американської ментальності було виявлено у низці досліджень американських лінгвістів, серед них, зокрема, зазначають: категоричність, політика «повчання світу», егоцентричність, емоційність, егалітаризм,

раціоналізм, орієнтація на майбутнє та оптимізм, орієнтація на зміни, динаміку дій [178; 407; 411; 461]. Необхідно також відзначити, що для політики Сполучених Штатів нехарактерно зберігати нейтралітет у міжнародних відносинах. Історичний досвід свідчить про те, що навіть якщо проблема прямо не стосується американських національних інтересів, уявлення про особливу місію своєї країни змушує лідерів США відкрито декларувати свою позицію, при цьому втручаючись у справи інших держав.

Отже, у сучасних дослідженнях політичного дискурсу активно застосовується дискурсивний підхід до вивчення політичних текстів [див.: 305, с. 6, 313, с. 5]. Саме завдяки такому ракурсу дослідження враховується низка чинників у створенні політичного тексту, а саме: цільові установки, політичні погляди та особистісні якості автора, політична ситуація, в якій був створений текст, співвіднесеність з іншими політичними текстами, специфіка сприйняття цього тексту різною аудиторією, роль, яку цей текст відіграє у політичній комунікації та в політичному житті країни тощо [305]. Таким чином, вивчення політичного дискурсу має описувати вплив низки чинників у створенні тексту та його сприйнятті адресатом, а саме: мовний, культурологічний, соціальний, психологічний, ідеологічний, політичний, національний фактор тощо.

1.2. Риторичний підхід до вивчення політичного дискурсу

Риторика є наукою про вплив на людину за допомогою слова [297], яка визначається також як персуазивна дискурсивна практика [403, с. XXIII]. Лінгвістичним дослідженням риторики та політики займається низка міждисциплінарних напрямів, зокрема політична лінгвістика (*Political Linguistics, Politolinguistics*) та політичний дискурс-аналіз (*Political Discourse Analysis, Analysis of Political Discourse*) [огляд термінів див. 435]. Вивчення мовної дії в риторичній парадигмі є актуальним, зокрема, для сучасних досліджень на матеріалі політичного дискурсу [252; 297; 338; 352; 368], адже в умовах значного інформаційного насичення у політичній сфері доцільно

переосмислювати та структурувати знання про риторику як «вербальну зброю» політичного діяча.

Співвідношення між політикою та риторикою в науковій літературі представлено переважно чотирма напрямками досліджень, а саме: 1) політика та риторика як еквівалентні поняття; 2) риторика, виражена за допомогою політичного дискурсу (політичний дискурс риторики); 3) політика, виражена за допомогою риторичних засобів та 4) риторична критика політики (*rhetorical criticism*) [474, с. 12]. З-поміж окреслених підходів домінують дослідження політичного дискурсу крізь призму риторичних стратегій та використання персуазивних засобів (3). Тож риторичний підхід є одним з провідних у вивченні політичного дискурсу, що передусім обумовлюється основною функцією політичного дискурсу – здійсненням мовленнєвого впливу. Риторичний підхід, відповідно, слід вважати одним з найбільш перспективних мовознавчих підходів до вивчення принципів персуазивного мовлення, пропаганди та маніпулювання мовною свідомістю в політичному дискурсі.

Дослідження механізмів та способів впливу однієї людини на іншу за допомогою мови розпочалося ще в античності в рамках ораторського мистецтва й риторики. Так, у першій всебічній теорії риторичної комунікації Арістотеля, яка й донині знаходить практичне застосування в різних комунікативних ситуаціях, описувались три види аргументів: до раціонального або логосу, до емоцій або пафосу та до етичних норм або етосу [283]. На сучасному етапі досліджень політичного дискурсу в умовах інформаційного суспільства спостерігається пошук нових принципів інтеграції риторичних категорій, відомих з часів античності, з сучасними лінгвістичними теоріями, що, зокрема, втілено в концепції лінгвориторичної парадигми (С.Е. Кегеян, О.О. Ворожбитова) [127].

Лінгвориторичний інтегративний підхід дозволяє розглядати політичний дискурс як мовленнєво-мисленнєвий конструкт, в якому лінгвістичні одиниці влаштовані у риторичні структури. До

лінгвориторичних засобів конструювання дискурсу, передусім, належать стрижневі лексеми, які репрезентують частотні концепти ідеолого-світоглядної картини світу відповідного історичного періоду, які, в свою чергу, є частиною риторичних структур — ієрархії ціннісних суджень, що утворюють аргументативний простір продуцентів політичного дискурсу; а також «елокутивне наповнення» дискурсу — різні види перетворень мовних одиниць (метаболи), тропи, фігури та прийоми мовного впливу на реципієнта.

Лінгвориторична наукова парадигма базується на перетині трьох категоріальних рядів: 1) *етос, логос і пафос* як, відповідно, морально-філософський, словесно-розумовий, емоційно-експресивний аспекти аргументації; 2) рівні *структури мовної особистості*: вербально-семантичний, лінгво-когнітивний, мотиваційний (за Ю.М. Карауловим); 3) етапи універсального процесу трансформації думки у слово в дискурсивному процесі: *інвенція* (винахід), *диспозиція* (розташування), *елокуція* (мовне оформлення). Відповідно, виокремлюють три групи лінгвориторичних параметрів аналізу мовленнєво-мисленнєвих феноменів [127], а саме: 1) етосно-мотиваційно-диспозитивні; 2) логосно-тезаурусно-інвентивні та 3) пафосно-вербально-елокутивні параметри.

Етосно-мотиваційно-диспозитивні параметри політичного дискурсу детерміновані прагматичними завданнями утримання влади, що нерідко супроводжується нехтуванням традиційних етичних обмежень. *Пафосно-вербально-елокутивні параметри* політичного дискурсу характеризуються цілеспрямованим спрощенням мовних засобів на тлі активного використання троп та фігур мови з метою формування ідеологічних установок у мовній свідомості масового реципієнта. Завдяки фактору адресата політичний дискурс репрезентує не тільки індивідуальність мовної особистості політика, але і його уявлення про колективну мовну особистість адресата. *Логосно-тезаурусно-інвентивні параметри* політичного дискурсу базуються на концептах, сформованих на основі частотних лексем, створюючи інвентивну

сітку, яка задає змістовно-сміслові аспекти інтерпретації дискурсу реципієнтом.

Варто зазначити, що в американській традиції вивчення політичної комунікації типовою є еквівалентність чи, принаймні, синонімічність понять «риторика» та «дискурс». Американські дослідники, зокрема, вважають, що дискурс-аналіз політичного тексту передусім стосується його риторичних аспектів [див., напр., 418, с. 1-16]. Крім того, особливого поширення у США набув тематичний різновид риторики, тобто такий, що об'єднує різні види словесності навколо певної важливої теми, наприклад, «ядерна» риторика, «зелена» риторика, риторика холодної війни, конспіративістська риторика тощо. У такому контексті перетинання термінів «дискурс» та «риторика» в англійському академічному та мас-медійному середовищі є типовим, наприклад: *The ubiquitousness of conspiracy rhetoric indicates this discourse is more than entertainment* [409].

Ілюстративними також є дані корпусу сучасної американської англійської мови (COCA) [506], які, зокрема, свідчать, що лексема *rhetoric* найчастіше поєднується в англійській мові з лексичними одиницями із семантичного поля «політика» (*campaign rhetoric, republican rhetoric, election rhetoric, party rhetoric, anti-Bush rhetoric*), «війна» (*war rhetoric, hate rhetoric, warfare rhetoric, war-crimes rhetoric, militarist rhetoric, anti-war rhetoric*) та позначеннями суспільно-політичних явищ різних історичних періодів (*Civil rights rhetoric, cold war rhetoric, anti-communist rhetoric, the Reds-under-the-beds rhetoric*). Серед прикметників, які найчастіше застосовуються з лексемою *rhetoric*, також переважають означення, якими характеризують політичну комунікацію, наприклад: *official, revolutionary, harsh, heated, populist, tough, radical, hateful, hard-line, hostile, confrontational, belligerent, divisive, extreme, extremist* тощо.

Крім того, з-поміж ста найуживаніших прикметників, вжитих з іменником *rhetoric* (*adj + rhetoric*), першу позицію займає прикметник *political*, в той час як іменник *discourse* найчастіше поєднується в англійській

мові з прикметником *public* (*political* – на другій позиції). Отже, риторика і політичний дискурс – нерозривні поняття, про що свідчить частотність вживання лексеми *rhetoric* в американській політичній комунікації.

1.3. Реалізація мовленнєвого впливу в політичному дискурсі

Діяльність політика направлена на переконання адресата у правильності власних позицій та залучення аудиторії на бік автора з метою формування громадської думки. Це обумовлює таку пріоритетну функцію політичного дискурсу, як мовленнєвий вплив на адресата та маніпулювання. Розгляд політичного дискурсу в його персуазивному аспекті також представляється обґрунтованим, якщо взяти до уваги визначення поняття політики як діяльності, спрямованої на реалізацію, відстоювання своїх інтересів, пов'язаної із прагненням до завоювання й використання влади [234; 235]. Тож, виходячи з того, що професійним завданням для політика є підкорення чужої інтерпретації власною, *вербальну діяльність політика* розумітимемо як створення та розповсюдження політиком вербальної продукції з метою здійснення впливу на аудиторію [237, с. 20].

Систематичне емпіричне вивчення мовленнєвого впливу або персуазивності почалося у другій половині двадцятого століття [180; 282; 347; 352; 430]. Складність та багатоаспектність мовленнєвого впливу як об'єкту вивчення зумовила появу великої кількості досліджень міждисциплінарного характеру, зокрема у рамках психології, соціології, теорії масової комунікації та пропаганди, а в рамках лінгвістичної традиції — у стилістиці та лінгвістиці тексту, прагмалінгвістиці та теорії мовленнєвого впливу, психо- та соціолінгвістиці, риториці.

Загальною передумовою розвитку інтересу до прагматичних властивостей мови, зокрема й до мовленнєвого впливу, став зсув наукової парадигми мовознавства до антропоцентризму. Якщо раніше мова вивчалася як «замкнена система, узята в абстракції від реальної мовної діяльності

індивідів» [180, с. 8], то наразі коло досліджень було розширене, включно з усіма аспектами мовленнєвої діяльності та взаємодії [110; 302; 368].

У будь-якому акті мовного спілкування комуніканти переслідують немовні цілі, зокрема і вплив на співрозмовника за допомогою мови. **Мовленнєвий вплив** у широкому сенсі може бути визначений як будь-яка комунікація, взята в аспекті її цільової обумовленості, описана з позиції одного з комунікантів, коли він розглядає себе при цьому як суб'єкт впливу, а свого співрозмовника вважає об'єктом впливу [282]. Традиційно вважається, що мовленнєвий вплив може здійснюватися за допомогою переконання, раціональних механізмів, аргументації, а також за допомогою впливу на емоційну сторону свідомості індивіда, або сугестію. Розглянемо детальніше деякі з цих засобів здійснення мовленнєвого впливу.

Якщо комунікація має установку на мовленнєвий вплив, вона, таким чином, визначається як персузивна [75; 77; 114; 168; 368]. Вслід за О.В. Голодновим визначимо **персузивну комунікацію** як особливу форму ментально-мовної взаємодії співрозмовників, що реалізує спробу переважно вербального впливу одного зі співрозмовників на свідомість адресата з метою спонукання останнього до вчинення/відмови від вчинення певних пост-комунікативних дій в інтересах адресанта [75, с. 8].

Суміжним із персузивністю є поняття **аргументації**. Аргументативний дискурс розглядається як діалог вербальних ходів, в ідеалі спрямованих на вирішення конфлікту думок [448, с. 145]. Метою аргументативної комунікації є внесення можливих змін до переконання опонента і встановлення консенсусу між учасниками комунікації за допомогою аргументативного дискурсу [34; 220]. Аргументація визначається як комплексний мовний акт, що складається із взаємопов'язаних тверджень, призначений виправдати або спростувати висловлену думку і покликаний переконати адресата в правильності обстоюваної позиції. При цьому переконливість аргументації ґрунтується на певних засадах або «правилах поведінки», а саме: на логічності міркувань, дотриманні правил ведення

критичних дискусій, соціальних норм і конвенцій, принципів кооперації та ввічливості [220, с. 6-7]. При цьому інтенція комунікантів вирішувати когнітивний конфлікт (за А.Д. Беловою) на свою користь, залишаючись в рамках зазначених «правил поведінки», виводить на перший план вже конкретні стратегії переконання опонента, що, відповідно, надає аргументації персуазивного характеру [448, с. 146].

У випадку персуазивної комунікації інтенція адресанта визначається його бажанням переконати свого співрозмовника на користь виконання або невиконання ним певної посткомунікативної дії, необхідної адресанту, тим часом як в аргументативній комунікації інтенція адресата швидше зводиться до переконання в правильності викладеної ним думки, в досягненні консенсусу. Відповідно, персуазивність не може бути зведена тільки до аргументації, оскільки її цілі обумовлюються завданнями і комунікативними інтенціями іншого роду. Однак, слід зазначити, що засоби аргументації можуть використовуватися в персуазивній комунікації і, навпаки, аргументативна комунікація за певних умов може переростати в персуазивну в тому випадку, коли реалізація власних цілей співрозмовника починає переважати над аргументативною інтенцією або зовсім витісняє її [75].

Персуазивності зазвичай протиставляють ще один вид психологічного впливу, а саме, *сугестію* (лат. - навіювання), що визначається як процес впливу, передусім, словесного, на психіку адресата, на його почуття, волю і розум, пов'язаний із зниженням усвідомлення, аналітичності та критичності при сприйнятті поданої інформації [277; 321]. Сугестивність, на відміну від аргументації, апелює до ірраціонального та емоційного в психіці реципієнта, вона пов'язана із завуальованим впливом на свідомість адресата, зокрема на образну свідомість та чуттєво-асоціативні аспекти. Так, В.Ф. Петренко виділяє емоційний вплив як особливий тип мовленнєвого впливу, суть якого полягає у «формуванні загального емоційного настрою, світовідчуття реципієнта», потрібного для успіху адресанта [228, с. 19]. Персуазивність, тим часом, спрямована на переконання адресата до зміни певної поведінкової

позиції, прийняття певного рішення, стимулювання рішучості адресата до виконання певних дій [77, с. 123].

Як особливий різновид мовленнєвого впливу розглядають також *маніпуляцію*, яка полягає у прихованому спонуканні адресата маніпулятором до вчинення певних дій в результаті прихованого впровадження в психіку об'єкта цілей, бажань, намірів, установок, які не збігаються з його інтересами [88; 118, с. 33; 122, с. 80; 204; 302, с. 19; 233; 364, с. 361]. Маніпулятивна когнітивна установка характеризується невизнанням суб'єктом мовного впливу рівної цінності особистості об'єкту мовленнєвого впливу і своєї власної, що проявляється в невизнанні цінності потреб об'єкта, та прагненням домогтися бажаного в умовах конфлікту інтересів без будь-яких поступок чи емоційних затрат [85, с. 5]. Специфіка маніпуляції полягає в тому, що цей прийом впливу відноситься до способів принципово непрямого спілкування, за якого відбувається вуалювання вихідної інтенції мовця.

Т. А. ван Дейк запропонував тристоронню систему опису феномену маніпуляції [364, с. 361], згідно з якою слід розрізняти такі її виміри: суспільний вимір (передбачає в першу чергу зловживання владою у відносинах між групами та індивідами), когнітивний вимір (спрямована на перебудову свідомості адресата) та дискурсивно-семіотичний вимір (здійснюється за допомогою текстів та візуальних повідомлень). Як зазначає Т. А. ван Дейк, межа між маніпуляцією та персуазією вельми нечітка й обумовлена контекстом, адже одне і те ж повідомлення може мати маніпулятивну силу для одних реципієнтів і не мати такої для інших [там само].

Умовою успішності маніпуляції є некритичне мислення і низький культурний рівень реципієнта [297, с. 10]. Основним з диференційних факторів є свобода вибору тих чи інших дій адресатом у випадку власне персуазивної комунікації (залежно від того, чи приймає адресат аргументацію продуцента персуазивної мовленнєвої дії чи ні) і його більш пасивна роль «жертви» маніпулятора в разі маніпулятивного контексту.

Проте, у багатьох випадках персуазивні інтенції адресанта можуть не бути виражені експліцитно в самій комунікативній ситуації, що додає мовленнєвому впливу маніпулятивного характеру.

У час політичної нестабільності та кризи, в умовах, коли суспільство виявляється особливо сприйнятливим до маніпуляції з боку політиків та легко піддається фасцинації популістськими та демагогічними маневрами, одним з найефективніших маніпулятивних інструментів будь-якої політичної кампанії стає розподіл суспільства на хороших/своїх та поганих/чужих. Так звана «бінарність», тобто подача інформації за принципом протиставлення «своїх» «чужим» зі знаками «плюс — мінус», відповідно, у багатьох сучасних лінгвістичних дослідженнях визначається як базова семіотична опозиція політичного дискурсу, що характеризується високим маніпулятивним потенціалом [110; 116; 168; 202; 217; 273; 313; 380; 417; 421; 422].

Причини виникнення **опозиції «свої - чужі»** О.С. Іссерс вбачає у давній соціокультурній традиції поділу соціуму на «своїх» і «чужих». Природа такого структурування соціуму має, на думку автора, маніпулятивний характер, звідки впливає виникнення такої базової категорії персуазивної комунікації, як «своє коло», що базується на двох протиставлених концептах — «свої» і «чужі» [110, с. 45]. Таким чином, опозиція «свої — чужі» розглядається в рамках комунікативних стратегій, що реалізуються у політичному дискурсі, де вона трактується як маніпулятивна архетипна бінарна опозиція, що лежить в основі двох основних персуазивних політичних стратегій — «створення кола своїх» і «створення кола чужих» [260].

Фактор «свій — чужий» може розглядатися також в якості когнітивної домінанти при виборі авторських персуазивних стратегій, що відтворюють у дискурсі індивідуально-авторську картину світу [116; 217]. Таким чином, опозиція «свої — чужі» функціонує як механізм встановлення когнітивної домінанти задля моделювання різних типів знання в змістовій структурі

картини світу. Проте, слід зазначити, що у політичному дискурсі він часто є штучним конструктом, який створюється політиком навмисно в маніпулятивних цілях [85; 217, с. 8-9].

На макротекстовому рівні опозиція «свої - чужі» може бути представлена як маніфестація фрейму конфлікту [380, с. 614]. При цьому провідною комунікативною стратегією визначається так звана стратегія «страху» (*strategy of fear*), яка також має бінарну основу завдяки протиставленню простору «впевненості» і простору «страху» (*locus of confidence vs. locus of fear*), що накладаються на основну опозицію політичного дискурсу «свої vs. чужі». При цьому поле «свої» асоціюється з «упевненістю», а поле «чужі» — із «страхом».

Бінарна опозиція «свої — чужі» визначається як фундаментальна ідеологічна основа дискурсу. Так, у роботах Т.А. ван Дейка, зокрема, зазначається, що для ідеологій, котрі лежать в основі соціальних конфліктів, характерною є поляризація поглядів, яка чітко розрізняє групу «своїх» і групу «чужих» (*ingroup vs. outgroup*, [362, с. 248]). Крім того, ідеологічні уявлення контролюють формування смислової та стилістичної структури тексту [362, с. 255], що може імпліцитно або експліцитно виражатись у дискурсі у вигляді тенденційних моделей (*biased models*), які лежать в основі ідеологізованих текстів, спрямованих на нав'язування відповідної ідеології масовому реципієнту.

Дійсно, дискурс як мовне та інтеркультурне явище не може не відображати ідеологію [122, с. 243-245], адже політичний дискурс існує у глобальній системі політичної комунікації та має інституційний характер, а основними суб'єктами інституційного дискурсу є представники певного соціального інституту, які є носіями певної ідеології. Будь-яка організована група має свою культуру, в тому числі політичну, в основі якої лежить власна система цінностей та норм [313]. Так, у сфері американського політичного дискурсу виявляються два інституціональних типи політиків: демократи та республіканці, які займають протилежні позиції на умовній осі політичної

орієнтації. Республіканці традиційно вважаються партією консервативного гатунку, що виражають інтереси великого бізнесу, в той час як демократи користуються підтримкою більшості білого населення країни, більш ліберальні та схильні до змін [383].

Опозиція «свої — чужі» також розглядається як варіант реалізації родової стратегії редукціонізму, що визнається основною стратегією політичного дискурсу. Стратегія редукціонізму трактується як комплекс операцій над моделлю світу реципієнта, коли складне і багатоаспектне розуміння проблеми в процесі редукції зводиться на рівні подання аудиторії простої репрезентації, позбавленої аспектів [202]. Структурованість за біполярним типом оціночності, в якому відсутня зона перехідних або нейтральних оціночних знаків, вважається, зокрема, характерною рисою тоталітарних дискурсів [316].

Із стратегією редукціонізму тісно пов'язане використання політиком стереотипів суспільної свідомості у процесі мовної дії або «міфів політичної свідомості», які тісно пов'язані з груповими уявленнями про розшарування соціуму. Важливість ролі міфу в політичній комунікації обумовлюється такими характеристиками політичного дискурсу, як фантомність та фідеїстичність. Міф у більшості випадків недоказовий, оскільки міфологічне мислення не підпорядковується логіці. Груповим міфам (міфам «вони і ми») властиві традиційні характеристики міфів — аксіоматичність та неможливість верифікації, з якими тісно пов'язані спрощене бачення реальності та спрощення каузальних зв'язків [313, с. 145-168]. Така тенденція, зокрема, характерна і для американського політичного дискурсу, де стереотипи масової свідомості усувають істотні розбіжності при об'єднанні кількох розрізнених «діючих» осіб в єдиний інтегративний образ «ворога» [421, с. 239].

Отже, опозиція «свої vs. чужі» є стереотипом масової свідомості, пов'язаним зі специфічною бінарною категоризацією дійсності [202, с. 10]. В центрі такого стереотипу, як правило, знаходяться одна або дві яскраві,

емоційно-насичені бінарні ознаки, такі як «ми — вони», «свої — чужі», «погані — хороші» тощо. Такий стереотип є основою групової ідентифікації членів соціуму, що передбачає існування певних ціннісних орієнтацій, тож опозиція «свої — чужі» також є ідеологізованою. Такі характеристики зазначеної опозиції зумовлюють ефективність її використання для побудови персуазивних та маніпулятивних стратегій політика.

Таким чином, мовленнєвий вплив є комплексним поняттям, що об'єднує різні способи і механізми впливу на адресата з метою переконання останнього у вчиненні певної дії. Персуазивність, як видове відносно нього поняття, є іманентною характеристикою політичного дискурсу [430], що реалізується за допомогою раціональної аргументації, маніпуляції або з використанням сугестивного впливу. Іншими словами, мовленнєвий вплив у політичному дискурсі слід розглядати як сплетіння логіки й емоцій у різних співвідношеннях.

1.4. Політик як мовна особистість

Поняття мовної особистості виникло в результаті інтересу до проблеми особистості в дискурсі, зокрема різноманітних комунікативних проявів комунікантів, що було обумовлено зміною вектору лінгвістичної парадигми у кінці ХХ — на початку ХХІ століття в бік антропоцентризму [див. 38; 71; 64; 262]. Для сучасної лінгвістики створення такого пізнавального артефакту, як мовна особистість є науково та прагматично необхідними, адже «неможливо пізнати мову саму по собі, не виходячи за її межі, не звернувшись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості» [124, с. 8].

Поняття «мовної особистості» досить добре описане в сучасній україністиці [напр., 100; 227; 263; 272] та русистиці [64; 78; 122; 124; 144; 150; 194; 195; 275; 280; 309]. Інтегративні процеси у сфері гуманітарних наук зумовили особливу увагу до когнітивних та соціально-психологічних процесів. Такі аспекти вивчення мовної особистості, як мовна картина світу,

мовна свідомість особистості, мовна ментальність [напр., 57; 100; 181], мовна здатність, мовна компетентність [напр., 101; 190; 239; 242; 316] сформувалися в контексті такого роду інтеграції.

Мовна особистість у широкому сенсі – це будь-який мовець, тобто кожен, хто послуговується мовою. Вузкий або власне лінгвістичний підхід у тлумаченні мовної особистості надає різний категоріальний статус цьому поняттю залежно від рівня мовного аналізу (наприклад, з позицій комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики, функціональної граматики тощо). Відповідно, залежно від підходу до предмету вивчення, виділяють різні типи мовних особистостей [див., напр., 124; 64; 310; 144; 265; 242; 227].

Сучасний етап наукового осмислення концепції мовної особистості характеризується різноплановістю, адже типології останніх розробляються як на основі власне лінгвістичних критеріїв [див., напр., 5; 8; 66; 78; 122; 124; 216; 245; 265; 280; 282; 309], так і на ґрунті соціальних та психологічних класифікацій [див., напр., 100; 121; 194; 195]. Так, відповідно до психолінгвістичного підходу, мовна особистість нерозривно пов'язана з психологічним типом особистості мовця [122, с. 173-174]. Соціолінгвістичний погляд враховує соціальний статус, професію мовця, що впливають на його мовлення [напр., 48; 223]. Мовну особистість політика в руслі соціолінгвістики визначають як носія або соціальну групу носіїв, пов'язаних з мовленнєвими характеристиками чиновника як класу [48, с. 18].

Загалом, парадигма перспективних методик вивчення мовної особистості пов'язана з вивченням мовця в аспекті соціальної психології з використанням даних лінгвістики, психології та персонології (дискурсивна модель особистості) [265]. Серед основних чинників, які узагальнюють різні підходи до типології мовних особистостей, слід зазначити: 1) індивідуально-психологічні та соціальні особливості мовної особистості; 2) особливості вербальної поведінки, в якій проявляються її соціальні та індивідуально-

психологічні риси; 3) лінгвориторичні та лінгвостилістичні характеристики, лінгвокультурний фактор.

За визначенням Ю.М. Караулова, мовна особистість є «сукупністю здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення нею мовних творів (текстів)» [124, с. 3]. Автор вважає, що у мовній особистості представлені усі особистісні характеристики мовця. На думку Л.В. Засекіної, іпостасі мовної особистості реалізуються у різних контекстах життєдіяльності людини (у професії, міжособистісних стосунках, в іншомовній комунікації тощо), які розглядаються як окремі мовленнєві особистості в межах однієї [100, с. 86]. Натомість, лінгвісти-когнітологи вважають, що мовна особистість є комплексним прототипом ідентичності, тобто «когнітивно-дискурсивним інваріантом, що реалізується у дискурсі певною кількістю варіантів, які розрізняються між собою номінативними та дискурсивними стратегіями» [78]. Тобто, йдеться не про індивідуального носія мови чи представника певної соціальної групи, а про абстракцію від результатів мисленнево-мовленневої діяльності мовця у тих чи інших дискурсивних умовах.

Структурно мовна особистість представлена трьома умовними рівнями — лексиконом, тезаурусом і прагматиконом, які тісно переплітаються один з одним у процесі комунікації [124]. Так, на вербально-семантичному рівні мовної особистості (лексикон) відображається ступінь володіння побутовою мовою, зокрема граматичні знання особистості, стандартні та стереотипні формульні фрази тощо, на ґрунті якого формуються паростки індивідуального стилю мовної особистості. Лінгвокогнітивний (тезаурусний) рівень мовної особистості відображає палітру узагальнених понять, концептів, якими володіє мовець, репрезентує актуальну для особистості картину світу та відтворює особистісні преференції та індивідуальний вибір мовця.

Саме в межах лінгвокогнітивного аспекту мовна особистість проявляється як індивідуальність, зокрема в її аксіологічних орієнтирах,

способах ієрархізації понять та їх комбінації при побудові аргументації, наданні певним поняттям статусу важливих або надважливих тощо. Тому лінгвокогнітивний аспект є центральним для поняття мовної свідомості особистості, адже особистість політика, зокрема його світоглядні та політичні погляди, інтенції, бажання, моральні норми, етичні установки тощо, співвідносяться з особливостями індивідуального стилю політика та відображаються у ньому [122, с. 100].

Оскільки тезаурус відображає картину світу, властиву мовцю, саме на лінгвокогнітивному рівні мовної свідомості політик здійснює індивідуальний добір мовних засобів, тематичне створення текстів, а також надає висловлюванню модальну забарвленість, тобто формує власну позицію щодо питання, та здійснює аргументацію, доносить головну думку аудиторії за допомогою мовних засобів персуазивності та маніпуляції. Цей рівень тісно пов'язаний із психологічними характеристиками особистості, адже виражає систему психологічних пріоритетів індивіда, виражених у тексті.

Індивідуалізація мовної особистості максимальна на вищому, мотиваційному (прагматичному) рівні, який представлений прагматиконом особистості, що відображає її мотиви, цілі та інтенції. Це обумовлено низкою чинників, зокрема врахуванням фактора адресата при створенні тексту та прагненням досягти перлокутивного ефекту, передусім, за допомогою персуазивних та маніпулятивних засобів.

Дискурсивний підхід розкриває нові можливості для конструктивного наповнення поняття мовної особистості. Наразі науково легітимним стає поняття «*дискурсивна особистість*», яка формується в інтеракціональному контексті на перетині комунікативних та когнітивних факторів [271]. Дискурсивна особистість визначається як «комунікативна (інтерактивна) особистість, яка має «мовленнєвий паспорт» [122, с. 46; 285], тобто сукупність індивідуальних комунікативних стратегій і тактик, когнітивних, семіотичних, мотиваційних спрямувань, сформованих у процесах комунікації» [271].

Для описання дискурсивної особистості значущим є когнітивний параметр, що містить семантико-когнітивний та соціально-психологічний вектори. В основі поняття «дискурсивна особистість» лежить ментальний фактор, адже саме мисленнєва діяльність детермінує вибір мовних структур та засобів, а дискурс демонструє психологічні особливості мовця, його філософсько-світоглядні установки, етно-національні та історико-культурні особливості.

Результатом прояву мовної особистості у ситуації комунікації є *комунікативний імідж*, який в умовах політичної комунікації відіграє вагомую роль [82; 318]. Вдалий комунікативний імідж, який здатний впливати безпосередньо на свідомість і підсвідомість адресата, великою мірою обумовлює ефект «фасцинації», або «зачарування» публіки особистою чарівністю мовця [241]. В основі створення іміджу завжди знаходиться спроба навіювання реципієнтам певного образу мислення. Природньо, що політичні діячі прагнуть, щоб у свідомості адресатів закріпився позитивний образ політика і негативний образ – у опонента. Бажаний ефект досягається завдяки різним лінгвістичним засобам, передусім – комунікативним стратегіям та тактикам, у структурі яких найважливішу роль відіграє протиставлення своїх та чужих, однодумців та ворогів тощо.

Суміжним до понять «мовленнєвий паспорт» і «комунікативний імідж» є термін «ідіолект», який розуміють як індивідуальний різновид мови [15]. Необхідно зазначити, що головна відмінність мовного іміджу від ідіолекта політика полягає в тому, що імідж складають якості, спеціально напрацьовані з метою справити сприятливе враження на виборців («Я – ідеальне»), а ідіолект формує лексика, що відображає психологічну сторону особистості («Я – реальне») політичного діяча. Зазначимо, що фактор іміджу дещо ускладнює дослідження особистісних виявів політиків в дискурсі, адже він обумовлює приховання психологічних особливостей мовця. Відповідно, найповніше «природна» реалізація особистості в дискурсі розкривається при максимальному ступені прагматичної актуалізації (прагматичного фокусу)

особистості мовця, зокрема, при підвищеній емоціогенності комунікативної інтеракції, у вербальних конфліктах, а також за наявності у структурі особистості мовця певних психологічних акцентуацій.

Важливим поняттям при аналізі індивідуального дискурсу є психологічне поняття *домінанти* (лат. *dominare* - панувати), яка визначає не лише поведінку організму, але і характер сприйняття світу людиною [285]. Оскільки мовленнєва діяльність людини є одним із проявів сутності людини, можна вести мову і про домінуючу мовленнєву поведінку та домінуючу текстову діяльність. Причому, для аналізу дискурсу важливим аспектом виступає, зокрема, **емоційно-смілова домінанта** як система когнітивних та емотивних еталонів, характерних для певного типу особистості, які слугують психічною основою метафоризації та вербалізації картини світу в тексті [30, с. 57].

Емоційно-сміслові домінуючі мовця проявляються в процесі комунікації через властивий йому індивідуальний стиль вербальної поведінки [194, с. 275] або *індивідуальний комунікативний стиль* [53; 159; 172; 261], якому притаманні специфічні комунікативні стратегії. Під *комунікативним стилем* розуміють «почерк мовця» [451, с. 4], тобто індивідуальні відмінності у вербальній поведінці та манері спілкування людей, що характеризуються відносною стійкістю. **Комунікативний стиль**, як загальний підхід до побудови міжособистісної комунікації, визначається як стійка модель комунікативної поведінки, опосередкована індивідуальними особливостями (психотипом) та характером діяльності людини [91; 261], який обумовлений низкою чинників, зокрема, психологічними особливостями комуніканта, його життєвим досвідом, моральною культурою суспільства тощо. Слід, однак, зазначити, що стиль комунікативної поведінки [278] характеризується певною пластичністю, адже залежно від ситуації взаємодії мовець суттєво модифікує свою мовленнєву поведінку, зберігаючи при цьому певну специфіку свого стилю.

У вузькому розумінні *комунікативний стиль* визначають як «сукупність мовних засобів, які використовує мовець у процесі спілкування для створення бажаного комунікативного ефекту та здійснення впливу на слухача» [6, с. 100]. Для дослідження політичної комунікації релевантним поняттям є, зокрема, *мовленнєвий стиль політичного лідера*, який визначається як «сума базових риторичних якостей, які є дзеркальним відображенням, або радше втіленням у мовленні притаманних лідеру психологічних рис» [254, с. 17]. Узагальнюючи різноманітні підходи до тлумачення комунікативних стилів, слід зазначити, що стилем є прояв цілісності індивідуальності; стиль пов'язаний з певною спрямованістю і системою цінностей особистості; стиль виконує компенсаторну функцію, допомагаючи індивідуальності найефективніше пристосуватися до вимог середовища.

Таким чином, мовна особистість є водночас носієм своєрідної мовної та концептуальної картини світу, а також продуцентом своєрідного комунікативного стилю. Вивчення багатогранного феномену мовної особистості в сучасних лінгвістичних аспектах неможливе без комплексного, міждисциплінарного підходу, який враховує, зокрема, прагмалінгвістичний та психолінгвістичний аспекти. Тлумачення поняття «мовної особистості» поступово трансформується під впливом дискурсологічного фактору, який дає можливість залучати до аналізу мовної особистості чинники широкого діапазону: ментальні, психологічні, прагматичні. У боротьбі за владу переможцем зазвичай стає той політик, хто є сильнішою мовною особистістю, краще володіє стратегіями та тактиками комунікації і, відповідно, здатен змоделювати у свідомості колективної мовної особистості масового реципієнта певну картину світу та повести його за собою.

1.5. Акцентуїтована мовна особистість у політичному дискурсі

1.5.1. Поняття та типологічна класифікація акцентуацій особистості

У сфері характерології, вченні про різноманіття людських характерів, розроблялись численні концепції, які намагалися «внести порядок в хаос індивідуального» [див. 249]. Загальновідомою, зокрема, є типологія Гіпократів, згідно з якою існують чотири типи темпераменту: холерик, флегматик, сангвінік, меланхолік. Ця теорія у ХХ-му столітті була розвинена І.П. Павловим у типологію вищої нервової діяльності. Сучасні науки про людину та її поведінку значно вдосконалили класифікаційні теорії характерів, зокрема, були створені класифікаційні ознаки «нормативних» характерів та їх аномалій [див. 72; 177; 185; 249].

У загальному визначенні характер є тим психічним формуванням, яке відрізняє індивіда від інших осіб не за фізичними ознаками, а за його психічними проявами. Згідно з дефініцією, *характер* (від грецького *charakter* – особливість, відмінність) є сукупністю стабільних індивідуальних рис особистості, яка складається і проявляється в діяльності та спілкуванні, та яка є основою притаманних конкретній особистості форм поведінки [37]. У характері відображаються установки, орієнтації, ставлення особистості, він є основою поведінки людини, що проявляється в типових для нього способах діяльності або домінуючих формах поведінки [97, с. 13].

Характер базується на властивостях *темпераменту* – динамічної характеристики особистості, що є його афективною, чуттєвою основою. На ґрунті темпераменту та під впливом зовнішніх факторів, таких як виховання, умови життя і формується характер як прояв психічної індивідуальності людини. Важливо також зазначити, що у чистому вигляді темпераменти зустрічаються досить рідко, найчастіше переважають змішані, мозаїчні форми та поєднання темпераментів. Для описання унікального поєднання рис, способів поведінки і звичок, які визначають неповторну картину існування індивіда, психологи використовують також поняття «життєвий стиль», «особистість», «малюнок особистості», які найяскравіше проявляються при зіткненні індивіда з життєвими проблемами та викликами [напр., 1].

З точки зору адекватної соціальної адаптації прийнятний стан особистості визначається поняттям психологічної *норми*. Відповідно, психічна *патологія* особистості є значним відхиленням від норми, що проявляється в порушенні адаптації людини до умов зовнішнього та внутрішнього середовища, а також у неадекватності суб'єктивної відображальної діяльності особистості [240, с. 5]. Зауважимо, що згідно з культурно-релятивістським підходом трактування понять норми й патології можуть відрізнятися залежно від культури та епохи, в якій вони розглядаються [45; 221, с. 334].

Проміжне місце між психопатичними та нормальними особистостями займають так звані «акцентуйовані» особистості, які у ХХ столітті описав Карл Леонгард. Акцентуації особистості визначають направленість, емоційно-психічний зміст сприйняття світу та мотивації дій у ситуаціях прийняття рішень, вони формуються під впливом середовища і виховання, тобто соціальним досвідом, який отримує індивід у процесі формування та розвитку своїх психічних схильностей. *Акцентуацією особистості*, вслід за К. Леонгардом, є загострення чи надмірна вираженість однієї чи кількох рис характеру особистості. Відповідно, *акцентуйована особистість* – це індивід з характерологічними особливостями, вираженими у надмірному підсиленні певних рис характеру.

М.І. Конюхов відзначає виражену тенденцією до особливого соціально-позитивного або соціально-негативного розвитку акцентуйованих особистостей [135, с. 5]. Отже, стиль акцентуйованої поведінки проявляється діалектикою протиріччя позитивних та негативних загострень характеру. Суттєвою характеристикою акцентуйованої особистості є неадекватність її суб'єктивної відображальної діяльності, тобто реальний стан справ розходиться з тим, як акцентуйована особистість відображає його у своїй свідомості [160; 162]. Як наслідок, це може сприяти певному ступеню соціальної дезадаптації або конфлікту з реальністю. Акцентуації принципово впливають на індивіда при нервових або психічних навантаженнях, в

екстремальних умовах, а також в умовах прийняття рішень у відповідальних ситуаціях. Нескладно помітити, що цим умовам відповідає практика професійної діяльності політика високого рангу.

Типологією акцентуацій характеру займались німецькі та російські дослідники К. Шнейдер, К. Леонгард, А. Є. Лічко. Так, А.Є. Лічко розвинув теорію акцентуацій К. Леонгарда, синтезувавши її з вченням про психопатії П.Б. Ганнушкіна, та описав 13 типів акцентуацій характеру (істероїдний (демонстративний), паранояльний, епілептоїдний, психастенічний, меланхолійний, шизоїдний, конформний та деякі інші). Детально описана типологія акцентуацій за А.Є. Лічком також аналізує сприятливі та несприятливі для акцентуантів ситуації міжособистісної взаємодії в макро- та мікросоціумі, які сприяють виникненню конструктивних або деструктивних акцентуєваних рис.

К. Леонгард розрізняє вроджені особливості індивіда (акцентуації темпераменту) та набуті акцентуації особистості, які формуються під впливом середовища й виховання. До акцентуацій особистості належать 4 типи, а саме: *демонстративний, ананкастичний (педантичний), застрягаючий (паранояльний)* та *збудливий* типи акцентуацій. Акцентуації особистості тісно пов'язані з поняттям **професійної акцентуації особистості**, яке активно розробляється сучасною психологічною наукою [42; 170; 218; 291; 293]. Так звані життєві типи офіцера, вченого, учителя, політика тощо формуються завдяки тому, що певний вид професійної діяльності накладає відбиток на спосіб життя індивіда. Цьому сприяє той факт, що людина схильна обирати вид професійної діяльності відповідно до власних індивідуальних здібностей та схильностей. Більше того, наразі сучасна психологія розглядає психологічні акцентуації як суб'єктивно-особистісні фактори формування та розвитку професіоналізму, представляючи рівень розвитку деяких психологічних акцентуацій як прояви професійно важливих якостей. Враховуючи розробки Є.О. Клімова про наявність особливої «картини світу професійної спільноти», в нашому

дослідженні дискурсивні прояви паранояльної акцентуації в політичному дискурсі розглядатимуться як прояви професійної акцентуації, тобто акцентуації особистості, яка у значній мірі притаманна певному роду занять чи певній трудовій діяльності [131; 291; 293].

У руслі акмеологічного підходу в дослідженні акцентуєваних особистостей було доведено, що помірно виражена акцентуація у більшості випадків перетворюється на психологічно та професійно важливу рису, яка допомагає у досягненні професійних здобутків [136; 199; 206]. М.І. Конюхов [136], зокрема, відзначає, що особистості з помірно вираженою паранояльністю досягають значних результатів в управлінській діяльності. Ця теза, зокрема, підтверджується висновком експериментальних досліджень про притаманність підвищеної паранояльності у керівників верхнього рангу [93]. Таким чином, акцентуації можна вважати важливою детермінантою помітних професійних результатів особистості, зокрема й у сфері політики [291, с. 15], про що свідчать приклади історично значущих акцентуєваних особистостей [див., напр., 139], які вирізнялись надзвичайною цілеспрямованістю та відданістю власній сфері професійних інтересів, а також присутністю надцінної ідеї в меті їхньої діяльності (*idée fixe*) [177; 185].

Отже, в акцентуєваних особистостях потенційно закладена як можливість соціально позитивних досягнень, так і соціально негативних. Якщо інтереси акцентуєваної особистості співпадають з цілями професійної діяльності, то можна спостерігати стрімкий прогрес та надзвичайні успіхи в обраній ними галузі.

1.5.2. Типи акцентуєваних особистостей у політиці

Феномен політичного лідерства посідав чільне місце в історії політичної думки ще з часів античності. Мислителі древності звертали увагу на особливі властивості політичних діячів, що дозволяють їм займати високі державні пости та мати сильний вплив на громадян. Численні сучасні

дослідники політичної комунікації відзначають той факт, що політики - це особистості з дещо акцентуваною психікою [74; 132; 184].

У роботі Г. Ласвелла «Психопатологія і політика» [420], першій із спеціальних досліджень у царині політичної психології, була озвучена необхідність застосування психологічних методів аналізу особливостей поведінки суб'єктів політики. Вивчення політичних феноменів з точки зору особистісного фактору, аналізу глибинних мотивацій поведінки суб'єктів політики широко висвітлено в дослідженнях психоаналітиків З. Фрейда, Е. Фрома, К. Юнга, Т. Адорно [див., напр., 322]. Психоаналітичний напрям розширив уявлення про внутрішні мотивації прагнення до лідерства, пов'язуючи авторитарність та нав'язуванні своєї волі іншим людям із несвідомим прагненням позбутися власних комплексів. Важливим концептуальним положенням політичної психоаналітики є те, що стиль мовлення, діяльнісні та індивідуальні особливості політичних лідерів пов'язані із загальними особистісними характеристиками, мотивами та іншими неусвідомлюваними потребами.

У рамках дослідження політичної комунікації психологи та політологи виокремлюють поняття *стиль політичного лідерства*, що визначається як модель здійснення політиком своїх функцій, у якій фіксується своєрідність його поведінки, характер взаємодії з близьким оточенням і послідовниками, ціннісні орієнтації, особливості прийняття рішень і низка інших факторів [321; 322]. Багатогранність феномену політичного лідерства проявляється в існуванні різних лідерських типів і стилів політичної діяльності. При цьому деякі політики вирізняються наявністю низки індивідуальних, властивих тільки їм, рис, окремі з яких набувають домінуючого характеру, що, в свою чергу, обумовлює формування акцентуваного стилю політичного лідерства.

Існують численні підходи до класифікації політичних лідерів, які відображають різні критерії оцінки політичного лідерства [напр., 335; 395]. В рамках психологічного підходу до типології політичного лідерства

досліджуються, зокрема, прояви стилю політичного лідерства в екстремальних ситуаціях, які притаманні політиці найвищого рангу. Важливо зазначити, що дослідники, використовуючи медико-психологічні та психіатричні терміни для опису особистості політиків, не розглядають акцентуйовані особистісні прояви політиків як психічні відхилення (хоча це не виключається), а наголошують на факті своєрідності проявів їхнього індивідуального стилю, що, в свою чергу, уможлиблює прогнозування потенційних дій політиків.

Узагальнюючи думку низки дослідників, зазначимо, що сфера політики вимагає особливого типу особистості [135]. Згідно з сучасними дослідженнями психологів, певний стиль поведінки в політиці обумовлений та відповідає групі акцентуацій характеру. Послугуючись класифікацією акцентуйованих особистостей та типологією політичного лідерства [235; 320; 428], стало можливим виокремити три найпоширеніші стилі поведінки політиків, які репрезентують відповідні типи акцентуацій особистості та формують відповідні типи політичного лідерства, а саме: *демонстративний, педантичний (компульсивний) та паранояльний (застрагаючий)* [23].

Демонстративний політичний стиль (або *narcissistic* [428, с. 229]) характерний для типу політичного лідера, котрого можна назвати «*артист*», завдяки своїй постійній «грі на публіку». Притаманними рисами є підвищений рівень потреби в соціальній увазі, емоційність, розвинені комунікативні здібності та вміння пристосовуватись до різних ситуацій. Демонстративні лідери незамінні у переломні моменти, у ситуаціях розчарування, незадоволеності, коли потрібно повести за собою натовп. Однак, нерідко розпочаті ними справи часто залишаються незавершеними. До «артистів» у політиці можна віднести В. В. Жириновського, Р. Рейгана.

Компульсивний політичний стиль (*епілептоїдний* за Г.В. Щокіним [320]) притаманний лідеру, образ якого умовно можна назвати «*відмінник*». Стилю поведінки такого політичного лідера притаманні напруженість, відсутність психологічної гнучкості та здатності маневрування,

дріб'язковість, надмірна пунктуальність. Особливий дискомфорт викликають екстремальні умови, коли постає необхідність швидко приймати рішення, вживати нестандартні методи, викликаючи сумніви, паніку, депресію. Як наслідок, такий тип політика суворо дотримується обраного політичного курсу, не поступається принципам. Типовим представником такого політичного стилю можна вважати Л. Брежнєва, Дж. Картера.

Паранояльний політичний стиль [212, с. 152; 428, с. 229] характерний для типу політичного лідера, якого можна назвати «хазяїн», «володар». Паранояльному політику притаманні підозрілість, недовіра до інших, надчутливість до прихованих мотивів та загроз, постійна жага влади, контролю над іншими людьми. Вчинки паранояльного політика часто непередбачувані, адже він «сповнений усвідомлення своєї місії» [211, с. 487] та відхиляє будь-яку інформацію, що не підтверджує його переконання та установки. Тип мислення такого політика характеризується крайнощами у світогляді («чорне» і «біле») та умовним поділом людей на «друзів» або «ворогів». Необмежена влада, якої прагнуть такі політики, забезпечується постійним маніпулюванням підлеглих та численними інтригами. Такий політичний стиль характеризується яскраво вираженою агональністю, що виражається у стремлінні будь-якою ціною дискредитувати опонента. В екстремальній ситуації такий політик здатен керуватись викривленою картиною світу завдяки деформованому підозрами баченню політичної ситуації. Представниками паранояльного політичного стилю в політиці є Й. Сталін, І. Грозний, А. Гітлер.

Дослідники політичної комунікації вважають, що політика є одним з основних видів професійної діяльності, якому найчастіше надає перевагу паранояльна особистість (іншими є релігія та наставництво) [91]. Існує думка, що сама ідея політики як особливого виду людської діяльності, пов'язаного з владними устремліннями, значною мірою відповідає суті паранояльності (В.П. Белянін, Е. Канетті). Так, Е. Канетті називає параною «хворобою влади» та невід'ємною рисою останньої [115, с. 479] і стверджує,

що вивчення параної в усіх її аспектах надасть «повні та ясні висновки про природу влади, яких неможливо отримати будь-яким іншим способом». Автор також доводить зв'язок структур мислення параноїка та властителя, зазначаючи, що «параноя та влада – це два способи реалізації однієї тенденції» [115, с. 13].

Комплексний опис паранояльного стилю в когнітивному та поведінковому аспекті здійснив психолог Д. Шапіро [307]. Характерною рисою паранояльних особистостей, що проявляється в міжособистісній комунікації, є *підозрілість* [201, с. 46-47]. Вони нікому не довіряють, вважають своїх друзів здатними на нечесність і обман [177, с. 75-89, 201, с. 91], що, в результаті, призводить до виникнення великої кількості «ворогів», причому часто тільки уявних [72, с. 267]. При цьому, обороняючись від часто уявних образ, паранояльні особистості схильні переходити в агресивний напад.

Паранояльним особистостям властива, за П.Б. Ганнушкіним, схильність до утворення так званих надцінних ідей, які заповнюють світогляд індивіда та чинять домінуючий вплив на його поведінку, в тому числі комунікативну [72]. Найпоширенішою надцінною ідеєю паранояльної особистості зазвичай є думка про особливе значення власної персони. Відповідно, для поведінки паранояльної особистості характерні егоїзм, лідерство, яскраво виражена енергійність та кипуча діяльність.

Лідерство — це вміння організувати діяльність і направити інших людей на здійснення будь-якої суспільно значущої мети. Таким чином, паранояльні особистості найбільшою мірою підходять для фігури лідера, в тому числі політичного. Вони цілеспрямовані, стеничні (витривалі у доланні перешкод) та вміють захопити людей своїм прикладом. Однак, надмірний егоїзм, зарозумілість та активність спонукають їх до безцеремонного ставлення до оточуючих людей, якими вони користуються як засобом для досягнення своїх цілей; при цьому опір та незгода, на які вони іноді

наштовхуються, підсилюють їх загострене почуття недовіри та підозрливості.

1.6. Паранояльний стиль в американському політичному дискурсі

Американський історик та політолог Р. Гофстедтер у своєму резонансному есе 1964 року «The paranoid style in American politics» назвав американську політику «ареною для незвично розгніваних людей» (*arena for uncommonly angry minds*) [398, с. 3]. Автор з позицій теорії риторики описав характерні особливості дискурсу «розгніваних» політиків, при цьому вперше використавши термін «паранояльний»: *I call it the paranoid style, simply because no other word adequately evokes the sense of heated exaggeration, suspiciousness, and conspiratorial fantasy that I have in mind* [398, с. 4]. Так, вживши клінічний термін для описання політиків з вираженою схильністю до перебільшень, надмірною підозрливостю та конспірологічними фантазіями, Р. Гофстедтер назвав паранояльність «стилем мислення» (*style of mind*), на кшталт стилю у мистецтві, тобто «способом світобачення та самовираження» (*a way of seeing the world and of expressing oneself*) [398, с. 4].

У сучасній практиці академічного стилю та в мові преси поширене написання терміну «паранояльний» (у контексті описання політичної комунікації) як у лапках (наприклад, “*paranoid style*” in British politics), так і без лапок, адже значення цього клінічного терміну з вузькогалузевого контексту значно поширилося у глобальному соціо-гуманітарному обігу. Ілюстративними, зокрема, є дані корпусу сучасної американської англійської мови COCA [506], які свідчать про реконтекстуалізацію клінічних термінів *paranoia* та *paranoid* у політичному та медійному дискурсі США та їх поширене функціонування як соціо-політичних термінів [див., напр., 399; 506]. Так, словосполучення *paranoid style* належить до трійки найуживаніших ад’єктивних конструкцій типу «paranoid + N» в англійській мові (перші дві позиції демонструють клінічне значення терміну, а саме - *paranoid schizophrenic* та *paranoid schizophrenia*). До інших поширених ад’єктивних словосполучень, які не маніфестують клінічне значення терміну *paranoid*,

належать, зокрема, такі: *paranoid leader*, *paranoid politicians*, *paranoid manipulator*, *paranoid fanaticism* та *paranoid rhetoric* (дані СОСА) [506].

В американській лінгвокультурі вислів «*paranoid style in politics*» став прецедентним, адже апеляція до цього терміну в політичному медійному дискурсі постійно поновлюється. Наведемо приклади використання цього прецедентного вислову у назвах англомовних статей: *Paranoid style in American punditry* [508] / *American pop-culture* [509] / *American violence* [510] / *American history of science* [446] / *an age of suspicion* [399] / *homophobia* [423], а також *Paranoid style in British* [332] / *Israeli* [511] / *Brazilian* [512] / *Iranian* [513] / *Turkish* [514] / *South African politics* [515]. Наразі про примітність параноїальної риторики в американському політикумі свідчать численні номінації, які фігурують у мас-медійному політичному дискурсі, а саме: *paranoid politics*, *politics of paranoia*, *paranoia politics*, *political paranoia*, *paranoid-style politics*, *politically paranoid discourse*, *post 9/11 paranoia*, *populist paranoia*, *discourse of fear/suspicion/distrust*, *paranoid discourse*, *paranoid rhetoric*, *conspiracy rhetoric*.

Р. Гофстедтер започаткував парадигму дослідження так званої «патологічної» політики (*pathological politics*), яка протиставляється раціональній політиці «консенсусу» та прагматичного інтересу (*interest politics*): *The term 'political pathology', opposed to properly rational political action, describes an objectionable manifestation of aberrant practices expressed in specific forms of rhetoric and symbols* [379, с. 11]. На думку Р. Гофстедтера, політична риторика цікава тим, що вона дає можливість зрозуміти «політичну патологію», тобто ірраціональні політичні дії (*the possibility of using political rhetoric to get at political pathology*) (там само). Таким чином, природа параної, яку описував автор, «політична, а не індивідуальна, публічна, а не приватна» (*The paranoia Hofstadter found was political, not individual in nature and public instead of private*) [400, с. 185].

Слід зазначити, що Р. Гофстедтер ґрунтував свої спостереження на прикладі тогочасного консервативного руху, очолюваного сенатором Баррі

Голдвотером, та вважав паранояльний стиль явищем, притаманним маргінальним «правим» політичним угрупованням у США, яких він назвав «рухами підозрілого невдоволення» (*movements of suspicious discontent*). Деякі дослідники погоджуються з концепцією Р. Гофстедтера у частині маргінальності паранояльного стилю в політиці, який, на їхню думку, особливо характерний для радикалів та екстремістів [див., напр., 436; 459]. Інші ж, навпаки, постулюють притаманність такого стилю американській мейнстримній політичній культурі: *The paranoid tradition has been expressed by elites and found articulations at the centre of power* [332, с. 1]. Слід відзначити поширеність паранояльної риторики в американському соціумі у формі конспіративістських поглядів [див., напр., 379; 410; 426]. Тож, в умовах пост-індустріального суспільства саме соціо-політичний вимір терміну «параноя» набуває все більшої актуальності: *Critical social theory makes this type of paranoia central rather than peripheral or merely pathological. It posits it as a phenomenon immanent to post-industrial life, neither consigned to the margins of society, nor a relic of past* [332, с. 3].

Паранояльний стиль у політиці, згідно з Р. Гофстедтером, розглядається саме як стиль, оскільки акцентується манера або спосіб висловлення політичної позиції (*a particular mode of political expression*) [400, с. 185]. При цьому варто розрізняти власне саме повідомлення (політичну позицію) від стилю (манери), за допомогою якого це повідомлення передається. Таке тлумачення стилю суголосне з питанням, що вирішується в рамках риторики, про способи вираження ідей (порівняно з власне ідеями (сенсом), що висловлюється). Відповідно, будь-яка політична позиція може потенційно бути вербалізованою за допомогою паранояльного стилю, так само, як і різні стилі можуть бути застосовані для донесення того ж повідомлення. Дослідники політичної комунікації зазначають, що, в той час як демократичний стиль пропонує варіанти «за» та «проти», паранояльний стиль переносить політичний дискурс у площину ідеологічно викривлених фантазій (*ideologically distorted fantasy*), озвучуючи конспіративістські

звинувачення та апокаліптичні попередження, які є далекими від реальності [397, с. 94].

Паранояльний стиль у політиці суголосний з поняттям «стиль політики» [391], який передусім пов'язаний з певною політичною фігурою (наприклад, тетчеризм, рейганоміка, маккартизм). В американській традиції описання політичної комунікації, особливо в мас-медійному дискурсі, прийнято говорити про індивідуальні стилі політиків, наприклад, «професорський» стиль президента Б. Обама, «ковбойський» стиль президента Дж. В. Буша, стиль політика-демократа Ф. Рузвельта (*FDR style*) [453] тощо. Примітно, що акцент тут ставиться на індивідуальній варіації способу вживання мовлення (*individual variation in the way language is used*), що співвідноситься з тлумаченням стилю в рамках соціолінгвістики [див., напр., 371]. У ракурсі риторичної парадигми дослідження увага фокусується на одній із складових частин поняття «стилю політики», а саме – на системі аргументації та засобах персуазивності [474].

Попри розбіжності у тлумаченні стилю в рамках риторичної та соціолінгвістичної традицій, спільним залишається інтерес до дослідження мовних засобів, які використовуються в індивідуальному дискурсі мовця та формують манеру або спосіб передачі повідомлення. Варто зазначити, що користуючись поняттям «**паранояльна риторика**», у нашому дослідженні пропонується розглядати формацію ширшого діапазону, аніж «паранояльний стиль», що розглядає індивідуальну варіацію мовлення чи певний вибір експресивних засобів. Розуміючи риторіку у вузькому сенсі як певну дискурсивну практику [403], термін «паранояльна риторика», таким чином, висвітлює дискурсивний вимір описаного в літературі феномену «паранояльного стилю» в політиці [332; 398; 399; 400]. Дискурсивний підхід відкриває можливість залучити низку екстра-лінгвальних чинників для глибшого розуміння окреслюваного явища в політичному дискурсі США. Паранояльна риторика є не лише способом (манерою) самовираження

(стилістичний аспект), але й способом світобачення, що включає ідеї та переконання «паранояльного риторика» [436].

Паранояльний стиль передбачає спільну систему вірувань у соціумі, адже параноя в політичній сфері пронизує світорозуміння соціальної групи, формуючи систему її світоглядних переконань: *The paranoid style involves a shared system of beliefs and way of representing the world* [397, с. 94]. Таким чином, значущим виміром паранояльного стилю є чинник соціуму, в якому він функціонує не тільки в якості індивідуального риторичного стилю, але й виконує функцію ідеології (політичної, культурної, лінгвістичної), тобто системи ідей та переконань, які визначають світоглядні орієнтири для соціальної групи: *The paranoid style acts not just as an individual rhetorical style, but as an ideology in the sense of a system of ideas and beliefs that guide representations of the world for a social group* (там само). Отже, не будучи політичною ідеологією *per se*, але долучаючись до неї, паранояльний стиль може виступати в її функції та пропагувати в суспільстві аргументи на підтримку певної політичної позиції.

Сучасні дослідники пов'язують паранояльний стиль родо-видовим відношенням з популістським дискурсом: *The paranoid style is also a self-avowedly populist politics, distinct from the extreme or far right* [360]. У літературі виокремлюються три загальних підходи до визначення паранояльного стилю як різновиду популістського дискурсу, а саме: 1) як різновид ідеології, 2) як дискурсивний (риторичний) стиль, 3) як політична стратегія [див. 332; 357; 386; 407]. Слід зазначити, що такі теоретичні підходи взаємно доповнюють один одного, зокрема у розумінні популізму як феномену масової політики (макро-рівень), спрямованому на мобілізацію суспільства. Такий макро-рівневий підхід, однак, потребує доповнення мікро-рівневими чинниками, такими як лінгвокультурний контекст та індивідуальність політика, адже «*populism is particularly liable to the politics of personality*» [386, с. 13].

В основі паранояльного стилю лежить низка ідеологічних припущень про природу світу та політичну боротьбу проти опонентів. Центральне місце серед них займає образ «великої та зловісної змови» (*a vast and sinister conspiracy*) [398, с. 29], яка спрямована проти культури або способу життя. Порівняно із змовами або конспіраціями, які час від часу трапляються в потоці історичних подій, паранояльний стиль пропагує ідею, «гігантського прихованого апарату впливу, який приводиться в рух, щоб підірвати і знищити спосіб життя» [там само].

Р. Гофстедтер зазначав, що паранояльний стиль як культурний та ментальний феномен реалізується, головним чином, в атмосфері соціальних конфліктів (етнічних, релігійних, ідеологічних, воєнних), пов'язаних з ризиком для найвищих національних цінностей, що сприяє виникненню глибинних страхів та ненависті серед населення. За словами автора, виникненню «синдрому паранояльної риторики» сприяє «катастрофа або, більшою мірою, страх катастрофи»: «*Catastrophe or the fear of catastrophe is most likely to elicit the syndrome of paranoid rhetoric*» [398, с. 39]. Таким чином, паранояльність є типом дискурсу, що сигналізує «кризовість» та відображає «панічну фазу політичної нестабільності», пов'язаної з ризиками втрати влади США у світі [4]. Відповідно, паранояльність як модель (гештальт) засвоюється культурою та вбудовується в загальну модальність «кризовості», що, зокрема, призводить до інтеграції в політичний дискурс конспірологічного бачення історії [4, с. 23].

«Паранояльний» світогляд особистості, зокрема, тип мислення з характерними «крайнощами» («чорне» і «біле») та умовним поділом людей на «друзів» та «ворогів», обумовлює створення яскраво вираженого образу ворога, що знаходиться в центрі картини світу паранояльного риторика. Створення образу ворога-змовника (конспіратора) може відображатись в атмосфері войовничості та радикальності в дискурсі, як у випадку А. Гітлера [346], або безкомпромісності, що спостерігалась у промовах сенатора Джозефа МакКарті. Ось як описує образ ворога в дискурсі паранояльної

особистості політика Р. Гофстедтер:

The enemy is clearly delineated: he is a perfect model of malice, a kind of amoral superman — sinister, ubiquitous, powerful, cruel, sensual, luxury-loving. ... He wills, indeed, he manufactures, the mechanism of history, or tries to deflect the normal course of history in an evil way. [398, с. 31].

Отже, у паранояльній риторичі політика ворог характеризується як всевітнє зло глобальних масштабів, де «театром дії є увесь світ» («*The theatre of action is the entire world*») [398, с. 24], яке вербалізується в апокаліптичних та абсолютистських термінах (*apocalyptic and absolutist framework*) [398, с. 17]. Паранояльні політики вбачають конфронтацію протилежних світоглядів як непримиренний конфлікт, який неможливо вирішити за допомогою політичного компромісу або дипломатії. Тож для паранояльної риторичі характерними є категоричні судження, підозри та уявна небезпека. З цього приводу Р. Гофстедтер зазначає: «*We are all sufferers of history, but the paranoid is a double sufferer, since he is afflicted not only by the real world, with the rest of us, but by his fantasies as well*» [398, с. 40].

Крім того, у створеному образі ворога в паранояльній риторичі політика яскраво демонструється проекція власних прихованих рис особистості політичного діяча. Р. Гофстедтер, зокрема, відзначає проекцію стилю ворога у дискурсі Дж. МакКарті: «*This enemy seems to be on many counts a projection of the self: both the ideal and the unacceptable aspects of the self are attributed to him. A fundamental paradox of the paranoid style is the imitation of the enemy. Senator McCarthy, with his heavily documented tracts and his show of information ... offers a kind of implicit compliment to their opponents.*

[398, с. 32].

Ворогом в дискурсі МакКарті виступає міжнародний комунізм, який концептуалізується у промовах як змова міжнародного масштабу, та агенти-комуністи, які позиціонуються як агенти злих сил. Образ ворога у публічних промовах Р. Ніксона не є експліцитним, проте, яскраво проявляється у приватному дискурсі політика з його підлеглими. Біограф Ніксона Б. Мазліш

зазначив, що «у Ніксона спостерігалась велика потреба у ворогові, на якого він міг би проектувати свої агресивні почуття» [425, с. 23]. Ворогом виступають при цьому політичні опоненти, преса, неприхильна публіка тощо.

У риторичі президента Дж. Буша-молодшого, який на початку 21-го століття оголосив війну з тероризмом, образ ворога вирізняється всеосяжністю (глобальністю) масштабів та аморфністю, а війна виступає як боротьба проти всесвітнього зла [див., напр., 154; 351; 370; 382; 427]. Дослідники зазначають, що для Дж. Буша характерним є маніхейський світогляд (*Manichaenism*) [див., напр., 464]. Згідно із зазначеною філософією, окрема група або народ виступає як сатанинське зло, що панує над певною групою, суспільним та міжнародним ладом. Відповідно, викоринивши групи або народи, які уособлюють це зло, у світі запанують мир і гармонія. Для Дж. Буша таке розуміння зла уособлювали терористи-ісламісти. Так, описуючи політику президента Буша, відомий американський політик Збігнев Бжежинський використав номінацію *Manichaeen paranoia*, зазначивши, що президент Буш виправдовує власну зовнішню політику за допомогою нав'язування думки, що можна втручатися і застосовувати силу в ім'я моральності та справедливості:

*[President George W. Bush] has a vision which can be described with two other words: Manichaeen paranoia ... the notion that he is leading the forces of good against the empire of evil, that in that setting, the fact that we are morally superior justifies us committing immoral acts. And that is a very dangerous posture for the country that is the number one global power. (Z. Brzezinsky, *The Daily Show with Jon Stewart*, March 14, 2007) [480]*

Окрім виразного образу ворога, іншою характерною особливістю паранояльного стилю в політиці є педантизм, або за виразом Р. Гофстедтера, «зворушлива турбота про фактичність» (*touching concern with factuality*). Ця риса в дискурсі відображається у вигляді нагромодження великої кількості деталей, часто несуттєвих, завдяки яким мовець намагається охопити та

пояснити всі аспекти ситуації, що склалась. Відповідно, дискурс паранояльного мовця видається когерентним та таким, що ґрунтується на фактах: «*The paranoid mentality is far more coherent than the real world, since it leaves no room for mistakes, failures, or ambiguities*» [398, с. 36]. Однак, попри видиму когерентність дискурсу, накопичення «доказів» не підтверджує притаманних паранояльному наративу конспіративістських висновків, адже політик - прихильник теорій змови, обов'язково робить «паранояльний стрибок» від своїх розрізнених фактів до фантастичних висновків («*paranoid leap into fantasy*») про тотальну та всеосяжну змову у світі політики.

Оригінальні елементи теорії Р. Гофстедтера були покладені в основу подальших досліджень політичного дискурсу в парадигмі паранояльного стилю. Зокрема, був розроблений метод для критичного оцінювання конспірологічних аргументів [473]. *Першим критерієм* є використання аргументації, побудованої на асоціаціях (*sign reasoning*). Цей тип аргументації притаманний конспірологічним наративам, в яких об'єднуються розрізнені факти в загальну історію завдяки спільній асоціації, створюючи припущення щодо їх каузального зв'язку. *Другим критерієм* є згаданий Р. Гофстедтером педантизм у деталях. *Третім критерієм* є псевдо-логічні аргументи, які структурно хожі на силогізми, проте у своїй основі використовують хибну дилему (*false dilemma*). *Четвертим оцінним критерієм* є «припущення висновку», «замкнене коло» або «паранояльний стрибок», який завдяки риторичному прийому повтору (*repetition for proof*) створює ілюзію доказів власних ідей. Усі ці критерії конструюють у дискурсі конспірологічне світосприйняття, в якому спрощено пояснені різні, в тому числі, неоднозначні, аспекти певної наявної ситуації.

Отже, згідно з концепцією Р. Гофстедтера, характерними рисами паранояльної риторики політика є створення демонічного образу ворога та використання мотивів таємної небезпеки та змови, що впливають з конспіративістського менталітету, притаманного світогляду паранояльних політиків [326]. Слід, однак, зазначити, що попри спільні схильності до

надмірної підозрливості та недовіри, конспіративістського та апокаліптичного мислення, потрібно розрізняти суттєві відмінності у світогляді клінічних параноїків (*paranoiacs*), які можуть зустрічатися серед радикально налаштованих політичних діячів та екстремістів (наприклад, А. Гітлер, Й. Сталін), та політичних параноїдів (*paranoids*), які репрезентують неклінічну популяцію.

Для параноїка світ є ворожим та змовницьким середовищем, спрямованим власне проти нього, в той час як у дискурсі політичного параноїда певні явища навколишнього світу несуть загрозу для нації, культури чи способу життя мільйонів інших громадян. Р. Гофстедтер зазначив: «*History is a conspiracy, set in motion by demonic forces of almost transcendent power, and what is felt to be needed to defeat it is not the usual methods of political give-and-take, but an all-out crusade*» [398, с. 29]. Як бачимо, для політика-параноїда властиве бачення історії як результату змови демонічних сил, проти яких слід неодмінно постати. При цьому параноїдальний політик не позиціонує себе як індивідуальну жертву персональної змови проти себе, а натомість, бореться зі змовою проти всієї Америки та навіть світу: «*The paranoid spokesman, sees the fate of conspiracy in apocalyptic terms — he traffics in the birth and death of whole worlds, whole political orders, whole systems of human values*» [398, с. 4]. Водночас заклики щодо «тотального викорінення» ворога характеризуються політиком як патріотичні та безкорисливі, а політична боротьба — як справедлива та морально виправдана.

1.7. Методологія дослідження

Дослідження виконане в рамках когнітивно-дискурсивної наукової парадигми з виходом на міждисциплінарний рівень.

-

-

, так і екстралінгвальний аспекти. *Когнітивно-*

дискурсивна парадигма ґрунтується на науковому інтересі до когнітивних основ процесу засвоєння реальності, здійснення мовленнєвого впливу на суспільну свідомість, становлення мовної особистості, а також до того, яким чином створені мовцем інформаційні потоки перетворюються в складний системний продукт – дискурс.

Домінуючими напрямками дослідницьких інтересів у рамках когнітивно-комунікативної парадигми є когнітивно-семантичний опис мовних одиниць та їх дискурсивний аналіз. Таким чином, співвідношення мови та мислення/свідомості/знання, що є предметом вивчення когнітології, доповнюється дослідженням взаємозв'язку мови як інструменту комунікації в соціокультурному просторі (предмет дискурсології). Отже, важливими концептуальними орієнтирами для нашого дослідження є опора на когнітивістику, що передбачає вихід за межі лінгвістичного знаку у сферу знань про світ, а також на теорію дискурсу, що розглядає мовлення в соціокультурному аспекті.

У рамках когнітивної моделі мова визнається головною ментальною складовою всієї інфраструктури мозку, інструментом мисленнєво-мовленнєвих процесів та засобом пізнання довкілля. Мова відтворює мислення людини в мовленні, яке, в свою чергу, є продуктом когнітивної здатності та психіки індивіда. *Когнітивний підхід* до вивчення політичного дискурсу спрямований на вирішення питання, яким чином у лінгвістичних конструктах проявляються «схеми знань» про світ, притаманні людині, соціальній групі або суспільству в цілому. Аналіз фреймів та концептів політичного дискурсу, метафоричних моделей та стереотипів, що лежать в основі політичних переконань, дозволяє моделювати когнітивну базу політичного дискурсу.

У комунікативній моделі мова досліджується у зв'язку з її роллю в умовах реальної мовленнєвої діяльності, де на передній план виходить мовна особистість та її соціокультурна та дискурсивна активність. Спрямовання уваги на систему уявлень, знань і цінностей людини дозволяє розуміти

природну мову як явище когнітивного порядку, що використовується в комунікативних процесах. *Комунікативний підхід* до аналізу політичного дискурсу ґрунтується на активній взаємодії адресанта та адресата. Важливим є розуміння ролі політичного дискурсу, який в комунікативному просторі використовується як інструмент політичної влади. Отже, сучасні лінгвістичні дослідження політичної комунікації будуються з урахуванням концептуальних положень когнівістики та принципів дискурсивного аналізу, що дозволяє аналізувати мовні засоби в сукупності з екстралінгвістичною інформацією.

Акцент на *міждисциплінарності* наукових розвідок в лінгвістиці свідчить про тенденцію до синтезу досягнень різних сфер пізнання, зокрема зближення їх методологічних засад. Вивчення специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах, зокрема у політиці, стало одним із домінантних напрямків досліджень у таких гуманітарних дисциплінах, як соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, прагмалінгвістика, психолінгвістика. Інтегративний підхід, застосований у цьому дослідженні, залучає здобутки психолінгвістичної науки, зокрема концепцію акцентуйованих особистостей.

Актуальність дослідження в теоретико-методологічному плані обумовлена його виконанням у руслі тенденції до інтеграції сучасних гуманітарних дисциплін в рамках антропоцентричного підходу, відходу від вивчення мови як ізольованої системи. Фокусом уваги мовознавчих дисциплін став «людський фактор в мові», мовна особистість продуцента та реципієнта дискурсу. Нова когнітивна парадигма в лінгвістиці у певному розумінні перетворила лінгвістику на дисципліну з нечіткими межами, що активно взаємодіє з деякими іншими галузями знань, передусім, психологією.

У світлі антропоцентричної наукової парадигми значний науковий інтерес представляє аналіз особливостей дискурсивної самореалізації політика як мовної особистості-концептоносія, який продукує тексти,

спрямовані на формування певної ціннісно-емоційної сфери у масового реципієнта. Так, розгляд у світлі інтеграційного комунікативно-дискурсивного підходу зразків мовленнєво-мисленнєвої діяльності сенатора Джозефа МакКарті, які стали прецедентними в американському політичному та медійному дискурсі, має значення не тільки для мовознавства, соціолінгвістики, політичної лінгвістики, психолінгвістики, теорії комунікації, але і для широкої соціокультурної практики. Паралель проводиться з «войовничою» риторикою політичних лідерів сучасності (Дж. В. Буш, Д. Трамп), зокрема, ставиться акцент на пануванні паранояльного типу свідомості в американському соціумі, що значною мірою обумовлює симпатії виборців до представників паранояльного політичного лідерства.

Паранояльна риторика в політиці поширює колективні тривоги, активно впроваджується у свідомість масового реципієнта, слугуючи ретранслятором паранояльної свідомості в соціумі. Важливу роль у цьому процесі відіграє арсенал лінгвориторичних засобів, які репрезентують специфічний тип ідеології в її вербальному вираженні у формі прецедентних політичних текстів, зокрема, в антикомуністичній риторичі доби «холодної війни» (Дж. МакКарті, Р. Ніксон) та в антитерористичній риторичі періоду «нового світового порядку» (Д. В. Буш, Д. Трамп).

Провідними загальнонауковими **методами**, застосованими в дисертації є *аналітичний та зіставний методи*. Для вивчення теоретичних засад політичного дискурсу США та паранояльної риторики в американській політиці, а також для дослідження функціонування алюзивних антропонімів політиків («McCarthy», «Nixon», «Trump») в американському мас-медійному дискурсі був застосований *інструментарій корпусної лінгвістики*, а саме, *Corpus of Contemporary American English (COCA)* та *Corpus of Historical American English (COHA)*.

Для дослідження дискурсивних маркерів вираження паранояльності в дискурсі американських політиків (другий розділ), де були виявлені та описані стратегічні домінанти в їхньому дискурсі, досліджені особливості

аргументації та здійснення мовленнєвого впливу на адресата, застосовувався *дискурсивний аналіз, прагмасемантичний аналіз мовленнєвих актів, метод пресупозиційного й контекстуального аналізу*. Для дослідження когнітивних особливостей паранояльного дискурсу політиків, передусім, для аналізу конспіративістського дискурсу та особливостей індивідуальної концептуальної системи та ціннісних домінант у паранояльній риторичній політиків (третій розділ) був застосований *метод когнітивного аналізу дискурсу, інтерпретації тексту, лінгвостилістичного аналізу тексту, а також лексико-семантичний метод*.

Висновки до першого розділу.

Базовою у даному дослідженні є категорія дискурсу як специфічного модусу дослідження мови в її співвідношенні з мовленням. Дискурс передбачає розгляд тексту в його динамічному аспекті, тобто, як комунікативної події. У широкому розумінні дискурс є вербалізацією певної ментальності, мовною стороною певної суспільної практики. Дискурс представлений сукупністю тематично пов'язаних текстів, які функціонують в єдиному когнітивному просторі. Змістовно-тематична сукупність текстів, які функціонують у когнітивному просторі політики, створює політичний дискурс.

Провідною специфічною метою комунікативної взаємодії політика є вплив на аудиторію, адже «тільки в політиці застосовуються всі мислимі та немислимі засоби із арсеналів усіх наук для здійснення впливу, навіювання, переконання, примусу людини». Отже, одним з ключових понять політичного дискурсу є персуазивність як вид мовленнєвого впливу, спрямований на переконання адресата до (не)вчинення певних посткомунікативних дій в інтересах адресанта. Персуазивність є інтегративним поняттям, що об'єднує, зокрема, аргументацію, сугестію та маніпуляцію.

Найважливішими

типологічними характеристиками політичного дискурсу є

інституціональність, оцінність, редукціонізм, семантична дифузність, вокативність, фантомність, фідеїстичність та агональність. Характерною особливістю політичного дискурсу, яка сприяє реалізації персуазивної установки, є подання інформації за бінарним принципом, коли «свої» протиставляються «чужим». Опозиція «свої — чужі» розглядається як стереотип масової свідомості, пов'язаний з бінарною категоризацією дійсності, та, зокрема, груповою ідентифікацією членів суспільства шляхом протиставлення себе антагоністичній групі «чужих». Ця опозиція передбачає існування внутрішньогрупових ціннісних орієнтацій, що обумовлює ідеологізованість цієї дихотомії. Такі властивості описаної бінарної опозиції зумовлюють ефективність її застосування як основи для побудови маніпулятивних та персуазивних стратегій політиків.

Одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень у рамках сучасної антропоцентричної парадигми є вивчення мовної особистості та механізмів міжособистісної комунікації, зокрема і в політиці. Особистісні чинники пронизують усі рівні мовної комунікації, безпосередньо відображаючись в ідіолекті, вербальній поведінці та комунікативному стилі мовця. Людина в мові розглядається, з одного боку, як концептуалізатор і категоризатор, носій індивідуальних мовної та концептуальної картин світу і, з іншого боку, як творець дискурсу та учасник дискурсивної інтеракції. Розроблені типології мовних особистостей переважно базуються на виключно мовленнєвих параметрах, тому існує потреба в розробці адекватної типології мовних особистостей із застосуванням інтеграційного лінгво-психологічного підходу.

Комунікативний стиль особистості зумовлюється психологічними, когнітивними та лінгвокультурними факторами. Визначальним параметром когнітивної системи особистості є, зокрема, індивідуальна мовна й концептуальна картини світу. Комунікативно-когнітивний ракурс дослідження забезпечує комплексний підхід до вивчення мовної особистості з урахуванням усіх її структурних рівнів, а саме, лексики, тезауруса та

прагматикона. Такий підхід забезпечує вивчення зовнішніх виявів мовної особистості шляхом аналізу її комунікативних характеристик, а також дозволяє врахувати глибинний, внутрішній рівень за допомогою аналізу когнітивних особливостей, реалізованих у дискурсі.

Особистісно-психологічні складові професійної діяльності політика надають політичній кар'єрі власну індивідуальну, неповторну специфіку. Психічна конституція індивіда впливає на процес формування світоглядних цінностей, які для кожної особи визначають норми поведінки, уявлення про обов'язок, межі дозволеного тощо. Особистісно-психологічний фактор відіграє важливу роль в організації внутрішнього світу особистості політика, а також пояснює, яким чином певні психічні нахили впливають на вербальну поведінку індивіда в процесі його політичній діяльності. Комунікативні стратегії політиків пов'язані з дискурсивними макростратегіями, такими як конфліктність або кооперація (які за К.Ф. Сєдовим співпадають з властивостями темпераменту особистості), залежно від яких політик і вибудовує свою вербальну поведінку.

Концепція акцентуєваних особистостей, розроблена К. Леонгардом, надає змогу описати вплив особистісних характеристик на комунікативну поведінку політика. Характерною ознакою акцентуєваних мовних особистостей є домінування у характері якоїсь/якихось рис, що обумовлюють в тому числі й вербальну поведінку мовця. Дискурсивний аналіз надає змогу дослідити кореляції між когнітивними та комунікативними параметрами мовної особистості політика.

У політичній діяльності зустрічаються переважно три типи акцентуацій особистості, а саме: демонстративний, педантичний та паранояльний типи. Р. Гофстедтер вперше використав психоаналітичний термін «паранояльний» для характеристики політиків з вираженою схильністю до перебільшень, надмірною підозрілістю та конспірологічними фантазіями, назвавши паранояльність «стилем мислення» або способом світобачення. Паранояльний стиль як культурний та ментальний феномен реалізується

переважно в атмосфері соціальних та воєнних конфліктів, що, в свою чергу, провокує культивування глибинних страхів та ненависті серед населення.

Інтегративний підхід уможливив залучення низки екстра-лінгвальних чинників для глибшого розуміння явища параноїальної риторики в політичному дискурсі США. Параноїальна риторика є не лише манерою самовираження (стилістичний аспект), але й способом світобачення, що демонструє ідеї та переконання параноїального ритора.

Притаманний параноїальній особистості світогляд та тип мислення з характерним поділом людей на «друзів» та «ворогів» обумовлює створення яскраво вираженого образу ворога — ворожої сили, що знаходиться в центрі картини світу параноїда. В основі запеклої політичної боротьби параноїальних особистостей проти ворога лежить почуття власної величі та обраності долею для протистояння ворогу. У створеному образі ворога у параноїальній риторичній політиці яскраво відображаються (проектуються) власні приховані риси особистості політичного діяча.

У критичних ситуаціях параноїальні риторичні здатні керуватись викривленою картиною світу завдяки деформованому уявним підозрами та небезпеками сприйняттю політичної ситуації. Емоційні викривальні промови політиків, які спонукать до дій та мобілізують населення проти зовнішнього ворога характерні, зокрема, для сенатора Дж. МакКарті, який оголосив жорстку боротьбу з комуністами, та Дж. Буша-молодшого, який розпочав війну з тероризмом. Найяскравішим прикладом поширення «політичної параної», що розповсюджується передусім за допомогою політичної риторики залякування, є соціально-політичне явище маккартизму.

РОЗДІЛ П. ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ ВИРАЖЕННЯ ПАРАНОЯЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США

2.1. Конфліктність як стратегічна домінанта паранояльної риторики політика

Особистість проявляється у процесі комунікації через властивий їй індивідуальний стиль вербальної поведінки, одним із головних параметрів якого є набір індивідуальних комунікативних стратегій. Центральним для поняття стратегії, запозиченого з військової справи, є перемога (а не пошук спільного рішення), яка розуміється як результативний вплив на реципієнта, трансформація його моделі світу в бажаному напрямку [110, с. 70]. Таким чином, стратегія розуміється як план мовленнєвої поведінки, що сприяє досягненню мети комунікації, а тактики представляють низку практичних способів та прийомів для вирішення конкретного завдання. Комунікативні стратегії пов'язані з мотиваційним рівнем мовної особистості (прагматиконом) [124], ключовими для якого є цілі та мотиви мовця.

Комунікативні стратегії і тактики визначаються як моделі комунікативної діяльності індивідів у конкретній ситуації спілкування [176, с. 122], які є результатом організації мовленнєвої поведінки мовця відповідно до прагматичної установки та інтенції комунікативного акту, а також містять національну маркованість та індивідуально-особистісну складову [71, с. 100]. За характером діалогічної взаємодії комунікативні стратегії можна розподілити на кооперативні, тобто спрямовані на гармонізацію процесу комунікації, та конфронтативні (конфронтаційні), які призводять до комунікативної дисгармонії та підвищують конфліктність дискурсу [272].

Ініціатором конфронтаційної ситуації зазвичай виступає конфліктогенна особистість, яка навмисно загострює діалогічну взаємодію

заради досягнення власної мети. Так, переслідуючи головну мету - боротьбу за владу, та керуючись ситуацією конкурентної боротьби та зіткнення інтересів, політики застосовують конфронтаційну стратегію в намаганні максимально применшити значущість статусу свого політичного опонента та водночас підвищити власний статус. *Стратегія конфронтації* відображає некооперативний характер комунікативної взаємодії, демонструючи загальну установку проти партнера по комунікації, та визначається як комплекс мовленнєвих дій, що завдає цілеспрямованої шкоди іншій стороні шляхом відкритої боротьби [133].

Конфронтація, як основна стратегія конфліктного дискурсу, реалізується за допомогою таких основних її підвидів, як стратегія мовного маніпулювання та стратегія мовної агресії [133]. До тактичних прийомів реалізації стратегії конфронтації належать: тактика дискредитації, погрози, докору, тиску, провокації, компрометації, іронії, навішування ярликів, критики [317, с. 205]. До конфліктно-орієнтованих стратегій також відносять: інвективи, домінування, маніпуляцію, нав'язування власних переконань [272, с. 178].

Інтенціональна структура конфліктного політичного дискурсу описується за допомогою так званого «конфліктного трикутника», вершинами якого є категорія «вони» (опоненти, противники, вороги), категорія «ми» (автор та його прибічники) та аудиторія, якій адресований текст. Кожен об'єкт «конфліктного трикутника» пов'язаний з певними інтенціями. Так, противнику приписуються негативні оцінки, йому адресуються погрози, звинувачення, негативні оцінки, демонстрація сили. Категорія «ми», навпаки, пов'язана з позитивними оцінками, схваленням та посиленням власних позитивних якостей та дій, а також відхиленням можливих звинувачень та критики на свою адресу. Аудиторії (яка може бути зарахована до категорії «ми»), як правило, адресуються заклики до дій, спонукання, нав'язується певна оцінка ситуації [69, с. 37].

Конфлікт створює екзистенціальну атмосферу, в якій мовна особистість досить чітко проявляється [99; 265]. Використання конфронтаційних дискурсивних стратегій, зокрема й вербальної агресії [44], пов'язане з прагненням мовця самоствердитись у дискурсі, яке переважає його бажання самовираження. Домінування самоствердження над самовираженням у дискурсі є характерною рисою паранояльних мовних особистостей, що свідчить про дисбаланс у психологічній структурі їхньої мовної особистості [44; 148].

Таким чином, паранояльну мовну особистість розглядають як конфліктну особистість, схильну до конфронтації, свідченням чого слід вважати авторитарність, що проявляється у нетерпимості та зневазі до переконань опонента, агресивному насадженні власних ідеологічних переконань, несприйнятті будь-якої критики, а також у комплексі «месії», притаманному паранояльній особистості. Авторитарність яскраво маніфестується в дискурсі за допомогою використання риторичних засобів мовного домінування (*dominant-language techniques*), яким є, зокрема, вживання особового займенника першої особи однини *I* у політичних текстах. Наприклад:

1) *I will not forget this wound to our country or those who inflicted it. I will not yield; I will not rest; I will not relent in waging this struggle for freedom and security for the American people.* (Bush, 2001)

2) *They have given you nothing. I will give you everything. I will give you what you've been looking for 50 years. I'm the only one.* (Trump, 2016)

Так, надаючи перевагу займеннику *I*, як маніпулятивно маркованому мовному засобу, що створює абсолютну адресантність (на відміну від інклюзивного займенника *we*), Джордж Буш позиціонує себе в політичному дискурсі як єдину особу, що є відповідальною за долю країни, за прийняття рішень та їх результативність. Формулювання *I'm the only one* ілюструє егоцентричність як характерну особливість риторики Д. Трампа [484].

Типовими прикладами реалізації *конфліктної вербальної поведінки*

[див., напр., 28; 247; 269; 290; 296] є тактики допиту підозрюваних у зв'язках із комуністами сенатором Джозефом МакКарті. З-поміж конфліктогенних тактик ведення допиту «у стилі МакКарті» слід зазначити: перебивання допитуваного, приниження, глузування, публічний осуд, шантаж, залякування, погрози ув'язненням, безпідставні звинувачення. Наведемо приклад:

Whether you knew he was a member of that Communist organization or not, I don't know. I assume you did not, Mr. Welch, because I get the impression that, while you are quite an actor, you play for a laugh, I don't think you have any conception of the danger of the Communist Party. I don't think you yourself would ever knowingly aid the Communist cause. I think you are unknowingly aiding it when you try to burlesque this hearing in which we are attempting to bring out the facts, however. (McCarthy, 1954)

У наведеному вище фрагменті допиту вербальне самоствердження Джозефа МакКарті базується на приниженні адресата за допомогою зневажливо-насмішкуватого ярлика «*you are quite an actor*» та виразів «*you play for a laugh*», «*you try to burlesque this hearing*», а також імпліцитного звинувачення (*you are unknowingly aiding it*), що базується не на фактах, а на суб'єктивній думці сенатора. Це підтверджується численними вербальними компонентами, вжитими із займенником I, які виражають суб'єктивність адресата (*I don't know; I assume; I get the impression; I don't think, I think*), а також є маркером авторитарності дискурсу політика.

Домінантну вербальну поведінку сенатора МакКарті, який в процесі допиту перебивав співрозмовника, ілюструє також наступний його коментар щодо зауваження допитуваного: «*I am listening to you. I can listen with one ear*». Такий імпліцитний натяк на незначимість співрозмовника та вивищення власного статусу є порушенням принципу ввічливості, що також красномовно свідчить про тенденцію до домінантної вербальної поведінки, властиву для дискурсу сенатора МакКарті.

Таким чином, незбалансована Я-концепція паранояльних мовних особистостей сприяє підвищеній конфліктності їхнього дискурсу. Когнітивне підґрунтя конфліктності дискурсу паранояльних мовних особистостей полягає в наявності в психологічній структурі таких особистостей певних негативних ідіосинкратичних рис, таких як вороже ставлення до оточуючих, підозрілість, завищена самооцінка аж до мегаломанії та нетерпимість [177, с. 118-138]. Головним наслідком конфліктності паранояльних мовних особистостей виступає реалізація в їхньому дискурсі конфліктної комунікативної стратегії, тобто підкреслення розбіжностей у поглядах комунікантів, або комунікативного та/або аксіологічного дисонансу. Тому для конфліктного дискурсу паранояльних особистостей властивий вибір ролі ініціатора конфлікту або, за термінологією А.Д. Белової, переслідувача [34].

Наведемо приклад *конфліктного дискурсу МакКарті*, який використовує жорстку авторитарну аргументацію, застосовуючи експліцитну конфронтативну комунікативну стратегію. Агресивний стиль політичної боротьби проти комунізму, зокрема, і стиль проведення допитів сенатором МакКарті з властивою йому аргументацією з позиції сили та апеляцією до страху (залякування), характеризується у мас-медіа номінацією «кампанія страху» (*campaign of fear*). Проілюструємо:

The CHAIRMAN. Will you listen to me? I am not going to advise you how to testify. We are not anxious to have any more perjury cases to submit to the grand jury. Day after day we have men who come in here who think the committee does not know anything about their past activities. They come in here guilty of no crime. They leave guilty of the crime of perjury. Now, we have evidence before this committee that you have been a Communist, that you have had Communist party meetings at your home, that you have attended them. I want you to know that. I am going to advise you not to try to play with this committee. Either tell us the truth, or refuse to answer. You have the right to refuse to answer. Do not try to lie to us.
(McCarthy, 1954)

Комунікативна мета МакКарті в наведеній репліці – переконати допитуваного зізнатись у комуністичних зв'язках. Перша репліка МакКарті – емфатичний непрямий директив *Will you listen to me?* та зневажлива ремарка *I am not going to advise you how to testify* розкривають авторитарність адресата. Далі МакКарті вдається до тактик психологічного тиску, зокрема, залякування (*Day after day we have men who come in here who think the committee does not know anything about their past activities; I am going to advise you not to try to play with this committee; Do not try to lie to us) та прямого звинувачення (*We have evidence before this committee that you have been a Communist, that you have had Communist party meetings at your home, that you have attended them*).*

Психологічна атака на допитуваного базується на аргументації МакКарті, яка розгортається навколо ключових для нього концептів ВЛАДА, ВПЕВНЕНІСТЬ, ВОРОГ. МакКарті експліцитно повідомляє аудиторії, що його комітет все про всіх знає (*men who think the committee does not know anything about their past activities*), таким чином, демонструючи хто є володарем ситуації. МакКарті підкреслює свій статус переслідувача за допомогою прямих директивів (*I want you to know that; Either tell us the truth, or refuse to answer; Do not try to lie to us*). Звертає на себе увагу також емфатична анафорична конструкція, побудована на антитезі *They come in here guilty of no crime. They leave guilty of the crime of perjury*, використана з метою емоційного впливу та залякування реципієнта.

Одним із наслідків психологічної та комунікативної незбалансованості акцентуєваних мовних особистостей також є порушення принципу *ввічливості* Г.П. Грайса [390]. Зокрема, паранояльні мовні особистості вдаються до порушення максими якості, тобто свідомо використовують неправду або напівправду (*half-truth*) задля досягнення комунікативної мети. У політиці ця тактика набула поширення як ефективний засіб ведення політичної кампанії і стала невід'ємною частиною політичної демагогії [див., напр., 458].

Майстром політичної демагогії у США вважають сенатора Джозефа МакКарті завдяки характерній для його аргументації «демонізації опонентів за допомогою емоційної неправди» (*demonized opponents with emotive untruths*) [485]. Демагогія визначається як «мистецтво отримання влади за допомогою апеляції до емоцій та упереджень аудиторії» (*the art and practice of gaining power and popularity by arousing the emotions, passions, and prejudices of the people.* - The Free Dictionary) [486]. За допомогою тактик демагогії МакКарті створив ілюзію небезпеки від комуністичної загрози, скориставшись загальною необізнаністю населення про комунізм та апелюючи до емоції страху. Розглянемо наступний приклад на підтвердження цієї позиції:

We have declined so precipitously in relation to the Soviet Union in the last 6 years. How much swifter may be our fall into disaster with Marshall at the helm? (McCarthy, 1951)

Непрості відносини США з Радянським Союзом після Другої світової війни, які сенатор вербалізує за допомогою гіперболізованої номінації *our fall into disaster*, звичайно, не є результатом дії якої-небудь однієї особи, проте МакКарті покладає всю відповідальність за напружену міжнародну ситуацію на одну людину – генерала Маршала. Цей фрагмент є прикладом маніпулятивного вживання некогерентної логічної побудови аргументу, при якій створюється каузальний зв'язок між двома його частинами, що ґрунтується на логіці «після цього значить внаслідок цього» (*post hoc ergo propter hoc*).

Інша відома репліка МакКарті, в якій порушена максима якості Г.П. Грайса, була сказана у відповідь міністру оборони США під час слухання справи «Армія проти МакКарті» (*the Army vs. McCarthy hearings*). Проілюструємо:

Senator MCCARTHY. *Mr. Stevens is not speaking for the Army. He is speaking for Mr. Stevens, for Mr. Adams, and Mr. Hensel. The committee did not make the Army a party to this controversy, and I think it is highly improper to try*

to make the Army a party. Mr. Stevens can only speak for himself. . . . I may say I resent very, very much this attempt to connect the great American Army with this attempt to sabotage the efforts of this committee's investigation into communism.
(McCarthy, 1954)

Міністр попередньо заявив, що він є прямою відповідальною особою за армію США та уповноважений говорити від імені усіх її представників, яких підозрюють у комуністичних симпатіях. Слова високопосадовця правомірні, адже посада міністра передбачає таку відповідальність, в той час, як сенатор МакКарті, порушивши максимуму якості Г.П. Грайса, позиціонує цю заяву як неправдиву, при цьому самочинно і свідомо обмежує повноваження командувача армії (*Mr. Stevens is not speaking for the Army. Mr. Stevens can only speak for himself*). Інтенсифікація та повторення окремих елементів дискурсу (*highly improper; resent very, very much*) підкреслюють вороже ставлення МакКарті до адресата, яке експліцитно демонструється у номінації *this attempt to sabotage the efforts of this committee's investigation into communism*.

Іншим конфліктогенним маркером дискурсу параноїальних мовних особистостей є **вербальна агресія** [про вербальну агресію у політичному дискурсі див., напр., 18; 94; 95; 126; 169; 183; 237; 274; 327]. І.Б. Лазебна розглядає агресію як мовленнєвий акт, визначаючи це поняття як сукупність дій, які порушують фізичну або психологічну цілісність іншої людини, завдають їй шкоди, перешкоджають здійсненню її намірів, протидіють її інтересам або ж ведуть до її знищення [169, с. 395-397]. Вербальна агресія як дискурсивна риса пояснюється властивим параноїальним особистостям негативним сприйняттям світу та людей, маніакальною підозрілістю та пошуками ворогів [177, с. 118-138].

Слід зазначити, що експліцитна вербальна агресія в американському політичному дискурсі вважалася явищем нетиповим для політиків високого рангу, зокрема президентів, що обумовлено потенційною втратою іміджу та руйнацією політичної кар'єри. Однак, передвиборча риторика Д. Трампа

2015-2016 років, попри усталені правила та норми політкоректності, демонструвала експліцитну вербальну агресію та інвективність, за що мас-медіа охарактеризували новообраного президента США як «Генератора Образ» (*Insult Generator*) [www.time.com], «Великого кривдника» (*The Great Insulter*) [412] та «кривдника рівних можливостей» (*equal opportunity insulter*) [www.euronews.com], зокрема за його сексистську риторичку. Так, журнал «The Rolling Stone» провів аналіз коментарів Д. Трампа у Твіттері на предмет образливих характеристик, адресованих його опонентам [339, с. 139-140], серед яких фігурують, наприклад, такі: *lightweight, dishonest, dumb/dummy, a dope/a dopy, weak, bad, sad, a liar, a loser, the worst, incompetent, biased, disaster, a clown, a disgrace, overrated, stupid, a fraud*. Найчастотнішим образливим коментарем Д. Трампа у Твіттері є «невдаха», «слабак» (*failing*), яке зустрічається принаймні 66 разів у його коментарях.

Аналіз промов та інтерв'ю Річарда Ніксона, в яких експліцитна вербальна агресія не виявляється, підтверджує усталену думку, що президент, як публічна особа, схильний контролювати негативні прояви агресії в дискурсі. Однак, проведений текстовий аналіз транскриптів телефонних розмов Річарда Ніксона з політиками та підлеглими за період з 1971 по 1973 рік, які були оприлюднені у зв'язку з Вотергейтським скандалом (відомі як *Nixon White House tapes*), яскраво свідчать про зворотню тенденцію. Річард Ніксон у спілкуванні з підлеглими постає типовою паранояльною особистістю з притаманною тенденцією до використання ненормативної лексики, експлітивів та лайки.

Так, відомим став вираз «*expletive deleted*», що активно вживався цензорами при оприлюдненні телефонних розмов президента у процесі розслідування відомого політичного скандалу, яким безславно закінчилася кар'єра Ніксона. Розглянемо прояви вербальної агресії в наступних фрагментах розмов экс-президента США:

1) NIXON: "*Return the calls to those poor dumb bastards ... who I know are our friends. Now do it ... We made the same mistake [Dwight] Eisenhower made,*

but not as bad as Eisenhower made, because he sucked the Times too much ... G-d damn it, don't talk to them for a while. Will you enforce that now?' HALDEMAN: "I'll try." (Nixon, 1972)

2) NIXON: "What in the hell did you think of McGovern's statement on the election? Wasn't that the sour grapes crap again?"

COLSON: "Well, it's unbelievable, the arrogance of the guy ... God, what a bad man. Just awfully glad we got him buried and put away for good. I think he is."

NIXON: "Oh, he's buried. He's buried." (Nixon, 1972)

3) *I want to make sure he is a ruthless son of a bitch, do what he's told, that every income tax I want to see I see, that he will go after our enemies and not our friends. Now it's as simple as that. If he doesn't he doesn't get the job. (Nixon, 1972)*

4) *The Jews are irreligious, atheistic, immoral bunch of bastards. (Nixon, 1972)*

Інвективна номінація *those poor dumb bastards* у прикладі (1), яка адресована представникам преси, вжита Р. Ніксоном у розмові з помічниками (*aides*). Попри те, що інвективні елементи не спрямовані на співрозмовника, цей фрагмент яскраво демонструє вороже ставлення Ніксона до представників преси [232, с. 137; 425; 463, с. 155-156]. Так, внутрішній конфлікт Ніксона — його раціональне усвідомлення про необхідність підтримання робочих зв'язків із пресою та власна неприязнь до допитливих журналістів – вербально демонструється вживанням директиви *don't talk to them for a while* та використанням колоквіального комунікатива *God damn it*.

Ненормативна лексика концентрується навколо протиставлення ключових для фрагменту (1) лексичних одиниць *enemy* та *friends*, остання з яких вжита Ніксоном в іронічному значенні. У прикладі (3) дихотомія «*enemy* — *friend*», яка є типовою для дискурсу параноїальної особистості, також експліцитно вербалізується (*he will go after our enemies and not our friends*), паралельно із вживанням інвективного виразу *a ruthless son of a bitch*.

До прагматичних маркерів конфліктного дискурсу, які провокують небажану для адресата реакцію, належить низка типових для авторитарного політичного дискурсу типів мовленнєвих актів, які можемо спостерігати в наведених прикладах, зокрема: директив (*Now do it*), непрямий директив (*I want to make sure he ... do what he's told, that every income tax I want to see I see, that he will go after our enemies and not our friends*), менасив (*He's buried*), категоричний констатив (*If he doesn't he doesn't get the job*), інвектив (*Return the calls to those poor dumb bastards; The Jews are irreligious, atheistic, immoral bunch of bastards*) та певний різновид інтерогативів (*Wasn't that the sour grapes crap again?*).

У прикладі (2) Ніксон емоційно реагує на критику Джорджа МакГоверна, свого політичного опонента, після поразки останнього на президентських виборах 1972 року, називаючи її «критикою ображеного, якому нічого не дісталось» (*the sour grapes crap*). Вживання колоквіального комунікатива *in the hell*, експлітиву *crap* та емоційно-зabarвленого виразу *he's buried* свідчить про емоційний дисбаланс мовця та його неспроможність контролювати власні агресивні імпульси. Таким чином, вербальна агресія характерна більшою мірою для непублічного політичного дискурсу Річарда Ніксона, а в публічних промовах така дискурсивна риса не проявляється.

Як свідчить проведений аналіз, для публічного дискурсу Джозефа МакКарті та Дональда Трампа вербальна агресія, навпаки, є характерною рисою. Вона реалізується передусім в **інвективності дискурсу**, зокрема у створенні політичних прізвиськ (*name-calling*) та навішуванні образливих ярликів (*labelling*) своїм опонентам та переслідуваним ворогам. Численними, зокрема, є приклади образливих характеристик, адресованих політичним опонентам, у передвиборчій риторичі Д. Трампа, наприклад, *Lyin' Ted Cruz, Little Marco Rubio, Low-Energy Jeb Bush, Crazy Bernie Sanders, Goofy Elizabeth Warren, 'Pathological' Ben Carson, Crooked Hillary Clinton*. Слід також зазначити, що значний суспільний резонанс спричинило використання

обсценної, вульгарної лексики Д. Трампом у передвиборчій боротьбі, в той час як для промов Дж. МакКарті ненормативна лексика була нехарактерною.

Інвективне мовлення спрямоване на соціальну дискредитацію суб'єкта інвектором, що реалізується за допомогою адресованого інвектуму дискурсу, який сприймається як образливий у даній культурній традиції [256]. Наведемо приклади інвективного мовлення сенатора МакКарті:

1) *As you know, very recently the Secretary of State proclaimed his loyalty to a man guilty of what has always been considered as the most abominable of all crimes--of being a traitor to the people who gave him a position of great trust. The Secretary of State in attempting to justify his continued devotion to the man who sold out the Christian world to the atheistic world, referred to Christ's Sermon on the Mount as a justification and reason therefor, and the reaction of the American people to this would have made the heart of Abraham Lincoln happy. When this pompous diplomat in striped pants, with a phony British accent, proclaimed to the American people that Christ on the Mount endorsed communism, high treason, and betrayal of a sacred trust, the blasphemy was so great that it awakened the dormant indignation of the American people.* (McCarthy, 1950)

2) *If a stupid, arrogant or witless man in a position of power appears before our Committee and is found aiding the Communist Party, he will be exposed. The fact that he might be a General places him in no special class as far as I am concerned.* (McCarthy, 1954)

У першому прикладі МакКарті вживає низку інвективних виразів, які є частиною створеного політиком образу ворога-зрадника. Так, інвектива *this pompous diplomat in striped pants, with a phony British accent* базується на аргументації *ad hominem*, тобто стосується особистих рис адресата, а не його ідеологічних переконань. Аналогічна аргументація використовується і в експліцитній інвективі у прикладі (2), адресованій третій особі, — *a stupid, arrogant or witless man in a position of power*. Іншою вербальною інвективою є *a man guilty of what has always been considered as the most abominable of all crimes--being a traitor to the people who gave him a position of great trust* (1), де

аргументація побудована на апеляції до традиції (*what has always been considered as*), за допомогою якої зраді «навіщується» ярлик «найстрашнішого із гріхів людства».

Інвектива *the man who sold out the Christian world to the atheistic world* (1) базується на гіперболізації, за допомогою якої створюється образ ворога-зрадника усього християнського світу. За допомогою інвективної стратегії МакКарті також створює негативний образ богохульника, який заперечує християнські цінності (*proclaimed to the American people that Christ on the Mount endorsed communism, high treason, and betrayal of a sacred trust*). Слід також відзначити концентроване використання негативно-оцінних лексичних одиниць та номінацій переважно морального та релігійного змісту, які підсилюють негативний образ ворога (*blasphemy; betrayal of sacred trust, high treason; traitor to the people; dormant indignation*). Отже, проаналізований матеріал свідчить, що притаманною рисою паранояльної риторики МакКарті в рамках конфліктної стратегії є *гіперболізація* та *інтенсифікація дискурсу*.

Таким чином, внаслідок інгерентної конфліктності, притаманної паранояльним мовним особистостям, в їхньому дискурсі реалізується конфліктна, а також маніпулятивна комунікативна стратегія, яку ми опишемо далі. Дискурсивними проявами конфліктності у політичній риториці є вербальна агресія, інвективність та переважання жорстких конфронтаційних комунікативних стратегій, які найбільш характерні для публічних промов Дж. МакКарті та Д. Трампа, а також для непублічного політичного дискурсу Р. Ніксона у Білому домі.

2.2. Маніпулятивна стратегія у паранояльній політичній риториці США

Маніпуляція визначається як особлива стратегія психологічного впливу, спрямована на впровадження у свідомість адресата бажань, оцінок, які слугують здійсненню інтересів адресантів та які не співпадають з її актуально існуючими бажаннями [про маніпуляцію у політичному дискурсі

див., напр., 33; 41; 76; 85; 140; 204; 233; 292; 302; 314; 364; 374]. Мовленнєва маніпуляція є різновидом маніпулятивного впливу, яка здійснюється шляхом використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну та поведінкову діяльність адресата [138, с. 25].

Способом маніпуляції масовою свідомістю за допомогою мови та спеціальною технікою переконання у політичному дискурсі є *пропаганда*. Ілюкативна мета політичної пропаганди полягає у здійсненні адресантом психологічного тиску на партнерів по комунікації, що також може бути проявом авторитарності в політичному дискурсі. Маніпулятивний вплив на свідомість людини за допомогою мовних засобів, або так звані «лінгвістичні маніпуляції», здійснюються за посередництвом ЗМІ і є однією з форм прихованого соціального тиску (*veiling*), що дає підстави розглядати маніпуляцію як соціопсихолінгвістичний феномен.

У політичному дискурсі розрізняють два види маніпулювання за характером інформаційних перетворень [313, с. 173], а саме: референційне маніпулювання, пов'язане з перекручуванням референта (денотата) у процесі інтеракції (недомовки, брехня, перебільшення, створення референційної невизначеності), а також аргументативне маніпулювання, яке стосується порушень постулатів комунікації. До останніх належать: некогерентність суджень, надмірне вживання емоційної лексики, особливо такої, що сприяє виникненню сильних емоцій (сум, жаль, страх, сміх, щастя), вживання малозрозумілих чи абстрактних понять, термінів та евфемізмів, апеляція до соціальних стереотипів, використання великої кількості числових значень, що призводить до відхилення від головної думки, а також експлуатація асоціативного мислення адресатів шляхом використання метафор [118; 233].

У рамках реалізації *маніпулятивної стратегії у політичному дискурсі* виділяють такі тактики: тактика неправди, ухиляння від істини, імунізація висловлювань (апеляція до авторитету), модифікація ілюкативної сили висловлювань (категорична та некатегорична сила висловлювань), групова ідентифікація (інклюзивність та дистанціювання) та структурування за

принципом релевантності (використання структур з імплікативним потенціалом, надання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення) [88, с. 2-3].

Проілюструємо використання маніпулятивної тактики неправди та ухиляння від істини Р. Ніксоном у процесі розслідування Вотегрейтського скандалу:

1) *I was not lying. I said things that later on seemed to be untrue.* (Nixon, 1978)

2) *I was under medication when I made the decision to burn the tapes.* (Nixon, 1974)

3) *I can say categorically that his investigation indicates that no one on the White House staff, no one in this administration, presently employed, was involved in this very bizarre incident [the Watergate burglary]. What really hurts in matters of this sort is not the fact that they occur, because overzealous people in campaigns do things that are wrong. What really hurts is if you try to cover it up.* (Nixon, 1974)

Так, політик реалізує тактику ухильності, замінюючи поняття «брехня» (*I was not lying*) на менш категоричне «неправда» (*I said things that later on seemed to be untrue*) (1) та, стверджуючи, що ефект від ліків обумовив некероване ним знищення аудіоплівки (2). Звертає на себе увагу фрагмент (3), сказаний Ніксоном на початку розслідування Вотергейту, в якому экс-президент стверджує про непричетність його адміністрації до відомого політичного скандалу (*no one in this administration, presently employed, was involved in this very bizarre incident*). При цьому, ухиляючись від викриття правди, політик експліцитно її вербалізує (*overzealous people in campaigns do things that are wrong; if you try to cover it up*).

Для паранояльного типу акцентуїтованих мовних особистостей маніпулятивну комунікативну стратегію слід вважати стратегічною домінантою дискурсу [див., напр., 44; 314]. Паранояльні особистості винятково цілеспрямовані і використовують усі можливі засоби для реалізації власної мети або місії, тому здійснення прихованого впливу на

адресата за допомогою маніпуляції та сугестії є невід'ємним елементом світогляду параноїальної особистості. Причому, для дискурсу параноїальних мовних особистостей характерні прямі форми маніпулювання, такі як психологічний тиск, шантаж, деструктивна критика. Маніпулятивна вербальна поведінка параноїальних мовних особистостей нерідко супроводжується вербальною агресією та провокацією, адже маніпулювати легше ображеним, знервованим співрозмовником.

Слід також зазначити, що головними мішенями маніпуляторів свідомістю є знакові системи (мова слів, чисел, образів) та духовні процеси людини (асоціативне мислення, сфера почуттів, вплив на пам'ять) [118; 233]. Так, для аргументації Дж. МакКарті показовим є маніпулювання числовими даними, достовірність яких сумнівна. Наведемо приклади:

1) *I have here in my hand a list of two hundred and five people that were known to the Secretary of State as being members of the Communist Party and who nevertheless are still working and shaping the policy of the State Department.* (McCarthy, 1950)

2) *Mr. McCARTHY. Let me answer the Senator's question, for the third time. I will tell the Senator, and I am now repeating it, if the Senator will sit down and give me the time to do it, that there are at least 57 Communists in the State Department. I think, without any trouble at all, with sufficient investigation, we can find the 205 for the Senator.* (McCarthy, 1950)

Як свідчать наведені приклади, МакКарті з легкістю маніпулює числами, спочатку стверджуючи, що в Держдепартаменті працюють 205 комуністів (1), а у другому прикладі їх кількість зменшується до 57. На зауваження опонента по дискусії про достовірність такої інформації, МакКарті зазначає: «*I think, without any trouble at all, with sufficient investigation, we can find the 205 for the Senator.*». При цьому доказів походження саме такої кількості «внутрішніх ворогів», а, отже, достовірності інформації, політик не надає.

Таким чином, аналіз текстового корпусу свідчить, що, оцінюючи людей, події та

факти, Дж. МакКарті, як прототиповий агресивний маніпулятор, є вкрай суб'єктивним, він легко маніпулює не завжди достовірною інформацією, хоча видає свої ідеї за об'єктивну істину, а себе вважає мало не месією, який покликаний викоринити злу силу комунізму. Крім того, значна частина його політичних виступів представлена у формі апологій, насичених риторичними запитаннями. Наведемо приклад:

What can be made of this unbroken series of decisions and acts contributing to the strategy of defeat? They cannot be attributed to incompetence. If Marshall were merely stupid, the laws of probability would dictate that part of his decisions would serve this country's interest. If Marshall is innocent of guilty intention, how could he be trusted to guide the defense of this country further? We have declined so precipitously in relation to the Soviet Union in the last 6 years. How much swifter may be our fall into disaster with Marshall at the helm? Where Will all this stop? That is not a rhetorical question: Ours is not a rhetorical danger. Where next will Marshall carry us? It is useless to suppose that his nominal superior will ask him to resign. (McCarthy, 1951)

У цьому фрагменті промови перед сенатом під назвою «*The History of George Catlett Marshall*» МакКарті висловлює підозру в комуністичній прихильності генерала Маршала, при цьому активно вживаючи такий композиційний засіб, як риторичне запитання. Це обумовлює схожість його промови до релігійної проповіді (*What can be made of this unbroken series of decisions and acts contributing to the strategy of defeat? If Marshall is innocent of guilty intention, how could he be trusted to guide the defense of this country further? How much swifter may be our fall into disaster with Marshall at the helm? Where Will all this stop? Where next will Marshall carry us?*).

Маніпулювання думкою аудиторії реалізується, зокрема, за допомогою нав'язування пресупозицій про некомпетентність та непрофесійність генерала. Пресупозиціями, адресованими аудиторії, є такі: «*Marshall is merely stupid*» (*If Marshall were merely stupid...*); «*this unbroken series of decisions and acts contribute to the strategy of defeat*» (*What can be made of this*

*unbroken series of decisions and acts contributing to the strategy of defeat?); «there will be a fall into disaster with Marshall at the helm» (How much swifter may be our fall into disaster with Marshall at the helm?). Примітним засобом вираження мовлення в цьому фрагменті є також лексичний паралелізм (*That is not a rhetorical question: Ours is not a rhetorical danger*).*

Слід зазначити, що для цієї досить невеликої за обсягом промови, переважним композиційним засобом впливу на аудиторію, який використовує МакКарті, є синтаксичний паралелізм. Так, фразою «*It was Marshall who ...*» МакКарті починає 17 параграфів підряд з-поміж 29 параграфів, які містить ця промова. При цьому сам політик вважав, що його помилково звинувачують в упередженості, неправдивості та агресивних тактиках допиту, хоча аналіз транскриптів засідань комітету з розслідувань доводить протилежне, адже у своїх висловлюваннях політик часто суперечить сам собі. Для прикладу наводимо фрагмент діалогу МакКарті та допитуваного у справі про комуністичні зв'язки в армії США (*Dr. Belsky*):

Dr. BELSKY. The army informed me that I didn't properly fill out the forms.

The CHAIRMAN. What form?

Dr. BELSKY. They gave a number and I don't recall.

The CHAIRMAN. What was the form about?

Dr. BELSKY. I don't remember.

The CHAIRMAN. You don't remember?

Dr. BELSKY. No.

The CHAIRMAN. Was it about communism?

Dr. BELSKY. They didn't indicate.

The CHAIRMAN. Well, did you see the form?

Dr. BELSKY. They cited an army regulation and they didn't indicate to me the form.

The CHAIRMAN. Now, you said you did not properly fill out the form.

Dr. BELSKY. No, a form.

The CHAIRMAN. What form was it?

Dr. BELSKY. A form.

The CHAIRMAN. What is that?

Dr. BELSKY. A form.

The CHAIRMAN. What was it about?

Dr. BELSKY. They didn't tell me which one it was, and they said I didn't properly fill out a form.

The CHAIRMAN. Do you have any idea what that form was about?

Dr. BELSKY. Not unless I had seen it or they had shown it to me.

The CHAIRMAN. I am just asking you: Did you have any idea what the form was about as of today as you sit here in this chair?

Dr. BELSKY. There were so many forms, they didn't indicate specifically.

The CHAIRMAN. You understand my question, and the question to you today: Do you know what that form was about?

Dr. BELSKY. Not unless I see it.

The CHAIRMAN. You have no idea what that form was?

Dr. BELSKY. I wouldn't know unless I saw the form.

The CHAIRMAN. You don't know, you have no idea today? (McCarthy, 1954)

У процесі допиту, стиль якого можна охарактеризувати як агресивно-маніпулятивний, комунікативна мета МакКарті, а саме, отримання інформації про зміст заповненого кілька років тому документу підозрюваним, реалізується за допомогою низки комунікативних тактик. Так, рекурентні, однакові за суттю, перефразовані запитання про зміст документу складають десять із чотирнадцяти комунікативних ходів МакКарті (наприклад, *Do you have any idea what that form was about?; I am just asking you: Did you have any idea what the form was about as of today as you sit here in this chair?; You have no idea what that form was?*). Ілюстративна мета інтерогативів, а також такого їх різновиду, як короткі запитання-уточнення (*What form was it? What is that? What was it about? You have no idea today?*), полягає у збентеженні партнера по комунікації, доведення нелогічності його думок чи безглуздості його переконань, що свідчить про маніпулятивний вплив та психологічний тиск на адресата. Завдяки цьому вдається поставити

партнера по комунікації у слабку позицію і домінувати в комунікативній ситуації.

Іншими прийомами імпліцитної маніпуляції є використання імплікації, що допитуваний не зрозумів запитання (*You understand my question, and the question to you today: Do you know what that form was about?*), інкорпорованого в запитання імпліцитного звинувачення (*Was it about communism?*), підкреслення статусу співрозмовника, а саме, ролі підозрюваного, імплікація, що у кріслі допитуваного не опиняються безневинні люди (*as of today as you sit here in this chair*). Такий набір комунікативних прийомів розрахований на створення психологічного тиску на адресанта з метою отримання компрометуючої інформації завдяки створенню дискомфортної емоційної діалогічної інтеракції.

Розглянемо

фрагмент допиту, в якому сенатор МакКарті вдається до експліцитних форм маніпуляції співрозмовником:

Mr. CASSANO. I am not a Communist.

The CHAIRMAN. Let me finish. I am not saying you are at all. I have never seen you before. It is not a crime if you were a member, unless you know that the party stands for the overthrow of this government by force and violence. I would suggest that you very carefully think over your testimony, and if, tomorrow morning your memory is refreshed, and you want to change it—

Mr.

CASSANO. In which way?

The CHAIRMAN. You just think over all of them, any questions about any Communist activities on your part.

Mr. CASSANO. I haven't had any Communist activity.

The CHAIRMAN. I am not saying you have. I don't know.

Mr. CASSANO. I want to answer you now on everything.

The CHAIRMAN. You understand as the chairman of the committee it is not my job to decide whether John Jones or Pete Smith is lying, but when the two witnesses come in and tell stories that are directly contra, I have no choice but to submit the testimony to the Justice Department. (McCarthy, 1954)

МакКарті вдається до неприхованої маніпуляції, яка реалізується за допомогою таких тактичних прийомів: нав'язування пресупозиції про комуністичну діяльність допитуваного (*think over any questions about any Communist activities on your part*), примус змінити свідчення як форма психологічного тиску на адресанта (*I would suggest that you very carefully think over your testimony; if your memory is refreshed, and you want to change it; think over any questions about any Communist activities on your part*).

Крім того, аргументація базується на свідомо хибному, нелогічному способі обґрунтування тези, за допомогою якої здійснюється психологічний вплив на співрозмовника (*It is not a crime if you were a member, unless you know that the party stands for the overthrow of this government by force and violence*). У світлі резонансних розслідувань в рамках антикомуністичної кампанії 50-их років у США, яка пропагувала ідею про комуністичну змову, спрямовану на повалення уряду США, це судження видається іронічним. Таким чином, маніпулятивний ефект цієї пропозиції обумовлений логічною пасткою для адресанта, закладеною у її формально-логічній структурі, яка полягає у припущенні про неможливість існування комуністичного симпатика, який не знав про підривну діяльність комуністичної партії у 50-их роках в США. Звертає на себе увагу останнє речення наведеного фрагменту, в якому МакКарті демонструє презирливе ставлення до адресанта завдяки використанню лексеми *John Jones* та *Pete Smith*, що є власними назвами узагальненого значення (*placeholder names*), які зазвичай використовуються у випадках, коли адресат невідомий, а в наведеному реченні вони адресовані співрозмовнику з метою створення дещо принизливого образу «пересічної людини без імені». Зазначеній меті слугує також вживання негативно-оцінної лексеми *lying*.

Слід також зазначити, що характерною особливістю діалогів МакКарті на засіданнях комітету з розслідування є поширене вживання такого ввідного словосполучення, як *in other words*, за допомогою якого політик впроваджує в повідомлення припущення, які

натякають на причетність особи до комуністичної діяльності. Як видається, вживання цієї ввідної фрази можна вважати маніпулятивним прийомом, за допомогою якого політик реалізує нав'язування пресупозиції про причетність конкретної особи до комуністичної активності. Наведемо фрагмент допиту секретаря державної установи

(Mrs. KERR) щодо інциденту зі

знищенням файлів, у процесі якого МакКарті вжив фразу *in other words* 17 разів. Проілюструємо:

The CHAIRMAN. So the two of

you, using your judgment, decide what should and should not be brought to the attention.

Mrs. KERR. No. If I question it at

all, I will go to my superior.

The CHAIRMAN. In other words,

if you think it should not be in the file, you go to your superior?

Mrs. KERR. Yes, sir.

The CHAIRMAN. If he says, "You

are right, Mrs. Kerr. Keep it out of the file'.

Mrs. KERR. We might put that in

the confidential file.

The CHAIRMAN. But you do

keep it out of the file. Is that right?

Mrs. KERR. Yes, sir.

THE CHAIRMAN. And you say

you do not know what happens to it. You leave it on his desk. And you get some of that material on your desk. Is that right?

Mrs. KERR. I don't know always

what disposition he might make of it, no.

The CHAIRMAN. In other

words, *you do not know whether he destroys it, whether he puts it in another file*

(McCarthy, 1954)

У наведеному

фрагменті МакКарті двічі вжив ввідну фразу *in other words*, причому, в обох випадках з маніпулятивною метою, а не з метою уточнення інформації. Так, у першому випадку (*In other words, if you think it should not be in the file, you go to your superior?*) МакКарті реалізує нав'язування такої пресупозиції: *you think it should not be in the file*, за допомогою чого натякає на можливе приховання інформації секретарем при внесенні даних про кандидата на державну посаду. У другому випадку вживання ввідної фрази (*In other words, you do not know whether he destroys it, whether he puts it in another file*), політик

натякає на приховання чи знищення файлів начальником секретаря, нав'язуючи таку пресупозицію: *he destroys it, he puts it in another file*. Таким чином, за допомогою вживання ввідної фрази *in other words* реалізується ймовірнісна модальність у дискурсі МакКарті з метою маніпуляції інформацією.

Отже, аналіз текстового матеріалу свідчить, що в оцінці людей, подій та фактів Джозеф МакКарті, як прототиповий агресивний маніпулятор, демонструє неприховану суб'єктивність, демонструючи аргументативне маніпулювання недостовірною інформацією, яку видає за об'єктивну істину.

2.2.1. «McCarthy», «Nixon», «Trump» як алюзивні антропоніми в американському мас-медійному дискурсі

Маніпулятивний стиль мовлення президента Р. Ніксона, як і агресивна популістська манера Дж. МакКарті та Д. Трампа, в американському мас-медійному дискурсі перетворилися на важливі компоненти національної лінгвокультури [67; 111; 130; 294]. Прецедентним висловом, що характеризує демагога, який безпідставно маніпулює інформацією став, зокрема вислів Дж. МакКарті *I have here in my hand a list*. Характерно, що лексема *a list* релевантна і для характеристики мовної особистості Ніксона. Так, вислів *Enemies List*, що означає своєрідний «чорний список» ворогів та опонентів Р. Ніксона, який виник за часів його президентства, також став прецедентним в американській лінгвокультурі.

У системі англійської мови активно функціонують низка дериватів, okazionalizmів та концептуальних метафор, похідних від антропонімів «*Nixon*», «*McCarthy*» та «*Trump*», які актуалізують певні смислові асоціації, пов'язані з відповідними політичними персоналіями [164]. Зокрема, численні усталені номінації в медійному дискурсі яскраво відбивають такі риси особистості экс-президента Ніксона, як підозрілість, ворожість до опонентів, приховування фактів та маніпулювання інформацією, наприклад: *Nixon style*; *to sound Nixonian*; *Nixonian nation*; *Nixonian type of American*; *Nixonland*;

Nixonian testiness; Nixonomics; Nixon-like paranoia [506], а відповідний комунікативний стиль екс-президента Р. Ніксона отримав у пресі назву «*Nixonese*». Наприклад: *This was Thursday, a day when the lead headline leaping out from news racks across Los Angeles spoke of Williams in a way that conjured up an infamous bit of Nixon-ese: " 'I Am Not a Liar,' Police Chief Declares."* [LA Times, 28.05.1995].

У цьому прикладі відчутна алюзія на прецедентний вислів Ніксона «*I'm not a crook*» («Я не шахрай») із промови 17 листопада 1973 року, який увійшов до списку найвідоміших фраз політиків за версією журналу «Time». Цікавим є також вираз «*the Nixon fingers*», або скорочено «*the nixons*», який увійшов у вжиток завдяки славнозвісному прощальному «жесту миру» вказівним та середнім пальцями (*V-sign; peace sign*), який використав Р. Ніксон після своєї промови у зв'язку з добровільною відставкою з посади Президента. Проілюструємо: *I let him know it was no problems by flashin' the nixons* [487]. Цей жест екс-президента Ніксона також відобразився у мові в дієслові «*to nixon out*», що означає «йти; лишати певну групу, місце; прощатись», що ілюструє такий фрагмент розмовного мовлення: «*hey man its allready 2 am im nixon outa here*» [там само].

У медійному дискурсі також зустрічається дієслово «*to nixon*» у значенні «витратити кошти не за призначенням», а також дієприкметник «*nixoned*», наприклад, у газетному заголовку «*Nixoned nuclear waste*» [488], де йдеться про зібрані кошти на утилізацію ядерних відходів та невиконання призначеного завдання урядом Б. Обама. Цей приклад, зокрема, демонструє відчутну асоціацію із славнозвісною промовою Р. Ніксона «*Checkers speech*» 1952 року, в якій сенатор Ніксон вміло виправдовувався перед народом за надмірні витрати коштів з фонду, створеного його прибічниками для проведення політичної кампанії.

Цікавим okazіональним вживанням іменника, похідного від прізвища екс-президента Ніксона, є назва місяця «*Nixonary*», що фігурувала у пресі у зв'язку із завершенням президентства Дж. Буша-молодшого, правління якого

часто порівнюють із стилем правління Р. Ніксона. Оказіоналізм «*Nixonary*» був вжитий у значенні «January», оскільки січень є місяцем, коли президент США складає свої повноваження на користь новообраного очільника країни. Наведемо інші приклади порівнянь у пресі з методами та стилем правління Р. Ніксона: 1. *In fact, the Bush-Cheney presidency is strikingly Nixonian, only with regard to secrecy far worse* [506]. 2. *Obama knee deep in Nixon-esque scandal* [Boston Herald, 14.05.2013].

Цікавим також є вираз «*to campaign against the Nixon specter*» [Saturday Evening Post, Jan/Feb 1976], вжитий у значенні «боротися з привидами Ніксона (у Білому домі)», та вираз «*to use the “N” word*», який у політичних медійних статтях набув негативної конотації з відчутною алюзією на паранояльний стиль керівництва экс-президента Р. Ніксона. Таким чином, у політичній комунікації порівняння із ніксонівським стилем правління стало небажаним для репутації політичних діячів.

Комунікативний стиль сенатора Джозефа МакКарті є невід’ємним семантичним компонентом популярного терміну *McCarthyism*, що позначає сумнозвісну суспільну тенденцію цькування та переслідування комуністів, яка була започаткована в американському політикумі цим політичним діячем. І дотепер цей термін використовується з негативною конотацією як синонім демагогії, безпідставних звинувачень та наклепу. Є підстави стверджувати, що антропонім *McCarthy* в системі англійської мови розглядається як прецедентний феномен, який безпосередньо пов’язаний у медійному та суспільному дискурсі із характеристиками прототипової паранояльної особистості.

Жорстка викривальна анти-комуністична діяльність та боротьба проти агентів-комуністів серед політиків США (так званих, «*enemies from within*») стали основними мотивами всієї політичної діяльності сенатора МакКарті та чи не найяскравішим проявом «політичної параної» в суспільстві. МакКарті цілеспрямовано відстоював свою позицію протягом 1950-1954-их років на посаді голови комісії з розслідування антиамериканської діяльності. При

цьому, з кожним новим позасудовим розслідуванням політиком використовувались жорсткіші методи допиту підозрюваних агентів комунізму, що в результаті призвело до відсторонення МакКарті від політичної діяльності та висловлення йому недовіри від його ж однопартійців (див. промову Маргарет Ч. Сміт «*Declaration of conscience*») [483].

Так, у розпал маккартизму в 1950-их роках почалися переслідування прогресивних діячів і організацій, арешти лідерів комуністичної партії США, переслідування ліберально налаштованих професорів, «полювання на відьом» (*witch-hunting*), шпигуноманія, судові процеси над «радянськими шпигунами», численні організації в США були названі «підривними» (*subversive*). Масові переслідування комуністів за часів маккартизму стали відомі як «Червона загроза» (*The Red Scare*), поширення також набули терміни *red-baiting* (полювання на червоних) та *red-baiters* (мисливці на червоних).

ЗМІ створили низку номінацій на позначення сучасних форм маккартизму, тобто спекулювання певною ознакою чи характеристикою, притаманною людині чи групі людей, зокрема: *educational McCarthyism*, *sexual McCarthyism*, *media McCarthyism*, *corporate McCarthyism*, *high-tech McCarthyism*. Наведемо приклад: *The last cycle, about a decade ago, led to a circus atmosphere of congressional investigations and media McCarthyism that, many feel, unfairly tarred some scientists* [San Francisco Chronicle: 16.12.2002].

Крім того, у зв'язку з тим, що керівну посаду в США вперше обіймав темношкірий президент, у пресі виникли такі номінації, як *racial McCarthyism*, *race scare tactics* та *race-baiting* (за аналогією з «*red-baiting*»), які означають маніпулятивне використання аргументів, що стосуються расової належності людини, з метою впливу на дії чи ставлення певної групи людей. Наведемо приклади заголовків інтернет-статей: 1. *Racial Witch-Hunt: The Left is Guilty of Racial McCarthyism*. 2. *Warner and Ramlogan blames TOP loss on race scare tactics*.

Поширення у пресі набули також похідні від антропоніму *McCarthy* прикметники, а саме: *McCarthyite*, *McCarthy-esque*, *McCarthyist*, *McCarthy-like*, *McCarthyism-style*. У газетному дискурсі вони поєднуються переважно з такими іменниками, як *tactics*; *legacy*; *spirit*; *trashing*; *reaction*; *investigation*; *charges*; *zeal*, *persecution* [506]. Наведемо приклад: *They were attacked by their former friends as supporters of «McCarthyite trashing» of civil rights and racial justice* [Wall Street Journal: 9.03.1983]. Звертає на себе увагу також okazionale вживання терміну *McCarthyism* у заголовку інтернет-статті у формі суперлативної форми прикметника: *Are We Back Into the McCarthyist Era in American History?*

Слід також зазначити, що в газетних статтях явище маккартизму найчастіше концептуалізується за допомогою метафор зі значенням стихійного лиха, тортур, хвороби, наприклад: *a new wave of «McCarthyism» had been unleashed; on the high tide of McCarthyism; the tides of McCarthyism were lapping heavily at the UN's doorstep; the survivor of McCarthyism; McCarthyism was «an attack on the American tradition of liberalism and fair play»; the ugly disease of McCarthyism* [506].

Нові реалії американського політичного життя доби «пост-правди» (*post-truth era*), пов'язані з обранням президента Дональда Трампа, значно збагатили публічний дискурс США численними номінаціями. Так, іменником *Trumpism* описують політику, яку просуває американський лідер Д. Трамп, що полягає у відмові від засад чинного політичного істеблішменту та зятятому відстоюванні національних інтересів США, нерідко у формі суперечливих та обурливих заяв. *Trumpism* (пор. з *McCarthyism*) позначає нову доктрину, що пропагує суспільну параною та руйнує межі традиційної американської політичної риторики, що знаходить відображення у низці номінацій у ЗМІ, наприклад: *Trump-style politician*, *Trump-style politics*, *Trump-style diplomacy*, *Trump-style negotiation*, *Trump-style election*, *Trump speak*. Поширення у пресі набули також похідні від антропоніму *Trump* прикметники, а саме: *Trumpesque*, *Trumpish*, *Trumpian/Trumpean*, *Trump-style*.

Слід зазначити, що серед іспаномовного населення США Д. Трамп є уособленням лідера-мачо, на кшталт У. Чавеса, Х. Перона (*Trump's macho populism; macho politician; macho-isms*), тож номінація *Trumpismo* (за аналогією з *Chavismo, Peronismo*) має алюзивне значення — авторитарний політик. Крім того, звертає на себе увагу номінація *Los Trumpistas*, що позначає іспаномовних прихильників політики Д. Трампа, яка у мас-медійному дискурсі США функціонує поруч з гіперонімом *Trumpist*, а також гіпонімічним відносно нього іменником *Trumpette*, що позначає електорат жіночої статі.

Стиль політичного лідерства Д. Трампа пов'язують зі схильністю до театралізації/драматизації американської політики, характеризуючи політика як шоумена, який вміло маніпулює думкою аудиторії. Цьому сприяє передусім розмовний стиль промов Д. Трампа (*conversational style*), де значна частина реплік видається імпровізаціями, які часто не вирізняються послідовністю та доречністю (*unrehearsed style; off-the-cuff style*) [442]. Цю особливість комунікативного стилю Д. Трампа ілюструє, зокрема, okazionale вживання антропоніму *Trump* у формі суперлативної форми прикметника (*Trump at his Trumpiest; the Trumpiest interview; the Trumpiest story; the Trumpiest moments*). Крім того, суперлатив *the Trumpiest* також позначає прихильну до політики Д. Трампа аудиторію (*Florida's Trumpiest town; the Trumpiest place in country; the Trumpiest faces*).

Таким чином, постаті сенатора МакКарті, экс-президента Ніксона та новообраного президента Трампа завдяки ознакам паранояльного стилю їхнього політичного лідерства та відповідному комунікативному стилю тісно асоціюються в суспільно-політичному дискурсі сучасності з образом прототипової паранояльної особистості в політиці з характерною для них ворожістю, підозрілістю та маніпулятивністю. Прецедентні антропоніми «*McCarthy*», «*Nixon*» та «*Trump*» є джерелом для створення численних дериватів, okazionalizmів та концептуальних метафор у мас-медійному дискурсі.

2.2.2. Особливості реалізації тактики звинувачення в дискурсі сенатора Джозефа МакКарті

Як свідчать описані вище приклади, характерною тактичною рисою в дискурсі МакКарті є маніпуляція примарними доказами, які ґрунтуються на хибній логічній побудові суджень. Особливої уваги, зокрема, заслуговує аналіз *тактики звинувачення у співучасті*, яку використовує МакКарті, звинувачуючи допитуваних у комунізмі. Цей маніпулятивний прийом полягає у використанні політиком непрямих або недостовірних доказів у якості аргументу для звинувачення особи в комуністичній діяльності (*guilt by association* – the argument against an idea based upon associating it with a disfavored person or group) [490].

Серед таких аргументів політик, зокрема, використовує такі: наявність родичів-комуністів, підписка на «комуністичні» газети, належність до сексуальних меншин або наявність психологічних проблем допитуваного тощо. Найбільш представленим прийомом реалізації тактики звинувачення у співучасті є безпосереднє використання у дискурсі лексеми *to associate* (with Communists) та її похідних. Наведемо приклади:

1) *One of his references refused to recommend him because of his association with pro-Communists.* (McCarthy, 1950)

2) *An investigative report dated June 1947 disclosed that he has always associated with known leftists. A former law associate of this individual refused to recommend him for Federal employment, stating he was extremely far to the left. A superior court judge in California, who has known the subject well, stated that under no circumstances would he recommend him for a Government position, because of his extreme leftism, and that he would not have him in any responsible Government position.* (McCarthy, 1950)

3) *One of his associates at the War Department, with whom he has since been in contact, is an individual who has been very active with communistically inclined groups. He has been a very close associate of another known Communist*

sympathizer. He has been given top secret clearance despite association with other known Communist sympathizers. (McCarthy, 1950)

4) *The Senator likewise knows that if I say a man looks like a Communist, walks like a Communist, and talks like a Communist, I mean that if a man associates with Communists and talks as Communists do and is very friendly with Communists, praises communism, attacks and belittles American democracy, joins Communist-front organizations, contributes money to them, and praises the Russian Communist system above our own, he probably is a Communist. (McCarthy, 1950)*

Як демонструють приклади, МакКарті вживає дієслово *to associate with* та його деривати для побудови аргументу-звинувачення у комуністичній діяльності особи, зокрема: *his association with pro-Communists; associated with known leftists; a very close associate of another known Communist sympathizer; association with other known Communist sympathizers; if a man associates with Communists.* Крім того, звинувачення базуються на суб'єктивних та недоказових оцінках третіх осіб, які неможливо перевірити. Такими анонімними особами-інформаторами, зокрема, виступають: *one of his references; a former law associate; one of his associates with whom he has since been in contact.*

Найяскравіше суб'єктивність оцінки та упереджене ставлення МакКарті до «потенційних комуністів» демонструється у прикладі (4). Зокрема, політик стверджує, що доказами комуністичної діяльності особи може слугувати той факт, що вона «виглядає, розмовляє та ходить, як комуніст»: *if a man looks like a Communist, walks like a Communist, and talks like a Communist, (...) and is very friendly with Communists, praises communism, attacks and belittles American democracy (...), he probably is a Communist.* Наведемо приклад, в якому МакКарті аналогічним чином звинувачує двох осіб у комунізмі, використовуючи для побудови індуктивного умовиводу загальновідому американську приказку «*Duck test*» із саркастичним відтінком:

I think both those Individuals are Communists. Certainly if they are not, they look like them, they talk like them, and they walk like them. As one of my farmer friends once said, if a fowl looks like a duck and quacks like a duck and eats like a duck we can assume it is a duck. Those two individuals certainly answer that requirement. (McCarthy, 1950)

Паралельно з лексемою *to associate with* та її похідними, характерними для дискурсу МакКарті, зустрічаються також численні синонімічні за значенням лексеми та вирази, які позначають зв'язок або певне відношення до діяльності комуністів. Такими лексемами та виразами є, наприклад, такі: *sympathetically inclined toward Communists; pro-Communist; to work for a Communist-dominated organization; communistically inclined groups; communistically inspired protest groups; closely tied up with communists; Communist sympathizer; radical; of dubious background; extremely far to the left; extreme leftism; a bad risk; educated to the idea that* тощо. Проілюструємо прикладами:

1) *While the work flowing from his office would indicate that he is sympathetically inclined at least toward Communists, I would hesitate in labeling him as such. In any event, however, I feel that he certainly is a bad risk in that position.* (McCarthy, 1950)

2) *He and his mother, with whom he lived, provided a coffee kitchen for communistically inspired protest groups. He also worked for a time for a Communist-dominated organization.* (McCarthy, 1950)

3) *Investigation indicates that he was very closely tied up with at least three individuals who have been named as Communists. He also recommended for appointment an individual very closely tied up with a Communist, who has been named as an espionage agent.* (McCarthy, 1950)

4) *Numerous informants reported he was pro-Communist, radical, and of dubious background.* (McCarthy, 1950)

5) *This, of course, seems unusual to us, but a Communist, who has of course, no respect for the oath, which consists of swearing before the Creator that he will*

tell the truth, the whole truth, and nothing but the truth, is educated to the idea that there is no Supreme Being, so, obviously, an oath means nothing to him.
(McCarthy, 1950)

Наведені приклади ілюструють, як за допомогою різноманітних лексико-семантичних та прагматичних засобів політик створює асоціативне поле пов'язаності особи з комуністичною діяльністю. До таких засобів належать, зокрема, такі: навішування ярликів (*pro-Communist; a bad risk; radical; espionage agent*), підкреслення прихильності особи до ідей комунізму (*sympathetically inclined toward Communists; a Communist, who has of course, no respect for the oath; ... educated to the idea that there is no Supreme Being*), а також ймовірна комуністична активність особи у протестних групах (*communistically inspired protest groups; Communist-dominated organization; very closely tied up with a Communist*).

Розглянемо детальніше прийом асоціації особи з «комуністичним» світоглядом та переконаннями в рамках реалізації тактики звинувачення. Наголошуючи на прихильності особи до ідей комунізму та її вірогідній комуністичній діяльності, МакКарті використовує, зокрема, такі аргументи: інтерес до історії та культури Росії, підписка на про-комуністичну пресу, «ліві» політичні переконання, статус комуністичного симпатика (*fellow traveler*), тобто особи, що не є членом комуністичної партії, але є її активним прихильником (*fellow traveler - a communist sympathizer (but not a member of the Communist Party)*) [491]. Наведемо приклади:

1) *He is a close pal of a known Communist and has stated it would be a good idea if the Communists would take over in this country. He is a regular reader of the Daily Worker.* (McCarthy, 1950)

2) *The file indicates, he showed an intense interest in getting information on anything pertaining to Russia, including any figures and records, whether or not the information had any connection with his particular job.* (McCarthy, 1950)

3) *A report dated August 18, 1947, recorded an interview with a former member of the Editorial Board of Amerasia who labeled this individual as "far to*

the left--awfully close to a fellow traveler." This individual was a subscriber to the Daily Worker. (McCarthy, 1950)

Наведені приклади демонструють, що приводом для звинувачення особи в комуністичній діяльності слугує активний інтерес до інформації про Росію (*intense interest in getting information on anything pertaining to Russia*), зокрема, підписка на комуністичні видання (*a regular reader of the Daily Worker; a subscriber to the Daily Worker*) та виражена прихильність до комуністичних ідей (*He stated it would be a good idea if the Communists would take over in this country; far to the left--awfully close to a fellow traveler*).

Іншим варіантом реалізації тактики звинувачення є посилення на коло друзів та знайомих, які нібито залучені до комуністичної діяльності, з якою, відповідно, асоціюється і звинувачена особа. Наприклад:

1) *A very close friend of this individual and his brother stated that both are definitely communist. (McCarthy, 1950)*

2) *He pals around with a friend of two individuals known to be either Communists or fellow travelers. (McCarthy, 1950)*

«Доказами» комуністичної діяльності в наведених вище прикладах слугує фактор знайомства з комуністами. Так, у прикладі (1) дискредитуючими знайомими особи є близький друг та брат, які є комуністами (*A very close friend of this individual and his brother*), а у прикладі (2) зв'язок особи з комуністичною діяльністю є ще більш примарним, адже небезпечним контактом визнається «товаришування з особою, у якої є знайомі комуністи або прихильники комунізму» (*He pals around with a friend of two individuals known to be either Communists or fellow travelers*).

Крім того, наголошуючи на факті наявності товаришів, знайомих та родичів, які є комуністами, МакКарті підкреслює схильність останніх організовуватись у групи. З цією метою, зокрема, використовується факт наявності найближчих членів родини, які є комуністами, які теоретично «залучатимуть» всю родину до комуністичного кола. Наведемо приклади:

1) *Both his brother and sister are listed as possible agents of the Comintern, and are active in Communist circles. (McCarthy, 1950)*

2) *A previous employer of this individual described her as having been "wrapped up" in communism and that she later married a man who was also a Communist. (McCarthy, 1950)*

3) *The investigative agency files show that informants stated that he and his wife maintained a communistic and un-American attitude. (McCarthy, 1950)*

У прикладі (2) політик відзначає тенденцію прихильників комунізму одружуватися з однодумцями (*she later married a man who was also a Communist*). Члени родини (*he and his wife; brother and sister*), таким чином, позиціонуються як активні представники комуністичної діяльності (*active in Communist circles; "wrapped up" in communism; maintained a communistic and un-American attitude*), які мають високий потенціал гуртування та залучення інших прихильників до «комуністичної родини».

Слід також зазначити, що особливістю реалізації тактики звинувачення є позиціонування особи як небезпечного елемента суспільства, що є прикладом застосування стратегії демонізації ворога. Наведемо приклади:

1) *The file indicates that this man is not only very active as a Communist, but is a very dangerous Communist. (McCarthy, 1950)*

2) *Next, Mr. President, I come to case No. 81. I think this individual has been doing this Nation untold damage because of the high position she holds in the Voice of America. The file in this case contains a wealth of information indicating that this individual is an extremely dangerous and active Communist, completely disloyal to the United States, and loyal to Soviet Russia. (McCarthy, 1950)*

3) *The witnesses without exception seem to feel that this individual has exerted a great deal of control over the information used on the Voice of America, and is doing the United States immeasurable damage. (McCarthy, 1950)*

Лексеми *danger; dangerous; damage* актуалізують образ загрози в тексті, з якою асоціюється звинувачена особа (*a very dangerous Communist; doing this Nation untold damage; an extremely dangerous and active Communist*;

doing the United States immeasurable damage). Звертає на себе увагу також використання численних інтенсифікаторів, які підсилюють образ «загрозливого комуніста»: *a very dangerous Communist; a wealth of information; extremely dangerous; completely disloyal; a great deal of control*.

Окремим варіантом реалізації тактики звинувачення в рамках стратегії демонізації ворога є асоціація особи із психологічною нестабільністю, «ненормальністю», що, відповідно, позиціонується як привід для реалізації комуністичних поглядів цієї особи. Наведемо приклади:

1) *Case no. 18. While the file indicates that this woman was a Communist, I am not too sure that she was not a psychopathic case*. (McCarthy, 1950)

2) *Case No. 20. This individual's file shows close connections with a number of Communist-front organizations. The Individual, his sister, and his father spent some time in mental institutions. The report, which is dated July 7, 1947, shows that his mental health is unstable*. (McCarthy, 1950)

У прикладі (1) звинувачення *this woman was a Communist* вживається поруч із оцінним ярликом *a psychopathic case*. Навіть попри те, що в реченні використана вірогіднісна модальність (*I am not too sure that...*), асоціація прихильності до комунізму із психіатричним діагнозом очевидна. У прикладі (2) за аналогічним сценарієм згадуються психологічні проблеми особистості та обтяжена сімейна психіатрична історія (*The Individual, his sister, and his father spent some time in mental institutions; his mental health is unstable*), що, за версією МакКарті, має пояснити зв'язки цієї особи з комуністичними організаціями (*close connections with a number of Communist-front organizations*).

Загалом, слід зазначити, що відсутність повної інформації про особу та її діяльність не зупиняє Дж. МакКарті від звинувачення її в комуністичній діяльності, більше того, є підстави стверджувати, що політик схильний використовувати будь-яку наявну характеристику, яка асоціюється з комуністами, для висунення звинувачення в комунізмі конкретній особі. Проілюструємо прикладами:

1) *Little information was available on him except that he is a Russian, and that his sister is a known Communist and that he associates closely with Communists.* (McCarthy, 1950)

2) *Case No. 19. It shows many Communist Party connections. The individual is working for the Government today. I have been able to secure that much information. Whether he is in the State Department, I frankly do not know.* (McCarthy, 1950)

Так, ефемерність та ілюзорність звинувачень у наведених прикладах обумовлена: 1) недостатністю інформації для обґрунтувань звинувачення, в чому зізнається навіть сам політик (*Little information was available on him; I have been able to secure that much information*); 2) суб'єктивністю та стереотипним сприйняттям, яким керується політик для обґрунтування звинувачення (*he is a Russian, and that his sister is a known Communist and that he associates closely with Communists*); 3) непослідовністю аргументації, яка базується на непідтвердженій, голослівній інформації (*he associates closely with Communists; It shows many Communist Party connections*).

Таким чином, аналіз реалізації тактики звинувачення у співучасті в дискурсі Дж. МакКарті свідчить про високий ступінь упередженості та стереотипності, що є типовими рисами для паранояльних мовних особистостей [44; 177]. Саме стереотипність, упередженість та стабільність соціальної перцепції призводять до ригідної вербальної поведінки таких мовних особистостей, зокрема, домінування жорстких агресивних комунікативних стратегій в їхньому дискурсі та маніпулятивно маркованої комунікації.

2.3. Агональна стратегія як дистинктивна характеристика паранояльної політичної риторики

Створення моделі ворога у політичному дискурсі є значущою частиною ідеологічної схеми країни: ворог у політичних текстах розцінюється як зовнішня загроза, проти якої потрібно повстати єдиною нацією [338; 424;

443]. Це, в свою чергу, цементує та мобілізує суспільство, яким, відповідно, легше керувати. В умовах наростання напруги та ескалації конфліктів, особливо під час ідеологічних та інформаційних протистоянь, панівним у політичному комунікативному просторі стає агональний дискурс, який нерідко трансформується у дискурс ворожби та ненависті. *Агональний дискурс* є значущим явищем у структурі сучасного суспільства, метою якого є досягнення переваги над суперником (політичної, психологічної, матеріальної, статусної, інтелектуальної тощо), а також влада та домінування в міжособистісних відносинах.

Агональність належить до культурних універсалій, що представляє собою як соціальний, так і комунікативний феномен. У рамках лінгвориторики агональність визначається як модус спілкування, спрямований на перемогу та самоствердження в процесі спілкування-боротьби, на відміну від гармонізуючого риторичного модусу, який спрямований на пошук консенсусу та кооперацію. А.К. Михальська [205] зазначає, що агональність охоплює різні прояви агресивності, тому визначає агональну модель спілкування як «войовничу», а гармонізуючу — як «мирну». В.І. Карасик схильний ототожнювати агональний дискурс із конфліктним, де учасники комунікації свідомо загострюють ситуацію, застосовуючи інвективи та прояви зневаги [123, с. 84].

В.В. Дешевова пропонує розрізняти три дискурсивних типи агональності, а саме: дискусійну, ігрову та конфронтативну [86]. Причому, під впливом фактору особистості комунікантів дискусійна агональність має тенденцію трансформуватися у конфронтативну. Прототиповим жанром конфронтативної агональності, яка є вербальним еквівалентом боротьби-війни [312, с. 147] у політичній комунікації, є публічний (політичний/світський) скандал [145].

У лінгвістичних дослідженнях політичного дискурсу агональність трактується як одна з базових характеристик політичного дискурсу, пов'язаних з інтенцією боротьби за владу [163; 174; 204; 273; 312]. На думку

О.Й. Шейгал, «найважливішою функцією вербальної політичної агресії, визначальної для самої суті феномену агональності, є її використання як знаряддя політичної боротьби. З цієї загальної функції випливають такі окремі різновиди, як звинувачення, дискредитація, приниження, деморалізація політичного опонента» [313, с. 229]. З точки зору типології мовних стратегій агональна стратегія, яка спрямована на дискредитацію опонента, належить до базових [173; 174]. До числа основних її тактик дослідники політичного дискурсу відносять: тактику аналіз - «мінус», тактику звинувачення, тактику безособового звинувачення, тактику викриття, тактику образи й тактику загрози [204, с. 58].

Отже, провідною інтенцією конфронтаційної агональності є пониження статусу опонента, що в дискурсі параноїальних мовних особистостей політиків реалізується за допомогою специфічного позиціонування опонента в агональному дискурсі, а саме, у дискурсивному моделюванні образу ворога. Суперництво є одним з центральних понять політики, але «коли суперники стають ворогами, ми потрапляємо на територію параної» (*Belief in an adversary, a rival or an opponent is central to political life. But when rivals become enemies we are entering the territory of paranoia* [450]).

При оцінці соціального оточення параноїальні мовні особистості користуються обмеженою кількістю індивідуальних конструктів, головними з яких є біполярні конструкти «друг / ворог» [44]. Отже, параноїальні мовні особистості схильні поділяти всіх людей на друзів та ворогів, керуючись при цьому егоїстичними інтересами. Тенденція до створення образу ворога в дискурсі описується як прояв «синдрому глибоко вкорінених перцептивних оцінок» (*a syndrome of deeply rooted perceptual evaluations*), який характеризується низкою когнітивних установок [460, с. 50-51]. Серед них слід відзначити, зокрема, такі:

1) *Негативне очікування* (Negative Anticipation) - узагальнене сприйняття, що вся діяльність ворога спрямована на вчинення шкоди групі «свої»;

2) *Звинувачення ворога* (Putting Blame on the Enemy) - на ворога покладається провина за будь-які негативні обставини, що виникають;

3) *Ідентифікація зі злом* (Identification With Evil) - опозиція до системи цінностей ворога, ототожнення його зі злими силами, які потрібно викоринити;

4) *Антагоністична ментальність* (Zero-Sum Thinking) - суперництво, при якому хтось обов'язково виграє, а хтось програє. Все, що добре для ворога є поганим для «своїх», і навпаки;

5) *Стереотипізація та де-індивідуалізація* (Stereotyping and De-Individualization) - будь-хто, хто належить до групи ворога, є ворогом; позиціонування ворога як прояву тотального, всюдисущого зла;

6) *Відсутність проявів емпатії* (Refusal to Show Empathy) - відсутність будь-яких проявів співчуття до групи ворога, підкреслена опозиція до групи ворога.

Таким чином, для агонального мислення притаманні поведінкові та мовленнєві стратегії агресивного характеру, які реалізуються в паранояльній політичній риторичі в конфронтаційній агональній тональності (нетолерантне спілкування) з переважанням жорсткої вербальної агресії, спрямованої проти опонента-ворога.

2.3.1. Стратегія створення кола «чужих»

Розглянемо особливості реалізації агональної стратегії, зокрема дискурсивного моделювання образу ворога у паранояльній політичній риторичі. Макростратегія створення образу ворога у політичному дискурсі репрезентує процес відмежування певного образу противника та пов'язаної з ним діяльності від групи «своїх», що реалізується, зокрема, за допомогою стратегії створення кола «чужих» [116; 174; 175; 208; 260; 337]. При

реалізації цієї стратегії в тексті за допомогою певних мовних засобів моделюється образ «чужих», які оцінюються з точки зору «своїх» як такі, що діють або думають вороже відносно американців та американських цінностей. Для розгортання стратегії використовуються як прагматичні засоби створення в тексті смислу «ворог», так і різні тактичні прийоми, зокрема тактика поляризації або контрасту, конкретизації тощо.

Тактика контрасту, будучи ключовим тактичним прийомом при реалізації стратегії створення кола «чужих», є варіантною актуалізацією стратегії редукціонізму. На макротекстовому рівні ця тактика детермінує концептуальну і формально-стилістичну структуру текстів аналізованого нами дискурсу і частково може включати інші прийоми. Основним засобом реалізації тактики контрасту є антитеза, яка розуміється як композиційний прийом, домінанта породження тексту. У тексті конструюються два окремих світи, світ «хороших» та світ «поганих», між якими немає проміжних перехідних категорій. Напруга, що створюється між цими двома світами у тексті, посилює інтеграцію окремих елементів у складі кожного зі світів. Розглянемо реалізацію цієї тактики в конкретних текстах дискурсу холодної війни, представленого промовами сенатора Дж. МакКарті та президента Р. Ніксона, а також у промовах Дж. Буша-молодшого та Д. Трампа.

Як свідчить проведений аналіз промов, експліцитна біполярна стратегія («*the language of right and wrong*») є основою для конструювання у тексті двох можливих світів – хороших («ми») та поганих («вони»). Проілюструємо:

1) *You have been engaged in what may well be the final Armageddon foretold in the Bible-that struggle between good and evil, between life and death, if you please.* (McCarthy, 1950)

2) *It is the issue of life or death for our civilization.* (McCarthy, 1954)

3) *Some worry that it is somehow undiplomatic or impolite to speak the language of right and wrong. I disagree. Different circumstances require different methods, but not different moralities. ... There can be no neutrality between justice*

and cruelty, between the innocent and the guilty. We are in a conflict between good and evil, and America will call evil by its name (Applause). (Bush, 2002)

4) *These are matters of life-and-death for our country and its people, and we deserve answers from Hillary Clinton. (Trump, 2016)*

За допомогою бінарних опозицій (*good and evil; life and death; justice and cruelty; the innocent and the guilty*) ситуація зображається вкрай поляризованою, тобто такою, в якій неможливо зберігати нейтралітет. Риторичний ефект у прикладі (1) підсилюється Біблійною метафорою *the final Armageddon*, за допомогою якої політична ситуація описується як Судний День, що є вирішальним для всього людства, адже він знаменує кінець світу. Підкреслюючи серйозність та складність ситуації, політики водночас спрощують її до чорно-білого дуалістичного бачення, підкреслюючи апокаліптичною риторикою.

Отже, біполярна стратегія, експліцитно виражена в дискурсі за допомогою конструювання дуалістичної картини світу («ми» - «вони»), репродукується в дискурсі, стаючи стереотипом сприйняття світу. Наведемо приклади:

1) *The great difference between our western Christian world and the atheistic Communist world is not political, gentlemen, it is moral. (McCarthy, Feb. 9, 1950)*

2) *Today we are engaged in a final, all-out battle between communistic atheism and Christianity. (McCarthy, 1950)*

3) *The fate of the world rests with the clash between the atheism of Moscow and the Christian spirit throughout other parts of the world. (McCarthy, 1951)*

4) *The United States is presenting a clear choice to every nation: Stand with the civilized world, or stand with the terrorists. (Bush, 2001)*

5) *America must unite the whole civilized world in the fight against Islamic terrorism. (Trump, 2016)*

Так, група «ми» у дискурсі Дж. МакКарті, концептуалізується як Західний християнський світ (*western Christian world; Christian spirit*) та

протиставляється групі «вони», а саме, атеїстичному комуністичному світу (*the atheistic Communist world; the atheism of Moscow*), а в Дж. Буша і Д. Трампа опозиційні групи представлені, відповідно, як цивілізований світ (*the civilized world*) та тероризм (*the terrorists, Islamic terrorism*). Звертає на себе увагу приклад (2), зокрема, завдяки алузії на Геттісбурзьку промову А. Лінкольна, в якій було сказано: «*Today we are engaged in a great civil war*». Таким чином МакКарті не тільки ставить себе в один ряд з відомим американським президентом, але й нав'язує пресупозицію, що Америка знаходиться у стані війни. Таке імпліцитне порівняння сприяє усталенню думки, що «холодна війна» є невідкладною битвою з можливими катастрофічними наслідками, а не тривалим міжнародним ідеологічним конфліктом. Для порівняння наводимо цитату А. Лінкольна періоду Громадянської війни в США, яка використовується президентом Р. Ніксоном з метою нав'язування пресупозиції про стан війни в суспільстві:

Well, what I, at root I had in mind I think was perhaps much better stated by Lincoln during the War between the States. Lincoln said, and I think I can remember the quote almost exactly, he said, "Actions which otherwise would be unconstitutional, could become lawful if undertaken for the purpose of preserving the Constitution and the Nation". (Nixon, 1977)

Таким чином, в якості засобу моделювання ворога використовуються також засоби синтаксичного та композиційного рівнів, зокрема, нав'язування пресупозиції, апеляція до авторитету, використання цитат. Пресупозиція передбачає певне імпліцитне ствердження, при цьому каузальні зв'язки між явищами дійсності залишаються нерозкритими. Прослідкуємо реалізацію нав'язування пресупозиції на прикладі фрагмента промови Дж. Буша:

We know that dictators are quick to choose aggression, while free nations strive to resolve differences in peace. We know that oppressive governments support terror, while free governments fight the terrorists in their midst. We know that free peoples embrace progress and life instead of becoming the recruits for murderous ideologies. (Bush, 2004)

Використання такої граматико-синтаксичної структури речень, як *we know that...* дозволяє нав'язати такі сумнівні твердження, що беруть участь у процесі поляризації: *dictators are quick to chose aggression; free nations strive to resolve differences in peace; oppressive governments support terror; free governments fight the terrorists; free peoples embrace progress and life; [they] become the recruits for murderous ideologies.*

В якості допоміжного засобу актуалізації образу ворога у дискурсі політиків також використовується тактика «опори на авторитет», тобто посилення на видатні історичні постаті, які у невідомому світлі змальовують сучасних політику владних діячів, наприклад, підкреслюють їхню нерішучість та неефективність. Розглянемо фрагмент промови Дж. МакКарті, який ілюструє це положення:

We hear the President in a Nation-wide broadcast saying, "Even if we win," Mr. President, listen to those words-- "even"-- "even if we win." When before in the history of this Nation has a President been so craven? Imagine George Washington, when he was leading this small, physically weak Nation against mighty and powerful England, saying to his troops, "Even if we win." Imagine Lincoln, in even the darkest days of the Civil War, saying, "Even if we win." Imagine Churchill, in England's darkest days during World War II when invasion was imminent, saying, "Even if we win." Imagine what might well have happened to England if those had been his words instead of his immortal words, "We shall fight on the beaches, we shall fight on the landing grounds, we shall fight in the fields and in the streets, we shall fight in the hills; we shall never surrender." Imagine Roosevelt, when he addressed the Congress on that fateful December 8, saying, "Even if we win." (McCarthy, 1951)

Різко засуджуючи президента Г. Трумена за нерішучість у боротьбі проти комунізму, Дж. МакКарті шість разів повторює його фразу «*Even if we win*», використання якої щоразу підкреслює рішучість видатних політичних діячів минулого, а саме, Дж. Вашингтона, А. Лінкольна, В. Черчіля, Т. Рузвельта. За допомогою такого протиставлення МакКарті позиціонує

Г. Трумена як слабкого президента, нездатного протистояти ворогу. Таке звинувачення експліцитно постає у риторичному запитанні *When before in the history of this Nation has a President been so craven?*

Отже, ще одним засобом актуалізації образу ворога є використання риторичних запитань, коли необхідна пропозиція подана як відповідь на гіпотетичне питання адресата. У наступному прикладі можемо спостерігати, як використання такої синтаксичної структури, як риторичне запитання дозволяє перемістити номінацію *communist world* у центр уваги реципієнта, щоб експліцитно показати, хто уособлює образ головного ворога США.

Ladies and gentlemen, can there be anyone tonight who is so blind as to say that the war is not on? Can there be anyone who fails to realize that the Communist world has said the time is now? . . . that this is the time for the show-down between the democratic Christian world and the communistic atheistic world? (McCarthy, 1950)

Ілюстративним також є апелювання до історичних аналогій для змалювання образу ворога у дискурсі Дж. Буша та Д. Трампа. Розглянемо, зокрема, проведення Дж. Бушем історичної паралелі між терористичними атаками 9/11 та нападом Японії на Перл-Харбор у 1941 році (1), а також порівняння Д. Трампом подій 9/11 з актами терору в США у 2016 році (2). Наведемо фрагменти промов політиків:

1) *On September the 11th, enemies of freedom committed an act of war against our country. Americans have known wars, but for the past 136 years they have been wars on foreign soil, expect for one Sunday in 1941. Americans have known the casualties of war, but not at the center of a great city on a peaceful morning... We've had oceans which have protected us over our history. Except for Pearl Harbor, we've never really been hit before. And yet, on September 11, this great land came under attack, and it's still under attack as we speak.* (Bush, 2001)

2) *The common thread linking the major Islamic terrorist attacks that have recently occurred on our soil – 9/11, the Ft. Hood shooting, the Boston bombing, the San Bernardino attack, the Orlando attack – is that they have involved*

immigrants or the children of immigrants. (Trump, 2016)

Напад на Перл-Харбор, що сприймається американцями як неочікуваний та несправедливий прояв агресії проти США, у контексті подій 9/11 сприяє підсиленню образу ворога у промові Дж. Буша (1). Крім того, цій меті слугує насичення дискурсу лексемами з асоціативного поля «війна» (*committed an act of war, casualties of war, this great land came under attack, and it's still under attack as we speak*) та використання номінації *enemies of freedom*. У прикладі (2) Д. Трамп ставить в один ряд найрезонансніший теракт у США (9/11) та терористичні напади, скоєні ісламістами в 2016 році (*the Ft. Hood shooting, the Boston bombing, the San Bernardino attack, the Orlando attack*), що додатково увиразнює образ ворога в дискурсі політика.

Таким чином, мовними маркерами прагматичного фокусування образу ворога є використання специфічних політичних афективів для позначення різних явищ та дій, що співвідносяться з образом ворога, зокрема, *communism, totalitarianism, totalirtarian evil, totalitarian rule, tyranny, dictatorship, terror, terrorism, radical Islamic terrorism, vicious barbarism, ideology of death*, а також лексем із загальною семантикою «ворожості» та «чужості», зокрема прямих номінацій «діючих осіб» з використанням ідеологічних інвективних ярликів з пейоративною семантикою, наприклад, *traitor, enemy, communist, terrorist*. Текстова актуалізація афективів та інвективних ярликів також пов'язана із зануренням їх у контекст лексем із пейоративною семантикою. Таким чином у тексті формується семантичне поле чужих, що виступає емоційно-оцінним фоном сприйняття образу ворога. Розглянемо фрагменти промов Дж. МакКарті, у яких здійснюється ідентифікація усіх, хто входить до групи «чужих»:

1) *Our job as Americans and as Republicans is to dislodge the traitors from every place where they've been sent to do their traitorous work.* (McCarthy, 1952)

2) *The real, basic difference, however, lies in the religion of immoralism invented by Marx, preached feverishly by Lenin, and carried to unimaginable extremes by Stalin. This religion of immoralism, if the Red half of the world*

triumphs—and well it may, gentlemen—this religion of immorality will more deeply wound and damage mankind than any conceivable economic or political system. (McCarthy, 1950)

3) *A little over a hundred years ago, a little group of men in Europe conspired to deliver the world to a new system, to Communism. Under their system, the individual was nothing, the family was nothing, God did not even exist. Their theory was that an all-powerful State should have the power of life or death over its citizens without even a trial, that everything and everybody belonged to the rulers of the state. They openly wrote-- nothing secret about it!--that, in their efforts to gain power, they would be justified in doing anything; that they would be justified in following the trail of deceit, lies, terror, murder, treason, blackmail. (McCarthy, 1954)*

У першому прикладі Дж. МакКарті ідентифікує ворогів, використовуючи ідеологічний інвективний ярлик з пейоративною семантикою *traitor* (to dislodge the traitors from every place where they've been sent to do their traitorous work). Крім того, прикметник *traitorous* додатково реалізує прагматичне фокусування образу ворога в тексті. У прикладі (2) за допомогою десемантизованого афективу *religion of immorality* з яскраво вираженою пейоративною семантикою автор ідентифікує всіх, хто входить до групи «чужих», як аморальних, безбожних атеїстів, а група «своїх» імпліцитно уособлюється як «віруючі християни». В іншому прикладі (3) портрет «ворога» доповнюється ствердженнями про потурання людських прав та чеснот у «таборі» ворога, а саме: «*the individual is nothing*», «*family is nothing*», «*God does not even exist*», «*the power of life or death over its citizens*», «*the trail of deceit, lies, terror, murder, treason, blackmail*».

Зазначимо, що для номінації країн з комуністичним режимом МакКарті активно вживає колористичний компонент метафори «Червона загроза» (*The Red Scare/The Red Menace*), яка була поширена в епоху холодної війни для зображення комуністичної загрози. Наприклад:

1) *We know that the major aim of communism, as stated by its atheistic leaders more than 30 years ago, is to create a Red China, thence a Red Asia, wash it with a Red Pacific-and then enslave America. (McCarthy, 1950)*

2) *Unless we make sure that there is no infiltration of our Government, then just as certain as you sit there, in the period of our lives you will see a red world. (McCarthy, 1954)*

У наступному прикладі прийом поляризації реалізується вже на рівні самих висловлювань, побудованих на основі антитези:

The major problem confronting the people of the United States and free peoples everywhere in the last half of the 20th century is the threat to peace and freedom presented by the militant aggressiveness of international communism. ... The battle in which we are engaged is primarily one of ideas. The test is one not so much of arms but of faith. ... Communism is a false idea, and the answer to a false idea is truth, not ignorance. (Nixon, 1960)

Так, у рамках одного текстового простору «зближуються» такі поняття, як *threat, aggressiveness, false idea* (в яких безпомилково впізнаються характеристики «ворогів»), які протиставлені тотожним в рамках іншого простору («своїх») поняттям (*faith, truth, free people*). Комунізм визнається хибним світоглядом (*false idea*), що загрожує миру та свободі у світі (*threat to peace and freedom*), а боротьба проти комунізму концептуалізується як «боротьба ідей» (*battle of ideas*) та «випробування віри» (*test of faith*). Приєднання до таких понять створює інтегративний образ кожної групи («ми» і «вони») та сприяє точності та однозначності їх ідентифікації. Всеохоплюючий характер такої класифікації підкреслюється за допомогою лексичних засобів, що виражають генералізацію в часі та просторі (*everywhere*), та іменників, що позначають збірні поняття, такі як *people, mankind, world, civilization, nation*.

Отже, специфіка актуалізації «своїх» і «чужих» в текстах МакКарті та Ніксона (дискурс холодної війни), а також Дж. Буша та Д. Трампа (дискурс нового світового порядку – *the New World Order*), зокрема редуccionізм,

використання номінацій з експліцитною меліоративною семантикою для створення «кола своїх» і з пейоративних семантикою для створення «кола чужих», дозволяє описати протистояння, що виникає між двома сторонами, як «змагання» двох різних «наборів» лінгвістичних ярликів. При цьому одні стереотипні номінації протиставлені іншим, а обґрунтування на основі аргументації або фактів не вербалізуються. Таким чином, можемо стверджувати, що протиставлення двох «світів» обумовлене конфліктом самих мовних номінацій, передусім, їх мовної семантики.

Важливо зазначити, що політики пропонують спрощену схему сприйняття тексту реципієнтом. На аналіз об'єктивних каузальних зв'язків між явищами потрібно затратити мінімум когнітивних зусиль, оскільки реципієнту поданий вже готовий, спрощений шаблон сприйняття дійсності. Реалізації в тексті такої редукованої рецептивної програми також сприяє перехід на вищий рівень абстракції при текстовій актуалізації двох протиставлюваних полюсів. Для підтвердження цього положення наведемо наступний приклад:

At the start, let me make clear that in my opinion no special credit is due those of us who are making an all-out fight against this Godless force—a force which seeks to destroy all the honesty and decency that every Protestant, Jew and Catholic has been taught at his mother's knee. (McCarthy, 1950)

Простір «свої» формується в наведеному прикладі абстрактними афективами *honesty and decency* та номінацією *every Protestant, Jew and Catholic*, що створює образ віруючих американців, які протиставлені абстрактному пейоративному афективу *Godless force*. При цьому, підстава, на якій ці номінації протиставляються, залишається нез'ясованою у тексті.

Додатковим засобом реалізації прийому поляризації є метафоризація. Зокрема, превалюючою є метафора *war* (варіантами є *battle, struggle*), окремі поняття якої виступають у ролі протидіючих сторін воєнного конфлікту. Наведемо приклади:

1) *The thing that I think we must remember is that this is a war which a*

brutalitarian force has won to a greater extent than any brutalitarian force has won a war in the history of the world before. For example, Christianity, which has been in existence for 2,000 years, has not converted, convinced nearly as many people as this Communist brutalitarianism has enslaved in 106 years, and they are not going to stop. (McCarthy, 1954)

2) *We are now engaged in a show-down fight...not the usual war between nations for land areas or other material gains, but a war between two diametrically opposed ideologies. (McCarthy, 1950)*

3) *Freedom and fear, justice and cruelty, have always been at war, and we know that God is not neutral between them. (Bush, 2001)*

У першому прикладі поляризація додатково посилюється за допомогою специфічної емоційно-оцінної номінації — «ярлика» *brutalitarian force* (1), що містить лексичний бленд *brutalitarian*, в якому поєднуються прикметники *brutal* та *totalitarian*, а також похідного абстрактного іменника *brutalitarianism*. Семантичне наповнення «кола чужих» і «кола своїх» здійснюється в наведених прикладах на високому рівні абстракції (*brutalitarian force; Communist brutalitarianism; ideologies; freedom and fear; justice and cruelty*). Додатковим засобом реалізації прийому поляризації є різновид опори на авторитет — апеляція в тексті до релігії (*Christianity* (1), *God* (3)). Також звертає на себе увагу використання таких специфічних композиційних засобів, як лексичного та синтаксичного повтору, які полегшують сприйняття і декодування інформації усного виступу, а також сприяють кращому запам'ятовуванню інформації аудиторією.

Іншим метафоричним образом є уявна «межа», що розділяє два ворогуючих табори, вона дозволяє актуалізувати в тексті сенс просторового розділення двох описуваних полюсів, наприклад:

1) *One of us is on the side of the Communists; the other is against the Communists, against Communist slavery. (McCarthy, 1954)*

2) *I am convinced that we are on the right side in this struggle and that we are well ahead now in its major aspects* (Nixon, 1960)

3) *There is a line in our time, and in every time, between those who believe that all men are created equal, and those who believe that some men and women and children are expendable in the pursuit of power. There is a line in our time, and in every time, between the defenders of human liberty and those who seek to master the minds and souls of others.* (Bush, 2002)

4) *Our power will be used if others do not play by the rules. In other words, if they do not treat us fairly. Our friends and enemies must know that if I draw a line in the sand, I will enforce that line in the sand. Believe me.* (Trump, 2016)

При реалізації тактики поляризації (контрасту) поряд з лексичними засобами з абстрактною семантикою, політики також часто використовують прийом «переміщення» на більш високі рівні конкретизації. Протиставляються, таким чином, не тільки абстрактні ідеологеми, а й конкретні елементи життєвого побуту. Наприклад:

The reason why we find ourselves in a position of impotency is not because our only powerful potential enemy has sent men to invade our shores . . . but rather because of the traitorous actions of those who have been treated so well by this Nation. It has not been the less fortunate, or members of minority groups who have been traitorous to this Nation, but rather those who have had all the benefits that the wealthiest Nation on earth has had to offer . . . the finest homes, the finest college education and the finest jobs in government we can give. (McCarthy, 1950)

У цьому фрагменті спостерігаємо зіткнення не двох, а трьох номінацій, а саме: *the Nation*, *our only powerful potential enemy* та *traitorous actions to the Nation*, що співвідносяться з діяльністю «внутрішнього ворога», тобто таємних комуністичних агентів у США. Таким чином, група «свої» (*the Nation*) протиставляється збірному образу ворога (зовнішньому та внутрішньому).

У межах заданих рамок двох полярних світів відбувається перехід на більш високий рівень конкретизації: у текст вводяться елементи, притаманні стандартному контексту життя громадян, такі як робота, будинок, освіта (*the finest homes, the finest college education and the finest jobs*). Логічна і граматико-синтаксична структура речень цього фрагменту (зокрема, використання інверсії та синтаксичного паралелізму) дозволяє автору використовувати потужний допоміжний засіб мовного впливу — нав'язування пресупозиції і, таким чином, в обхід критичного сприйняття інтегрувати в простір «своїх» такі пропозиції з меліоративною функцією: *the wealthiest Nation on earth; the finest homes; the finest college education; the finest jobs; benefits; treated so well by this Nation*, а також нав'язати твердження, що коло «чужих» позбавлене усіх цих елементів.

У цьому прикладі також спостерігається приписування пейоративної характеристики групі «свої» (*we find ourselves in a position of impotency*), що загалом є нетиповим прийомом для політичного дискурсу, проте, як свідчить аналіз текстів, розгортання цієї тактики є характерною ознакою дискурсу сенатора МакКарті, а також Д. Трампа. Проілюструємо варіанти реалізації такого прийому:

Now if I have named the wrong men, then the American people are entitled to know who is responsible for the tremendous Communist victory in Asia and the dismal American defeat-the greatest defeat any nation has suffered in war or peace. (McCarthy, 1950)

Боротьба Дж. МакКарті проти «внутрішнього ворога» змушує його негативно висловлюватися про частину групи «своїх». Так, група «чужі» у наведеному прикладі конструюється за допомогою такої меліоративної характеристики, як *the Communist victory*, а група «свої» — за допомогою пейоративної номінації *American defeat*, вжитими з епітетами *tremendous, dismal*, а також пресупозиції *the greatest defeat any nation has suffered in war or peace*. Порівняймо з аналогічними фрагментами промов Д. Трампа:

1) *We don't win anymore. We lose to China. We lose to Mexico both in trade and at the border. We lose to everybody.* (Trump, 2016)

2) *We have been disrespected, mocked, and ripped off for many, many years by people that were smarter, shrewder, tougher.* (Trump, 2016)

3) *We are like a third-world country.* (Trump, 2016)

Як видається, негативні характеристики для групи «свої» (*We lose to everybody; a third-world country; disrespected, mocked, and ripped off*) можуть використовуватися в дискурсі з метою психологічного впливу на аудиторію, а саме, для її залякування, спонукання до рішучих дій проти ворога та підтримки у розвінчанні противника.

Особливістю реалізації стратегії створення кола «чужих» є використання політиками комплексу мовних засобів, спрямованих на позиціонування кола «чужих» не просто як антагоністів, а як противників у військовому конфлікті. Ця мета досягається за допомогою актуалізації **фрейму WAR**, зокрема конкретизації в тексті його слота **ENEMY** [175]. Засобом активізації фрейму WAR в текстах при описі «чужих» є лексеми, семантично пов'язані зі змістом «війна». Переміщення на вищий рівень конкретизації (деталізації) при актуалізації в тексті певної ділянки дійсності репрезентує **тактика конкретизації**.

Актуалізація фрейму WAR найбільш характерна для дискурсу Дж. Буша як представника президентства в період ведення війни (*wartime presidency*) та Дж. МакКарті. Так, у МакКарті фрейм WAR представлений такими лексичними засобами, як *cold war, battle, struggle*, проте, використовується також фрейм COMPETITION, представлений лексемами *opposed ideologies, opposition to totalitarianism, armament race*. Актуалізація фрейму COMPETITION тісно пов'язана із конкретизованим описом певних об'єктів, явищ, характеристик, що демонструють перевагу групи «своїх» над групою «чужих». Зокрема, в текстах часто зустрічається опис економіки, політики, життєвого побуту СРСР (за допомогою лексичних засобів з пейоративною семантикою) в зіставленні з тими ж самими явищами в США у

позитивному контексті. Розглянемо такі приклади:

1) *This is a time of “the cold war”. This is a time when all the world is split into two vast, increasingly hostile armed camps — a time of a great armament race.* (McCarthy, 1950)

2) *We're at war. Iraq is a part of the war on terror. It is not the war on terror; it is a theater in the war on terror. And it's essential we win this battle in the war on terror. By winning this battle, it will make other victories more certain in the war against the terrorists.* (Bush, 2004)

Як свідчить приклад (1), Дж. МакКарті використовує низку лексичних засобів, що дозволяють активізувати фрейм WAR. Такими лексичними засобами є безпосередньо лексема *war (the cold war)*, а також номінації *hostile armed camps, armament race* та вираз *the world is split*. Проте, найбільшій концентрації лексичних засобів, що активізують фрейм WAR і, зокрема, слот ENEMY даного фрейму (*the war against the terrorists*), спостерігаємо у прикладі (2). Такими лексичними засобами, очевидно, є безпосередньо частотна в межах навіть такого короткого уривку промови лексема *war* (вжита Дж. Бушем 6 разів), *battle*, а також лексеми *theater, win, victories*.

Таким чином, використання специфічної військової лексики при реалізації стратегії створення «кола чужих» актуалізує слот ENEMY фрейму WAR, завдяки чому ворог позиціонується як противник у військовому конфлікті. Для цього використовуються, зокрема, лексеми для деталізованого опису групи «ворог» як військової одиниці. Так, наприклад, діяльність комуністичної партії СРСР описується у дискурсі МакКарті за допомогою лексем, що передають ідею наявності у ворога структур військового типу, таких як *communist organization, communist affiliations, communist groups, potential military base, communist-front activities, communist network, spy ring, communistic connections* та інші. На підтвердження цього припущення розглянемо наступний приклад:

The foremost legal bulwark of the Communist Party, its front organizations, and controlled unions, and which, since its inception, has never failed to rally to

the legal defense of the Communist Party, and individual members thereof, including known espionage agents. (McCarthy, 1954)

Наведений приклад ілюструє, що деталізація ділянки «противник» здійснюється за допомогою лексем зі специфічною військовою семантикою. За допомогою лексем *bulwark, front organizations, controlled unions* підкреслюється наявність у «ворога» структур військового типу. Номінація *espionage agents* імплікує діяльність розвідувальних військових структур, що також викликає у свідомості асоціації з військовими діями. Аналогічна тактика використовується й у дискурсі Дж. Буша та Д. Трампа:

1) *With the help of many nations, with the help of 90 nations, we're tracking terrorist activity, we're freezing terrorist finances, we're disrupting terrorist plots, we're shutting down terrorist camps, we're on the hunt one person at a time.* (Bush, 2002)

2) *My administration will aggressively pursue joint and coalition military operations to crush and destroy ISIS, international cooperation to cut off their funding, expanded intelligence sharing, and cyberwarfare to disrupt and disable their propaganda and recruiting.* (Trump, 2016)

За допомогою лексеми *camp* підкреслюється наявність у «ворога» військових таборів, тобто структур військового типу, лексеми *finances* та *funding* підкреслюють наявність у супротивника джерел фінансування, що також характерно для ведення військових кампаній. Крім того, активізації фрейму WAR сприяє використання таких виразів, як *tracking terrorist activity* і *terrorist plots, propaganda, recruiting*, що імплікують діяльність розвідувальних військових структур противника та спланованість військових дій, а номінації *intelligence sharing* та *cyberwarfare* підкреслюють опанування ворогом нових методів ведення війни, зокрема, кібератак.

Приклад (1) також ілюструє ще один важливий аспект зображення «ворога» як противника у військовому конфлікті, а саме, деталізовану репрезентацію всіх дій «чужих» проти Америки як таємно спланованих

завдяки змові та прорахованих заздалегідь. Це також викликає асоціативні зв'язки з військовим плануванням та підривною діяльністю ворога і, природно, активізує фрейм WAR. Аналіз демонструє, що для фокусування в тканині тексту значення «спланованості» діяльності у дискурсі політиків використовуються такі лексичні засоби, як *to plot, to plan, conspiracy, spy ring, subversion, infiltration* тощо. Наведемо приклади:

1) *This is important, not for the purpose of exposing past failures, but because those same men are now doing America's planning for the future. Unfortunately they have become so deeply entrenched that almost every power of the Government is used to sabotage any attempt to expose and root them out.* (McCarthy, 1950)

2) *These elements of Saddam's repressive regime and secret police have reorganized, rearmed, and adopted sophisticated terrorist tactics* (Bush, 2004).

Лексеми *planning* (1) *tactics* (2) містять обов'язковий семантичний компонент попереднього планування, який додатково підкреслюється використанням інтенсифікатора *deeply* та прикметниками *entrenched* (1) та *sophisticated* (2).

Крім того, для опису дій «ворогів» використовуються також лексичні засоби, що актуалізують в тексті дії «своїх» і дії «чужих» як дії сторін військового конфлікту, тобто дії з боку «ворогів» кваліфікуються як «захоплення», «панування» та описуються за допомогою таких лексичних одиниць, як *to threaten, danger, military success, aggressiveness, control, domination, slavery* тощо; а дії «своїх» позиціонуються як «оборона», «визвольна боротьба». Для кваліфікації відповідних дій «ми» - групи використовуються такі лексичні одиниці, як *to expose, to root out, to dig out, to defend, to fight, struggle, to stop* та інші. Для ілюстрації наведемо наступний приклад з інтерв'ю сенатора Дж. МакКарті 1954 року:

Good evening. Mr. Edward R. Murrow, Educational Director of the Columbia Broadcasting System, devoted his program to an attack on the work of the United States Senate Investigating Committee, and on me personally as its

chairman, and over the past four years he has made repeated attacks upon me and those fighting Communists. Now, of course, neither Joe McCarthy nor Edward R. Murrow is of any great importance as individuals. We are only important in our relation to the great struggle to preserve our American liberties. (McCarthy, 1954)

У наведеному прикладі непримиренна політика сенатора щодо комунізму описується в рамках фрейму WAR як оборона позиція, що має на меті захистити Американські свободи (*the great struggle to preserve our American liberties*). Дії «чужих», відповідно, кваліфікуються як дії противника за допомогою лексеми *attacks*.

Таким чином, можна зробити висновок, що в аналізованих текстах політиків маніфестується універсальна бінарна опозиція політичного дискурсу «свої - чужі», що проявляється у структурному, тематичному та стилістичному аспектах. Роль «чужих» в текстах періоду холодної війни (МакКарті, Ніксон) належить СРСР або, ширше, комунізму, у промовах Дж. Буша та Д. Трампа - тероризму. У дискурсі образ ворога моделюється за допомогою лінгвістичних засобів, що формують семантичне поле негативно-оцінних номінацій, зокрема інвективних ярликів, десемантизованих афективів. В якості допоміжного засобу моделювання ворога, окрім засобів лексичної номінації (ярлики), використовуються також засоби синтаксичного та композиційного рівнів, наприклад, нав'язування пресупозиції, риторичні запитання.

Найбільш значущим тактичним прийомом реалізації стратегії створення кола «чужих» в дискурсі політиків є тактика поляризації, основою якої виступає антитеза в широкому розумінні, тобто як композиційний прийом, та редукціонізм (використання лексики з меліоративною семантикою для актуалізації в тексті категорії «коло своїх» і лексики з пейоративною семантикою для актуалізації категорії «коло чужих»). Завдяки цьому прийому у тканині тексту створюються два полярно протиставлені семантичних поля — поле «своїх» і поле «чужих». Дж. МакКарті та Дж. Буш

надають перевагу тактиці поляризації протягом усього досліджуваного періоду їхньої політичної діяльності.

Поле «своїх» конструюється завдяки використанню лексичних засобів з меліоративною семантикою, поле чужих — завдяки використанню лінгвістичних засобів у пейоративній функції. Однак, у текстах сенатора МакКарті та Д. Трампа спостерігається також приписування пейоративних характеристик для групи «своїх», очевидно, з метою психологічного нагнітання та залякування аудиторії, а також заклику до рішучих дій проти «внутрішніх ворогів». Текстова актуалізація двох описуваних полів здійснюється на різних рівнях конкретизації, як з використанням лексики з абстрактною семантикою (десемантизованих афективів, ярликів, ключових слів), так і з конкретним предметним значенням, що створює наочне протиставлення об'єктів і явищ для реципієнта.

В рамках стратегії створення образу ворога політики використовують комплекс спеціальних мовних засобів для цілеспрямованого позиціонування кола «чужих» як противників у військовому конфлікті. Ця мета досягається за допомогою актуалізації фрейму WAR та конкретизації в тексті його слоту ENEMY, а також фрейму COMPETITION. Засобами конкретизації є широкий діапазон різноманітних лексичних одиниць, які дозволяють сфокусувати в дискурсі такі пресупозиції, як наявність у ворога організації військового типу, інтенціональність, спланованість та змовницькі дії ворога, завойовницький характер дій «чужих» і оборонний характер дій «своїх».

2.3.2. Стратегія демонізації ворога

Стратегія демонізації є найрадикальнішим варіантом дискредитації ворога [208, с. 184; 143; 353], метою якої є залякування аудиторії. Страх визначається як один з універсальних складників маніпулятивного впливу у політичному дискурсі [233, с. 230]. Ця теза особливо актуальна для параноїальної політичної риторики, яка завдяки характерному культивуванню

страху в аудиторії (*scare rhetoric; fearmongering*) вибудовує негативний образ противника та запускає механізм впливу на емоційну сферу адресата. Суть стратегії демонізації полягає у текстовій актуалізації негативних характеристик ворога, таких як аморальність, безпринципність, жорстокість, віроломство тощо. Основним засобом, що реалізує стратегію демонізації ворога, є розгортання в тексті так званого прототипового сценарію демонізації, який, за О.О. Котовим [143], є сконструйованою в тексті ознаковою моделлю, що викликає емоційну реакцію реципієнта. Аналіз текстового корпусу показує, що така ознакова модель виявляється в багатьох промовах сенатора МакКарті, Дж. Буша та Д. Трампа, які орієнтовані на створення «демонічного» образу ворога.

Актуалізований в тексті прототиповий сценарій демонізації описує інваріантну ситуацію, де агресор вчиняє негативну дію по відношенню до жертв, прототипами яких є мирні жителі, співвітчизники, християни тощо. При цьому агресивна дія вербалізується в дискурсі як «неадекватна» відносно моральних та етичних норм суспільства. Розглянемо варіант реалізації даного прототипового сценарію у промові сенатора Дж. МакКарті та виокремимо мовні засоби його текстової актуалізації.

At this very moment the mothers and wives of those young men are treading deeply into the valley of darkness and despair. It is not necessary to use high-sounding words to describe the situation to our men in Korea. Those men, their mothers, fathers, and wives, see the situation in its elemental ugliness. They are face to face with facts--facts that cannot be escaped by pious platitudes. ...

With the rim of the world on fire, with the death toll of American men mounting by the hour, the great Red Dean asks us to be calm and patient. It is like advising a man whose home is being pillaged and burned, whose family is being killed, to be calm and not take hasty action for fear he might alienate the affection of the murderers.

Such has been the blueprint for disaster. It doesn't take a military or diplomatic expert to tell the American people that if we continue with the same

plans and the same planners 100,000 men will be sacrificed on Acheson's altar of double dealing, and western civilization will have been dealt a staggering blow. (McCarthy, 1950)

Емоційний опис бруталностей війни, до якого вдається сенатор МакКарті, є частиною стратегії демонізації, спрямованої на дискредитацію конкретних персоналій: *the great Red Dean asks us to be calm and patient; with the same planners 100,000 men will be sacrificed on Acheson's altar of double dealing*. Таким чином, за допомогою стратегії демонізації реалізується нав'язування пресупозиції про аморальність зазначених державних діячів та їх персональну провину за жертви у війні.

Як видно з наведеного прикладу, апелюючи до емоційного мислення реципієнта, політик перераховує низку прототипових категорій жертв, а саме: *mothers, wives, fathers, family, young men, our men, American men, American people*. Численні пейоративні лексеми фокусують у тканині тексту семи «нещадність», «нелюдськість», «несправедливість», які актуалізуються в тексті за допомогою використання різних рівнів конкретизації / абстракції опису.

Так, у першому параграфі фрагменту використовуються лексичні одиниці з абстрактною семантикою (*darkness, despair, ugliness*). Потім задля емоційного і реалістичного опису жорстокості політик конкретизує дані поняття, вживаючи предикати–дисфемізми, що використовуються для характеристики агресивних дій (*the death toll of American men; home is being pillaged and burned; family is being killed*), створюючи переконливу, яскраву картину у свідомості реципієнта. Після деталізованого опису політик знову повертається на більш високий рівень абстракції опису, підсумовуючи все сказане гіперонімом *disaster*. Порівняймо аналогічну реалізацію цієї стратегії у дискурсі Дж. Буша та Д. Трампа:

1) *Tens of thousands of political opponents and ordinary citizens have been subjected to arbitrary arrest and imprisonment, summary execution, and torture by beating and burning, electric shock, starvation, mutilation, and rape. Wives are*

tortured in front of their husbands, children in the presence of their parents - and all of these horrors concealed from the world by the apparatus of a totalitarian state. (Bush, 2002)

2) *Overseas, ISIS has carried out one unthinkable atrocity after another. Children slaughtered, girls sold into slavery, men and women burned alive. Crucifixions, beheadings and drownings. Ethnic minorities targeted for mass execution. Holy sites desecrated. Christians driven from their homes and hunted for extermination.* (Trump, 2016)

Емоційний та реалістичний опис бруталностей актуалізує в дискурсі семи «жорстокість», «нелюдськість», зокрема за допомогою використання таких пейоративних предикатів, як *execution, torture, beating, burning, electric shock, starvation, mutilation, rape, slaughter, crucifixions, beheadings, drownings, slavery, desecration, extermination*, а також прототипів невинності (*wives, children, girls, men and women, ethnic minorities*). Дж. МакКарті та Д. Трамп підсумовують опис жорстокості ворога гіперонімами *horrors* (1) та *unthinkable atrocity* (2). В результаті, апелюючи до емоції страху та залякування, політики успішно реалізують вплив на емоційну свідомість аудиторії.

Отже, основою стратегії демонізації є дискредитація ворога, що реалізується за допомогою розгортання у тексті прототипового сценарію демонізації, який описує інваріантну ситуацію вчинення несправедливої, жорстокої дії «агресором» стосовно «жертви», при цьому імпліцитно або експліцитно атрибутуючи провину конкретним особистостям. Для актуалізації прототипового сценарію в тексті використовується широкий діапазон дисфемізмів із пейоративною семантикою для опису скоєної агресії та лексичних одиниць із загальною семантикою «беззахисності», «невинності» для текстової репрезентації «жертви». Напруга, що виникає між семантикою двох позначених комплексів лексичних одиниць, а також високий рівень лексичної конкретизації при емоційному описі ситуації «агресії», зумовлює персуазивний та маніпулятивний ефект на реципієнта.

У наведених прикладах логічним продовженням розгортання прототипового сценарію демонізації є *магніфікація агресивних дій ворога*, яка є центральною тактикою в рамках стратегії демонізації. Суть її полягає в магніфікації масштабів агресивної/несправедливої дії ворога. У більшості випадків ця тактика реалізується шляхом прямої вказівки на конфронтацію ворога з усім цивілізованим світом. Актуалізований за допомогою описаних засобів в тканині тексту сценарій агресії далі розширюється до глобальних масштабів за допомогою комунікативного ходу «магніфікації» [373]. Проілюструємо реалізацію цієї тактики фрагментом промови Д. Трампа про загрозу Ісламської Держави (ІДІЛ):

You have our enemy cutting heads off of Christians and plenty of others, by the hundreds, by the thousands. (Trump, 2016)

Отже, тактика магніфікації дозволяє, по-перше, позиціонувати ворога як агресора, який вирішив знехтувати усіма існуючими нормами й піти проти всього світу, а, по-друге, «максимізувати» значущість такої агресії до глобальних масштабів (*cutting heads off by the hundreds, by the thousands; western civilization will have been dealt a staggering blow; 100,000 men will be sacrificed*).

Таким чином, притаманною світоглядною рисою параноїальних особистостей є бачення у своїх опонентах ворога, який у їхній свідомості постає як гіперболізований всюдисущий демонічний образ. Для параноїальної риторики політика притаманним є позиціонування ворога як «ідеального злочинця» (*Vivid villain*) (за Р. Гофстедтером [398]), або «досконалого цапа-відбувайла» (*perfected scapegoat*), якому приписуються ледве не всі смертні гріхи [346]. Для ілюстрації цього твердження наведемо цитати політиків:

1) *Communism is no longer a creeping threat to America. It is a racing doom that comes closer to our shore each day.* (McCarthy, 1954)

2) NIXON: *Remember, we're gonna be around to outlive our enemies. And also never forget: The press is the enemy. The press is the enemy. The press is the enemy. The establishment is the enemy. The professors are the enemy. Professors*

are the enemy. Write that on a blackboard 100 times and never forget it. (Nixon, 1972; фрагмент розмови з Держсекретарем Г. Кіссінджером)

3) *I consider bin Laden an evil man. And I don't think there's any religious justification for what he has in mind. Islam is a religion of love, not hate. This is a man who hates. This is a man who has declared war on innocent people. This is a man who doesn't mind destroying women and children. This is a man who hates freedom. This is an evil man.* (Bush, 2001)

4) *We are at the beginning of what I view as a very long struggle against evil. We're not fighting a nation and we're not fighting a religion. We're fighting evil and we have no choice but to prevail.* (Bush, 2001)

Так, Дж. МакКарті метафорично описує комунізм в апокаліптичних термінах як «зло» або «зла сила», що підкорює та закріпачує світ, використовуючи номінації *creeping threat* та *racing doom* (1). Аналогічно зображає тероризм і Дж. Буш у прикладі (4) (*We're fighting evil*). Навіть попри персоніфікацію образу ворога у дискурсі Дж. Буша в особі Осамі бін Ладена у прикладі (3), політиком окреслюються різні іпостасі «глобального ворога», а саме: *a man who hates; a man who has declared war on innocent people; a man who doesn't mind destroying women and children; a man who hates freedom; an evil man*. Тим часом, Ніксон вважав себе оточеним всюдисущим ворогом, який чатує на нього звідусіль, приймаючи різні форми (2). При цьому лексема *enemy* аналогічно використовується для позначення різних «облич глобального ворога», таких як представники преси, професори, політики.

Позиціонування ворога як «ідеального злочинця» яскраво демонструється в антимусульманській та антиімігрантській риторичній Д. Трампа, спрямованій на конструювання образу ворога у політичному дискурсі. Так, під час промови, присвяченої критиці політики відкритих кордонів адміністрації Б. Обами, Д. Трамп запрошував на сцену матерів жертв нелегальних імігрантів, характеризуючи їх як *the victims of the Obama-Clinton open-border policy*, що відчутно нагадувало драматизоване дійство. Крім того, звертаючись до матерів, чії діти стали жертвами імігрантів-

мусульман, Д. Трамп використав номінацію *angel moms*, інтенсифікуючи емоційний ефект в аудиторії. Наведемо фрагмент цього виступу:

Also among the victims of the Obama-Clinton open-border policy was Grant Ronnebeck, a 21-year-old convenience store clerk and a really good guy from Mesa, Arizona. A lot of you have known about Grant. He was murdered by an illegal immigrant gang member previously convicted of burglary, who had also been released from federal custody, and they knew it was going to happen again. (Trump, 2016)

Описуючи кримінальні випадки нападів на американських мешканців, Д. Трамп описує імігрантів-мусульман за допомогою таких негативно-оцінних номінацій, як *illegal immigrant gang members, thugs, dangerous criminal aliens, dangerous criminal illegal immigrants*, створюючи збірне поняття ворога у дискурсі. У наступному фрагменті Д. Трамп звинувачує у загибелі «незліченної кількості американців» (*countless Americans*) свою головну політичну опонентку — Гіллари Клінтон, створюючи таким чином образ злочинного політика:

Countless Americans who have died in recent years would be alive today if not for the open border policies of this administration and the administration that causes this horrible, horribe thought process, called Hillary Clinton. (Trump, 2016)

Кульмінацією стратегії демонізації є створення негативного контексту, в якому Г. Клінтон асоціюється з «найнебезпечнішими нелегальними імігрантами, які уникли відповідальності». Наведемо цей фрагмент виступу Д. Трампа:

I'm going to create a new special deportation task force focused on identifying and quickly removing the most dangerous criminal illegal immigrants in America who have evaded justice just like Hillary Clinton has evaded justice, OK? Maybe they'll be able to deport her. (Trump, 2016)

Критикуючи ліберальну іміграційну політику США, Д. Трамп

наголошує на мотиві уникнення відповідальності за вчинення кримінальних дій, при цьому синтаксична структура речення дозволила адресувати мотив безкарності як імігрантам-мусульманам (*the most dangerous criminal illegal immigrants in America*), так і Гілларі Клінтон (*immigrants evaded justice just like Hillary Clinton has evaded justice*). Таким чином, за допомогою фігури повтору та синтаксичного паралелізму Д. Трамп нав'язує пресупозицію, що Гілларі Клінтон є небезпечним злочинцем, якого слід депортувати з країни.

Розглянемо фрагмент промови, у якій Д. Трамп засуджує стрілянину в гей-клубі в Орландо 12 червня 2016 року, при цьому не нехтує нагодою сконструювати ворожий, «антиамериканський» образ Г. Клінтон за допомогою специфічного позиціонування в тексті:

The shooter in Orlando reportedly celebrated in his classroom after 9/11. His father, a native of Afghanistan, supported the oppressive Taliban regime, and expressed anti-American views – and by the way, was just seen sitting behind Hillary Clinton with a big smile on his face all the way through her speech. He obviously liked what she had to say. (Trump, 2016)

У наведеному фрагменті Д. Трамп створює «антиамериканський» контекст, перелічуючи ворожі Америці характеристики (*celebrated after 9/11; supported the oppressive Taliban regime, expressed anti-American views*). Зазначаючи, що «ворог Америки» задоволено посміхався, слухаючи промову Г. Клінтон, створюється контекстуальна імплікація, що «радикальні ісламісти симпатизують політиці Г. Клінтон» (*He obviously liked what she had to say*).

Чи не найяскравіше стратегія демонізації реалізується у викривальних анти-комуністичних вербальних атаках сенатора МакКарті, адресованих політичним опонентам та «комуністичним шпіонам» у Держдепартаменті США. Характерною особливістю створення демонічного образу ворогів-комуністів у промовах МакКарті є апеляція до «божевілля» та «одержимості нечистою силою». Розглянемо фрагмент промови сенатора, у якій МакКарті звинувачує в активній комуністичній діяльності журналіста Дрю Пірсона, використовуючи риторику демонізації.

Only a man as diabolically clever as Pearson could continue to maintain his huge reading and listening audience after being so completely and thoroughly labeled an unprincipled liar and a fake. It is impossible for me to understand how so many reputable newspapermen can buy the writings of this twisted, perverted mentality which so cleverly sugarcoats and disguises his fiendishly clever, long-range attempts to discredit and destroy in the minds of the American people all of the institutions which make up the very heart of this Republic. (McCarthy, 1950)

У наведеному прикладі «ворог» описується як особа зі збоченими, божевільними поглядами на світ (*twisted, perverted mentality*), яка зловмисно хоче підірвати американські цінності та зруйнувати республіку зсередини (*cleverly sugarcoats and disguises; long-range attempts to discredit and destroy ...*). Центральна характеристика вербального портрету ворога як підступного зрадника відтворена в інвективній номінації *an unprincipled liar and a fake*, що доповнюються яскравими епітетами з «демонічним» адвербіальним компонентом (*diabolically clever, fiendishly clever*). Образ хитрого зрадника підсилюється вживанням дискурсивних бустерів (підсилювачів) *completely and thoroughly; impossible*. Наведемо ще один фрагмент цього виступу МакКарті, де політик надає інвективну характеристику згаданому журналістові, називаючи його *one of the cleverest men who has ever prostituted one of the noblest professions*:

... today I intended to discuss the background of one of the cleverest men who has ever prostituted one of the noblest professions--a man who, in my opinion, has been and is doing an infinite amount of damage to America and all of the Institutions of our form of Government. (McCarthy, 1950)

Розглянемо ще один приклад риторики демонізації, у якому МакКарті звинувачує у комуністичних поглядах осіб на підставі їхньої нетрадиційної сексуальної орієнтації та активно навішує їм ярлик «ненормальності», «божевілья».

This file is not important insofar as communistic activities are concerned, but rather is important because it sheds light on some rather unusual mental

aberrations of certain individuals in the Department. In this connection, it perhaps should be mentioned that the types of individuals described in this file are regarded as bad security risks by most investigative agencies for the reason that they are rather easy blackmail victims. This file I recommend to the attention of any committee that cares to investigate it. It goes into some detail in regard to the peculiar--how can we put it?--the peculiar mental twists. I was trying to handle this matter delicately. I think this will be of interest to the committee in that it gives a rather interesting picture of some rather unusual mental twists of these gentlemen who are tied-up with some of the Communist organizations.

Also, it is confirmation of what I believe I mentioned earlier this evening when I was talking about one of the top investigators in Washington. I said to him, "Why do you find so many people fanatic about communism? Is there something that is so inviting about it? Is there something mentally wrong?" He said, "You will find if you search deep enough that there is something mentally or physically wrong with every one of them." There is certainly something wrong with this group. I might say that the new security officer has recommended that they get rid of all such individuals regardless of whether they are shown to have any communistic connection or not. (McCarthy, 1950; Wheeling Speech)

МакКарті навішує ярлик «ненормальності» на осіб із комуністичними симпатіями, вживаючи низку номінацій із семами «божевілля», «неповноцінність», «неправильність», а саме: *unusual mental aberrations, peculiar mental twists, unusual mental twists, fanatic, mentally wrong, mentally or physically wrong, wrong*. Більше того, гомофобна аргументація побудована на тезі, що особам з нетрадиційною сексуальною орієнтацією взагалі не місце в Держдепартаменті США, навіть якщо вони не є комуністами (*get rid of all such individuals regardless of whether they are shown to have any communistic connection or not*). При цьому в якості обґрунтування використовується бюрократизм *bad security risks* та номінація *easy blackmail victims*, які додають до образу ворогів характеристику «ненадійний», «мішень для шантажу».

Для першої частини фрагменту характерним є частотне вживання дискурсивних пом'якшувачів (hedges) – *perhaps, rather* (вжите 4 рази) та фрази-гезитації *how can we put it?* Для МакКарті притаманна інтенсифікація та гіперболізація дискурсу, що створює більш демонічний та загрозливий образ ворога. Вживання нехарактерних для нього маркерів гезитації у цьому фрагменті, очевидно, обумовлено суспільною «табуїзованістю» теми сексуальної нетрадиційності, яка є імпліцитним предметом публічного обговорення у цій промові.

За допомогою введення псевдоцитати (*He said, "You will find if you search deep enough that there is something mentally or physically wrong with every one of them"*) реалізується нав'язування пресупозиції про ненормальність та божевілья «ненадійних елементів суспільства» (*Is there something mentally wrong?*). Введення цієї цитати розглядається нами як засіб персуазивності, як маркер стратегічного розгортання тексту. Таким чином, у дискурсі МакКарті сексуальні меншини прирівнюються до комуністів за допомогою спільного ярлика «ненормальні» (Порівняймо: *There is certainly something wrong with this group* та *twisted, perverted mentality* із попереднього прикладу). Більше того, цей ярлик формує у дискурсі Дж. МакКарті експліцитну семантичну опозицію «нормальні-ненормальні», що демонструється у наступній цитаті з промови про комуністичну діяльність журналіста Д. Пірсона:

I say to the 150,000,000 normal people of America, the chips are down. They are truly down. The time has come for action. (McCarthy, 1950)

Усі комуністи протиставляються «150 мільйонам нормальних людей Америки», а ворог, таким чином, позиціонується як «ненормальний», «суспільно неприйнятний». Схожа тактика використовується і для «викриття» так званих «*Blacklisted writers*» або «*literary reds*», тобто письменників з ліберальними або комуністичними поглядами, переконання яких позиціонувались МакКарті як «ненормальні». Наприклад:

Now, you wrote a book in 1932. I'm going to ask you again: at the time you wrote this book, did you feel that professors should be given the right to teach sophomores that marriage -- and I quote -- "should be cast out of our civilization as antiquated and stupid religious phenomena?" Was that your feeling at that time? (McCarthy, 1954)

МакКарті створює образ «суспільної неприйнятності» поглядів допитуваного професора і письменника, цитуючи його книгу, написану 22 роки тому. За допомогою взятого з контексту фрагменту книги, де піддається сумніву роль шлюбу в суспільстві, МакКарті намагається «затаврувати» професора як противника традиційних цінностей та створити демонічний образ «противника всього святого».

Таким чином, характерною ознакою політичної параноїальної риторики є використання стратегії демонізації для опису діяльності та переконань «ворога» у гіперболізовано апокаліптичних термінах. Серед тактичних засобів демонізації ворога найбільш значущими є магніфікація агресії ворога до «світових масштабів», шляхом створення текстовими засобами «відчуження» ворога від «цивілізованого» світу. Демонічність образу підкреслюється тим, що гіпотетичні світоглядні погляди ворогів йдуть у розріз із загальнолюдськими цінностями.

Одним із найбільш частотних засобів демонізації ворога також є текстова актуалізація прототипового сценарію демонізації і прагматичне фокусування в дискурсі «ненормальності» ворога. Емоційна деталізація та гіперболізація дискурсу опису сприяє створенню і закріпленню у свідомості реципієнта яскравого демонічного та загрозового образу ворога, що має на меті дискредитацію останнього.

2.3.3. Стратегія створення образу загрози

Одним із аспектів створення образу ворога в параноїальній політичній риториці є моделювання образу загрози для американців та усього світу. Основними засобами розгортання в дискурсі окремої мікростратегії

створення образу загрози, яка представлена низкою тактик, є використання лексем зі значенням «загроза», «небезпека», «страх». Наведемо приклади:

1) *Mr. President, it is unnecessary to tell the Senate, the country, or the world that America is facing the greatest military disaster in its entire history. Day by day and hour by hour the situation grows blacker, blacker for the world, blacker for the United States, and more particularly is it painfully blacker for over 100,000 American young men in Korea.* (McCarthy, 1950)

2) *I think we are in the greatest danger ever faced by this Republic. I think that for the first time in our history we are in a danger from which we may not be able to escape as a distinguishable, a free, and a hopeful society.* (McCarthy, 1951)

3) *It is a dangerous world, more dangerous now than it has ever been.* (Trump, 2016)

Значної концентрації та різноманітності засоби прагматичного фокусування загрози досягають у промовах Дж. МакКарті, провідним мотивом яких виступає образ комунізму та зрадників-комуністів як джерела загрози. Частотними мовними одиницями, які несуть основне семантичне навантаження і представляють собою засоби прагматичного фокусування загрози в дискурсі, є лексеми *threat, danger, dangerous, peril, disaster, hazard, to frighten, to bode ill, to grow blacker* та низка інших. За допомогою таких лексем із загальною семантикою «загроза» вводиться твердження про небезпеку, яка загрожує життю та цінностям американців. Таким чином, в дискурсі загроза є фантомоподібною, тобто створеною та обумовленою мовними засобами в тканині тексту, що може не відображати справжнього стану справ. Дискурс політика, таким чином, націлений на створення песимістичного світовідчуття в аудиторії та сприяє виникненню почуття страху перед ворогом та безпросвітності навколишнього світу.

Джерелом загрози у промовах Дж. МакКарті виступає традиційний для дискурсу холодної війни комунізм/тоталітаризм, який актуалізується в його промовах низкою сполучень, як-от: *the danger of communism, the expansion of*

totalitarian rule, the danger of the Communist Party, Communist brutalitarianism, the threat of totalitarianism, dangerous Communists, Communist Party line attacks, the nation's peril тощо. Однак, слід зазначити, що, поряд із вживанням традиційного для дискурсу холодної війни поняття загрози комунізму, для промов Дж. МакКарті характерною рисою також є персоналізація загрози, при якій глобальна небезпека для Америки уособлюється в конкретній особі. Ця тенденція демонструється, зокрема, у наступному фрагменті, в якому з небезпекою для країни асоціюються генерал Маршал:

How much swifter may be our fall into disaster with Marshall at the helm? Where Will all this stop? That is not a rhetorical question: Ours is not a rhetorical danger. (McCarthy, 1950)

Композиційними засобами прагматичного фокусування загрози є риторичне запитання, що дозволяє презентувати спірне твердження як пресупозицію, та фігура повтору. Так, у прикладі (1) тричі повторюється прикметник *blacker*, вживаються бінарні словосполучення *Day by day, hour by hour*; у прикладах (2), (3) повтор лексем *danger* та *dangerous* супроводжується суперлативною конструкцією (*we are in the greatest danger*) (2) та вищим ступенем порівняння прикметника (*more dangerous now than it has ever been*) (3), що інтенсифікує сему «загроза» та «нав'язує» реципієнту вигідне маніпулятору бачення світу.

Найбільшу концентрацію та різноманіття засобів прагматичного фокусування образу загрози можемо спостерігати за часів президентства Дж. В. Буша після терористичних актів 11 вересня 2001 року, коли джерелом загрози стає образ терориста. Проілюструємо прикладами:

1) *Some ask how urgent this danger is to America and the world. The danger is already significant, and it only grows worse with time.* (Bush, 2002)

2) *Saddam Hussein was a threat. He was a threat because he had used weapons of mass destruction on his own people. He was a threat because he coddled terrorists. He was a threat because he funded suiciders. He was a threat to the region. He was a threat to the United States.* (Bush, 2004)

3) *Saddam Hussein was dangerous with weapons. Saddam Hussein was dangerous with the ability to make weapons. He was a dangerous man in the dangerous part of the world.* (Bush, 2004)

Наведені приклади яскраво демонструють, як світогляд політика «нав'язується» реципієнту. Так, у прикладі (2) підкреслюється, що Саддам Хусейн становив загрозу не просто для жителів своєї країни, а й для США, при цьому спостегіраємо шестиразове повторення лексеми *threat*. Таким чином, фігура повтору забезпечує донесення потрібного політику сенсу. Крім того, для нав'язування пресупозиції політик використовує ще один композиційний засіб прагматичного фокусування загрози, а саме, комплекс питання-відповідь (1). Ця композиційна форма за допомогою конструкції *how urgent this danger is to America and the world* дозволяє подати спірне твердження як пресупозицію: *this danger is urgent for America and the world*.

Окрім лексичних одиниць, що використовуються в тексті для прагматичного фокусування загрози, в результаті аналізу було виявлено допоміжні лексичні засоби, які також беруть участь у фокусуванні семи «загроза» за допомогою активації певних асоціативних зв'язків. До таких засобів відносяться лексеми із значенням «секретність», «таємничість», «приховування», «змова», використання яких створює у реципієнта відчуття небезпеки та присутності загрози поруч. Концентроване використання цих засобів прагматичного фокусування властиве насамперед текстам виступів Дж. МакКарті та Дж. Буша.

Так, репрезентативними номінаціями з такою семантикою у дискурсі МакКарті є, зокрема: *Communist conspiracy, Communistic cabal, Soviet intrigue, communist infiltration, Communist underground, thought-out plan, coverup for Communist espionage, backroom diplomacy, enigmatic figure, shady characters, unusual men, secret plot, to dig out of the dark recesses* тощо. Наведемо приклади:

1) *Unless the President will cooperate with us in that, the possibility of a successful prosecution is rather remote, because of the complete Iron curtain of secrecy.* (McCarthy, 1950, Wheeling speech)

2) *It must be puzzling indeed for an American young man to be drafted and sent to Korea to fight communism, when his brother is sent to the Seventh Fleet to protect the same Communists whom he is fighting--the result of the most fantastic order that has ever existed in war or peace, an order which cannot be justified by even the most tortured reasoning, an order which bears the fingerprints, the very bloody fingerprints, if you please, of Communist treason.* (McCarthy, 1951)

Значення «таємничості», «змови» фокусується в наведених прикладах за допомогою номінацій *the complete Iron curtain of secrecy* (1), *fantastic order, Communist treason* (2), а також посилюється метафорою *the fingerprints, the very bloody fingerprints of Communist treason*. Аналогічне застосування лексичних та стилістичних засобів для активації сенсу «секретність» в описі ворога спостерігаємо у промовах Дж. Буша. Наведемо приклади:

1) *But chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks are not easily contained.* (Bush, 2003)

2) *Secretly, and without fingerprints, he [Saddam Hussein] could provide one of his hidden weapons to terrorists, or help them develop their own.* (Bush, 2003)

У прикладі (1) «примарні» (*shadowy*) терористичні організації ототожнюються зі «смертельними вірусами» (*lethal viruses*), таким чином, семантика лексеми «вірус» як невлливої невидимої субстанції почасти переноситься на терористичні групи, уподібнюючи ці поняття в дискурсі. У прикладі (2) сема «таємності» фокусується за допомогою прислівника *secretly* і дієприкметника *hidden*, а також посилюється метафорою *without fingerprints*.

Отже, в текстах публічних промов сенатора МакКарті та Дж. Буша спостерігається концентрація засобів прагматичного фокусування образу загрози, які представлені лексемами зі значенням *threat, danger*. Додатковим засобом фокусування загрози в тканині тексту є комплекс різноманітних

лексичних засобів, об'єднаних семантикою «таємний», «прихований», що активують відповідні асоціативні зв'язки у реципієнта. Допоміжними засобами фокусування загрози в текстах є композиційні прийоми, зокрема, використання комплексів питання-відповідь, нав'язування пресупозиції, лексичний повтор.

Особливістю комунікативних тактик та прийомів, за допомогою яких реалізується стратегія створення образу загрози в параноїальній риторичній політиці, є їхня спрямованість на створення в тексті яскравого, легкого для сприйняття загрозливого образу. Так, яскравому зображенню образу загрози в дискурсі сприяє використання «візуальних предикатів» [39, с. 17-18], які апелюють до візуальної репрезентативної системи або модальності, створюючи у свідомості реципієнта візуальні образи. Проілюструємо:

1) *One knows that traitors are at work. One sees the political fingerprints of the Communists on every document drafted. One can see the footprints of Communist betrayals down every path they travel.* (McCarthy, 1951)

2) *Today we can almost physically hear the mutterings and rumblings of an invigorated god of war. You can see it, feel it, and hear it all the way from the hills of Indochina, from the shores of Formosa right over into the very heart of Europe itself. ...* (McCarthy, 1950, Wheeling Speech)

3) *Today in Iraq, we see a threat whose outlines are far more clearly defined, and whose consequences could be far more deadly.* (Bush, 2002)

Для репрезентації загрози у прикладі (1) Дж. МакКарті використовує візуальні предикати *one can see, one sees*, тим самим створюючи яскравий візуалізований загрозливий образ, доповнений метафорами *political fingerprints, footprints of Communist betrayals*, які персоніфікують зображення загрози в дискурсі. У другому прикладі (2), окрім візуального предикату (*see*), використовується також аудіальний (*hear*) та кінестетичний предикат (*feel*), ефект яких підсилюється метафорою з «аудіальним» семантичним компонентом *the mutterings and rumblings of an invigorated god of war*.

У прикладі (3) образ загрози ще більш «опредметнений», він моделює у

дискурсі Дж. Буша майже конкретну фізичну сутність з певними просторовими межами (*outlines are far more clearly defined*). Крім того, лексема *threat* фігурує в якості об'єкта дієслова *to see*, тож загроза репрезентується як конкретна сутність, яку можна побачити.

Основним засобом створення фантомного, загрозового образу в дискурсі є метафоризація, зокрема, метафорична модель «загроза як сутність» [за: 417], результатом якої стає більш відчутний образ загрози. Проілюструємо прикладами:

1) *On the other hand there is that small closely knit group of administration Democrats who are now the complete prisoners, and under the complete domination, of the bureaucratic, communistic Frankenstein which they themselves have created.* (McCarthy, 1950)

2) *The danger we face today is different not only in its magnitude but in its intrinsic nature. If the Communist empire, which alone threatens us and which alone is the only power able so to do, were to accomplish the objective it seeks--and which so many Americans in high places either consciously or unconsciously assist--we will not only cease to be the country we have known and loved, but those of us who are allowed to stay alive will no longer be allowed to exist as civilized men.* (McCarthy, 1951)

3) *Knowing these realities, America must not ignore the threat gathering against us.* (Bush, 2002)

У першому прикладі образ загрози «опредметнений», він фігурує як конкретна сутність (*communistic Frankenstein*), яка закріпачує (*who are now the complete prisoners*) та підкорює (*under the complete domination*) американську владу. Аналогічно представлена загроза у прикладі (3), а саме як сутність, що динамічно зростає, набуває серйозніших масштабів і «наближається» до реципієнта (*the threat gathering against us*). Засобом створення «відчутного» образу загрози у фрагменті (2) та (3) є номінація *danger* та *threat*, відповідно, що дозволяє ввести в тканину тексту фантомний безреферентний агент (образ). Такий образ набуває в тканині тексту фізичних

вимірів, тобто «загроза» як матеріалізований процес починає діяти в якості агенса в тексті, не маючи при цьому референційного індексу [за: 267].

Для актуалізації «матеріалізації» образу в тексті використовуються спеціальні мовні засоби. Так, загроза репрезентується як конкретна сутність, з якою можна зіткнутися обличчям до обличчя (*The danger we face today*) (2). Таке персоніфіковане зображення інтенсифікує сприйняття загрози як чогось відчутного, що знаходиться в полі зору реципієнта, сприяючи посиленню фантомного образу. Цей ефект також посилюється вживанням пресупозиції *those of us who are allowed to stay alive*, згідно з якою нав'язується думка, що ця загроза неодмінно спричинить численні жертви, а також атрибута *different ... in its magnitude ... in its intrinsic nature*, який сприяє представленню цієї сутності як метафізичної сили, що оточує реципієнта всюди, та представляє для нього небезпеку в будь-який момент часу.

Подібний прийом сприяє створенню у реципієнта відчуття глобальної присутності загрозової сили. Таким чином, образ загрози штучно «наближується» до реципієнта. Метою такої репрезентації є створення відчуття страху серед населення, що, в свою чергу, сприяє успіху маніпуляції. Розглянемо інший варіант зображення поширення загрози в дискурсі Дж. МакКарті та Дж. Буша:

1) *I know that many of my good friends seem to feel that this is a sort of a game you can play, that you can talk about communism as though it is something 10,000 miles away. Mr. Jenkins, in answer to your question, let me say it is right here with us now. Unless we make sure that there is no infiltration of our Government, then just as certain as you sit there, in the period of our lives you will see a red world. There is no question about that, Mr. Jenkins. (McCarthy, 1954)*

2) *Every victory in this campaign, and every sacrifice serves the purpose of defending innocent lives, in America and across the world, from the weapons of terror. We will not wait to meet this danger, with firefighters and police and doctors on the streets of our own cities. Instead, we are meeting the danger today with our Army, Navy, Air Force, Coast Guard, and Marines. (Bush, 2003)*

3) *We need to tell the truth also about how radical islam is coming to our shores. And it's coming.* (Trump, 2016)

У цих прикладах актуалізується просторове поширення загрозової активності ворога, при якому масштаб загрози поступово розширюється від локалізації в конкретній країні (*infiltration of our Government*) до включення у сферу поширення усього світу (*you will see a red world* (1); *in America and across the world* (2)). Крім того, акцентується просторове переміщення загрози до реципієнта (*radical islam is coming to our shores*) (3). У тексті розгортається гіпотетична ситуація загрозової дії прямо «тут і зараз» (*it is right here with us now* (1); *we are meeting the danger today* (2)). При цьому в дискурсі також використовуються лексичні маркери впевненості автора в точності його прогнозу (*as certain as you sit there; there is no question about that*) (1) та парцеляція (*And it's coming*) (3), що сприяє персуазивному ефекту промови.

Пресупозиції, вербалізовані у першому прикладі (*it's not a game you can play* та *it is not something 10,000 miles away*), створюють додатковий ефект небезпеки загрози та її «наближення» до реципієнта. У прикладі (2) Дж. Буш моделює гіпотетичну ситуацію нападу ворога, репрезентуючи ситуацію як таку, яка повинна неодмінно статися, як єдиний варіант розвитку подій (*we will not wait to meet this danger*). Цьому сприяє і деталізація опису, зокрема, конкретні об'єкти і явища з безпосереднього оточення реципієнта (*on the streets of our own cities*).

Слід також зазначити, що образ загрози в аналізованих промовах зображений як динамічне явище, що «наростає» та «розповсюджується», тобто акцент спрямований у бік посилення, інтенсифікації ступеню або масштабу загрози. Проллюструємо зазначене твердження:

1) *If there is one Communist in the Department, he will get some other individual to recommend another Communist so that the breed can be increased.* (McCarthy, 1950)

2) *The Soviet Union has been vigorously expanding its strategic forces; weapons systems themselves have become more sophisticated, more destructive.* (Nixon, 1969)

3) *The danger is already significant, and it only grows worse with time. If we know Saddam Hussein has dangerous weapons today - and we do - does it make any sense for the world to wait to confront him as he grows even stronger and develops even more dangerous weapons?* (Bush, 2002)

Приклади ілюструють, що при реалізації **тактики інтенсифікації загрози** за допомогою лінгвістичних засобів в тканині тексту створюється динамічний образ небезпеки, яка розростається і набуває серйозніших масштабів. Такий смисл актуалізується в прикладі (1) семантикою лексеми *increased* та метафори *the breed*, яка зображує розповсюдження комуністів у владі як неконтрольоване розмноження, притаманне тваринному світу.

У прикладі (2), описуючи озброєння та військову потужність ворога, інтенсифікація загрози здійснюється за допомогою низки лексико-граматичних засобів, зокрема: використання часової форми the Present Perfect Continuous (*has been expanding*), порівняльного ступеню прикметника (*more sophisticated, more destructive*), семантики дієслова *to expand* та синтаксичного повтору (*have become more sophisticated, more destructive*). У прикладі (3) наростання загрози актуалізується в тексті семантикою лексем пропозиції *it only grows worse with time; grows even stronger and develops even more dangerous weapons*.

Проведений аналіз промов свідчить, що низка мовних одиниць використовується з метою зображення унікальності та безпрецедентності загрози, яка надходить від ворога, тобто задля реалізації інтенції політика гіперболізувати загрозу. Такий комунікативний хід реалізується за допомогою навмисного перебільшення масштабів розгортання ворожих дій та опису інтенцій ворогів в апокаліптичних термінах. Наприклад:

1) *Today, rather than discuss those individual traitors or incompetent individuals, I would like to deal briefly with the broad picture of what I feel should*

be our foreign policy, if America is to live. This, Mr. President, may well be our last chance. ... In charting our foreign policy, a few simple facts must obviously be kept in mind: One, that the only threat to the freedom of America today or in the foreseeable future is international communism; two, that the leaders of the Communist Party of 1951 have publicly dedicated themselves to the conquest of the world, including America. (McCarthy, 1951)

2) *While there are many dangers in the world, the threat from Iraq stands alone -because it gathers the most serious dangers of our age in one place. (Bush, 2002)*

3) *This is our last chance to save our country and reclaim it for we the people. (Trump, 2016)*

У цих фрагментах реалізується **тактика гіперболізації загрози** за допомогою низки мовних засобів. До таких засобів відносяться лексеми та номінації, що фокусують в тканині тексту смисл «безпрецедентність», «унікальність» (*the only threat; stands alone; the most serious dangers of our age*), та які підкреслюють загрозовість цієї ситуації для подальшої історії (*the conquest of the world; our last chance; if America is to live; it gathers the most serious dangers of our age in one place*).

Характерним способом додання переконливості аргументам у дискурсі політиків є використання **тактики конкретизації**, яка є переходом на більш конкретизований рівень опису певної ділянки дійсності (фрейму або одного з його слотів). Зокрема, для створення в тканині тексту образу загрози зазначена тактика реалізується за допомогою концентрованого використання лексики, що належить спеціалізованій галузі знань, наприклад, військовій. Численні випадки вживання специфічної технічної інформації створює ілюзію обґрунтованості зроблених висновків, а ефект у такому випадку досягається, якщо реципієнт не дуже добре обізнаний з відповідною термінологією або галуззю знань. Розглянемо приклад для підтвердження такого положення:

Iraq has attempted to purchase high - strength aluminum tubes and other equipment needed for gas centrifuges, which are used to enrich uranium for nuclear weapons. (Bush, 2002)

Так, Дж. Буш наводить досить специфічні подробиці про процес збагачення урану, про що свідчить семантика лексем *AT-6's; 3-inch bazookas; high-strength aluminum tubes*. Такий комунікативний хід створює у реципієнта відчуття, що політик у своєму розпорядженні має точну інформацію та базує свої твердження на фактах, а не на припущеннях, що, в свою чергу, можна розцінювати як опору на авторитет, зокрема, на авторитетні джерела, на точні дані. Очевидно, що така подача фактів максимально дієва у випадку недостатньої обізнаності реципієнта з військовою термінологією, тобто коли реципієнту не відоме денотативне значення наведених тут лексем.

Специфічним засобом, пов'язаним зі створенням загрозливого образу майбутнього, є мовленнєвий акт прогнозу, який реалізується у *тактиці моделювання загрозливого образу майбутнього*. Іntenцією прогнозу або прогнозу-регулятиву [за: 313] є висловлення припущення про ймовірний перебіг подій, зокрема, про загрози, які мають статися у випадку відсутності певних дій з боку США. Таким чином, прогноз-регулятив є універсальним засобом виправдання певних політичних дій, на яких наполягає політик, щоб запобігти втіленню в життя «темного» майбутнього. Лінгвістичними засобами реалізації цієї тактики є вживання майбутнього часу, умовного способу та маркерів ймовірнісної модальності.

Аналіз свідчить, що основним засобом конструювання образу загрозливого майбутнього в дискурсі Дж. МакКарті є засоби з імовірнісною модальністю, яка розуміється як прихована тенденція реальності, як те, що може стати, але може і не стати дійсністю [7, с. 9]. Модальність можливості як категорія сучасної англійської мови містить низку підкатегорій, а саме: *possibility, opportunity, likelihood, chance*, які сприймаються як варіанти центрального поняття і є конвенціональними для даного суспільства [7, с. 10]. Розглянемо приклади вживання модальних дієслів зі значенням

possibility як засобу актуалізації ймовірнісної модальності для моделювання гіпотетичної ситуації загрозливого майбутнього в аналізованому корпусі текстів.

Anyone with eyes to see and ears to hear and a mind with which to think can but agree that whether it is treachery or incompetence, those actions have been awfully bad for America and awfully good for the cause of international communism. No one can deny that when they refused the use of these Chinese nationalist soldiers they signed the death warrants of thousands of American boys, and decreed that vast numbers of American mothers and wives would again go deep into the valley of darkness and despair. (McCarthy, 1952)

За допомогою модальності *possibility* Дж. МакКарті моделює «темний» варіант майбутнього, засобом реалізації якого є використання форми суб'юнктива *would + infinitive* (would again go deep into the valley of darkness and despair). Емоційність і виразність опису досягається використанням мовних засобів з «апокаліптичною» семантикою (*darkness and despair*) та емоційно-оцінних епітетів та номінацій (*awfully bad for America; death warrants; treachery; incompetence*), які експліцитно позиціонують модельовану ситуацію як небезпечну. Розглянемо інші варіанти реалізації тактики моделювання загрозливого майбутнього:

1) *When the day comes that Russia has perfected the guided missile for use in the air, our bombers will not be worth a tinker's dam; and on that day, unless we have in Europe an army with a tactical air force to support it, Russia will cut through to the English Channel just as easily as a knife can cut through butter*. (McCarthy, 1951)

2) *The danger is clear: using chemical, biological or, one day, nuclear weapons, obtained with the help of Iraq, the terrorists could fulfill their stated ambitions and kill thousands or hundreds of thousands of innocent people in our country, or any other. // Instead of drifting along toward tragedy, we will set a course toward safety. Before the day of horror can come, before it is too late to act, this danger will be removed. (Bush, 2003)*

У прикладі (1) МакКарті використовує обставинне підрядне речення часу (*when the day comes...*), яке, на відміну від підрядного умови, прогнозує розвиток подій, які моделюються в дискурсі, з вищою ймовірністю, адже ситуація репрезентується як така, що повинна неминуче настати. Основною аргументативною інтенцією політика, як і в попередньому прикладі, є виправдання необхідності активних дій (*unless we have in Europe an army ...*) задля уникнення гіпотетичної загрозової ситуації майбутнього (*Russia will cut through to the English Channel*). Ймовірність такої ситуації інтенсифікується вживанням яскравого порівняння *as easily as a knife can cut through butter*.

У прикладі (2) основними актуалізаторами загрозового майбутнього в промові Дж. Буша є лексеми *danger, threat, tragedy, horror*, а також зазначення конкретних елементів «загрози» (*chemical, biological, nuclear weapons*), вживання ярлика *terrorists* та емоційний опис смерті беззахисних людей (*kill thousands or hundreds of thousands of innocent people*).

Отже, стратегія створення образу загрози полягає у створенні «відчутного» образу небезпеки, яка наростає, та яка присутня «тут і зараз». У дискурсі загроза може бути фантомоподібною, або ж уособленою у конкретній особі, тобто «персоналізованою». Матеріалізований за допомогою процесу метафоризації образ набуває в тексті конкретних фізичних ознак, що актуалізуються специфічними лексичними засобами, як-от, візуальними предикатами. Стратегія реалізується за допомогою низки тактик, а саме: гіперболізації масштабу загрози, моделювання унікальності загрози, конкретизації та моделювання загрозового образу майбутнього.

Висновки до другого розділу.

До стратегічних домінант параноїальної політичної риторики належать конфліктність, маніпулятивність та агональність, які формують відповідні стратегії в індивідуальному дискурсі політиків. Для параноїальних мовних особистостей політиків характерним є превалювання самоствердження над

самовираженням, яке реалізується, зокрема, за допомогою конфліктних дискурсивних стратегій, порушень максим Г.П. Грайса, а також вербальної агресії.

Головним наслідком конфліктності у параноїальній риторичі політиків виступає реалізація в їхньому дискурсі конфліктної комунікативної стратегії з властивим для них вибором ролі ініціатора конфлікту. Типовими прикладами реалізації конфліктної вербальної поведінки є тактики допиту підозрюваних комуністів-шпівнів сенатором Джозефом МакКарті, серед яких, зокрема, перебивання допитуваного, приниження, глузування, публічний осуд, шантаж, залякування, погрози, безпідставні звинувачення.

Параноїальні мовні особистості політиків схильні використовувати неправду або напівправду (*half-truth*) задля досягнення комунікативної мети, що є невід'ємною частиною політичної демагогії. Майстром демагогії у США традиційно вважають сенатора Джозефа МакКарті завдяки властивій йому «демонізації опонентів за допомогою емоційної неправди».

Іншим конфліктогенним маркером параноїального політичного дискурсу є вербальна агресія, яка пояснюється властивим параноїальним особистостям негативним сприйняттям світу та людей, маніакальною підозрілістю та пошуками ворогів. Вербальна агресія є характерною рисою публічного дискурсу Джозефа МакКарті та Дональда Трампа, яка виражається в інвективних тактиках, зокрема, у створенні політичних прізвиськ (*name-calling*) та навішуванні образливих ярликів (*labelling*) своїм ворогам. При цьому обсценна лексика нехарактерна для Дж. МакКарті, проте вона фрагментарно виражена у промовах Д. Трампа та у приватному дискурсі Р. Ніксона, де ця риса яскраво проявляється, зокрема у вигляді ненормативної лексики, експлітивів та лайки.

Експліцитна вербальна агресія в американському політичному дискурсі є явищем нетиповим для політиків високого рангу, передусім президентів, що обумовлено потенційною втратою іміджу, який є запорукою збереження влади. Таке твердження справедливе, зокрема, для публічного дискурсу

Дж. Буша та Р. Ніксона.

До прагматичних маркерів конфліктного дискурсу належить низка типових для авторитарного політичного дискурсу типів мовленнєвих актів, зокрема, директиви, непрямі директиви, менасиви, категоричні констативи, інвективи, інтерогативи-уточнення.

Невід'ємним елементом параноїальної риторики політика, обумовленим винятковою цілеспрямованістю параноїальних особистостей, є здійснення прихованого впливу на адресата за допомогою маніпуляції. Для параноїального дискурсу політика характерні прямі форми маніпулювання, а саме: психологічний тиск, шантаж, деструктивна критика, провокація, а також суб'єктивність при оцінюванні людей, подій та фактів та маніпуляція недостовірною інформацією.

Маніпулятивний стиль мовлення Р. Ніксона, Дж. МакКарті та Д. Трампа в американському лінгвопросторі набув статусу прецедентного завдяки чітким асоціаціям із характеристиками прототипової параноїальної особистості. Зокрема, у медійному дискурсі спостерігається утворення низки переважно негативно-оцінних дериватів, оказіоналізмів та концептуальних метафор, похідних від антропонімів «Nixon», «McCarthy», «Trump».

Характерною маніпулятивною рисою у дискурсі Дж. МакКарті є *тактика звинувачення у співучасті*, тобто використання примарних доказів та вкрай суб'єктивних аргументів при звинуваченні осіб у комунізмі, що є свідченням упередженості та високого рівня стереотипності параноїальної свідомості особистості. Серед таких аргументів політика, зокрема, фігурують такі: підписка на «комуністичні» газети, нетрадиційна сексуальна орієнтація, наявність психологічних проблем допитуваного тощо. Найбільш представленим прийомом реалізації цієї тактики у дискурсі МакКарті є безпосереднє використання у дискурсі лексеми *to associate (with Communists)* та її широкого синонімічного ряду.

Для параноїальної риторики політика характерний агональний риторичний модус, метою якого є досягнення переваги над суперником та

домінування в міжособистісних відносинах. Агональна стратегія в дискурсі політиків реалізується за допомогою специфічного позиціонування суперника в агональному дискурсі, а саме, у дискурсивному моделюванні образу ворога.

Образ ворога у параноїальній політичній риторичі конструюється за допомогою трьох основних стратегій: стратегії створення кола «чужих», стратегії демонізації ворога та стратегії створення образу загрози. При реалізації стратегії створення кола «чужих» у дискурсі політиків моделюється образ «чужих», зокрема за допомогою певних прагматичних засобів створення в тексті смислу «ворог», а також низки тактичних прийомів, ключовими серед яких є тактика контрасту та конкретизації.

Мовними маркерами прагматичного фокусування образу ворога є використання політичних афективів, що позначають різні явища, співвідносні з образом ворога, зокрема, *communism, totalitarianism, terrorism, terror*, а також ідеологічних інвективних ярликів із пейоративною семантикою, наприклад, *traitor, enemy, communist, terrorist*. В дискурсі таким чином формується семантичне поле «чужих», насичене пейоративною лексикою, що виступає емоційно-оцінним фоном сприйняття образу ворога. Додатковим засобом реалізації прийому поляризації є метафоризація, а також засоби синтаксичного та композиційного рівнів, наприклад, нав'язування пресупозиції, риторичні запитання, алюзії та цитати.

За допомогою тактики конкретизації коло «чужих» позиціонується як противники у військовому конфлікті, що досягається за допомогою актуалізації фрейму WAR, зокрема, конкретизації його слота ENEMY, а також фрейму COMPETITION. Крім того, за допомогою низки лексичних одиниць в дискурсі досліджуваних політиків актуалізуються такі пресупозиції, як наявність у ворога організації військового типу, інтенціональність, спланованість та змовницькі дії ворога, завойовницький характер дій «чужих» та оборонний характер дій «своїх».

Політики в рамках параноїального дискурсу реалізують стратегію

демонізації ворога, метою якої є радикальна дискредитація ворога та залякування аудиторії шляхом гіперболізованого опису діяльності та переконань «ворога», які йдуть врозрід із загальнолюдськими цінностями. Найбільш значущим тактичним засобом демонізації ворога є магніфікація агресії ворога до «світових масштабів». Крім того, засобом демонізації ворога також є емоційна деталізація, що закріплює у свідомості реципієнта негативний та загрозовий образ ворога. Стратегія демонізації найяскравіше реалізується у викритті «комуністичних шпівнів» сенатором МакКарті, притаманною рисою яких є апеляція до «ненормальності», «божевілля» та «одержимості нечистою силою» ворогів-комуністів.

Стратегія створення образу загрози полягає у створенні «відчутного» образу небезпеки, що зростає, та яка присутня «тут і зараз». Найбільшої різноманітності засоби прагматичного фокусування загрози досягають у промовах Дж. Буша та Дж. МакКарті, провідним мотивом яких виступає, відповідно, образ тероризму та комунізму як джерела небезпеки. У дискурсі досліджуваних політиків загроза переважно фантомоподібна, виражена лексемами із абстрактним значенням «загроза», «небезпека», «страх». Візуальні предикати, які беруть участь у процесі метафоризації, «матеріалізують» образ загрози в дискурсі політика. Ця стратегія реалізується за допомогою низки тактик, зокрема, гіперболізації масштабу загрози, моделювання унікальності загрози, конкретизації та моделювання загрозового образу майбутнього.

РОЗДІЛ III. КОНСПІРАТИВІЗМ ЯК КОНСТИТУТИВНА ОЗНАКА ПАРАНОЯЛЬНОЇ РИТОРИКИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Особливості індивідуальної концептуальної системи та ціннісних доміант у паранояльній риториці політиків

Ключовим поняттям індивідуальної концептуальної картини світу мовної особистості є **Я-концепція**, тобто, особистісне ставлення до себе, образ власного *Я*, до якої належать концептуальні, емотивні та аксіологічні доміанти індивіда [див., напр., 47; 129; 253]. Висновок численних психологічних досліджень про визначальний характер самооцінки (автоперцепції) особистості для визначення її загального стилю поведінки, включно з вербальним, спонукало лінгвістів досліджувати прагматичні прояви Я-концепції в дискурсі [див., напр., 5; 82; 107; 253; 311].

Використовуючи термінологію Л.І. Гришаєвої [78], зазначимо, що самооцінка політика виражена в автопрезентації за допомогою висловлювань самоідентифікації. Самооцінка проявляється у заздалегідь продуманих судженнях індивіда, що містять оцінний елемент, який визначається загально визнаними нормами, цілями та моральними принципами.

Самооцінка особистості тісно пов'язана з модальностями особистісних самоустановок [82], до яких належать: «*Я – реальне*» - сприйняття індивідом своїх здібностей, статусу, ролі, уявлення про те, який він насправді; «*Я - соціальне* (дзеркальне)» - уявлення індивіда про те, яким його сприймають інші; «*Я – ідеальне*» - уявлення індивіда про те, яким він хотів би бути.

Згідно з В.О. Даулетовою, «*Я-ідеальне*» містить дві складові: «*Я-ідеальне гармонізуюче*» і «*Я-ідеальне прагматичне*», що реалізуються за допомогою двох комунікативних стратегій, - стратегії «автоідеалізації» та стратегії «ідеальної автопрезентації», відповідно. Стратегія «ідеальної автопрезентації» в рамках «*Я-ідеального прагматичного*» представлена, зокрема, мовною тактикою самозвеличення.

Врахування особливостей *Я-концепції* для аналізу паранояльної риторики політиків має важливе значення, адже властива таким мовним особистостям конфліктність, яка спричиняє девіантні комунікативні вияви, великою мірою обумовлена самоусвідомленням власної індивідуальності та значущості. Слід також зазначити, що найповніше індивідуальна *Я-концепція* маніфестується в період кризових, стресових ситуацій [244, с. 151], які є невід'ємною складовою політики як професійної діяльності. Автоперцепцію можна прослідкувати на рівні оцінних предикатів та особистісних конструктів, які є ключовими компонентами автопрезентації особистості в дискурсі [див., напр., 82; 128; 331; 457].

Характерними рисами *Я-концепції* паранояльних мовних особистостей політиків є підкреслення особистісних досягнень та переоцінка власної значущості, що дає підстави характеризувати *Я-концепцію* як *гіпертрофовано-позитивну* [44, с. 123-124]. Ці риси також обумовлюють переважне використання жорстких авторитарних комунікативних стратегій, вибір ролі ініціатора у вербальних конфліктах і загальну агресивність паранояльного дискурсу політиків. Позитивна *Я-концепція* реалізується в дискурсі передусім через позитивну автохарактеризацію, зокрема, через позитивно-оцінні предикати та позитивні

особистісні конструкти. Слід також відзначити, що позитивну автохарактеризацію параноїальних особистостей політиків додатково обумовлюють такі екстралінгвальні чинники, як фактор влади та іміджу, які, окрім того, сприяють вираженій асертивності у політичному дискурсі. Найвищого ступеню вона досягає у президентському дискурсі. Президент, як лідер нації, усвідомлює винятковість та унікальність власної посади, тому, природньо, що президентський дискурс характеризується як асертивний, категоричний, безапеляційний, персуазивний та емпатичний.

Таким чином, враховуючи специфіку політичної комунікації та статусну роль політика в суспільстві, з одного боку, та надважливість владних устремлінь для параноїальної свідомості, з іншого боку, у параноїальній риториці політиків спостерігатимемо експліцитне акцентування власної значущості та важливості їхньої ролі (місії), яку вони відіграють для країни. Проілюструємо цю характерну особливість у дискурсі політиків:

1) *Nixon: When the President does it, that means that it's not illegal.* (Nixon-Frost Interview, 1977)

2) *The greatest honor history can bestow is the title of peacemaker.* (Nixon, 1969 inaugural address)

3) *And I want you to know that I have no intention whatever of ever walking away from the job that the people elected me to do for the people of the United States.* (Nixon, 1974 State of the Union address)

4) *Whenever any mother or father talks to his child, I hope he can look at the man in the White House, and whatever he may think of his politics, he will say, 'Well, there is a man who maintains the kind of standards personally I would want my child to follow.'* (Nixon-Kennedy debate, 1960)

5) *The question in the mind of a man elected to represent the people of this Nation and indirectly the people of the world is, Why is this so?* (McCarthy, 1950)

6) *I will be the greatest jobs president that god ever created* (Trump, 2016)

У репліках Р. Ніксона, Дж. МакКарті та Д. Трампа спостерігаємо

виражений акцент на власній значущості. Так, Р. Ніксон вважає себе наділеним екстраординарними повноваженнями: його позиція «я не вчиняю протиправних дій, оскільки я президент» (1), позиціонування власної політики як миротворчої (*peacemaker*), попри агресивні воєнні дії у В'єтнамі, (2), та самохарактеристика політика як народного обранця, який довірою народу заслужив право залишитись на посаді президента, у той час, як розголосу набув Вотергейтський скандал (3), свідчать про гіпертрофовану самооцінку політика та бачення власної діяльності як місії, яка увійде в історію. У дебатах з Кеннеді (4) Р. Ніксон позиціонує себе як взірць для майбутніх поколінь (*a man who maintains the kind of standards personally I would want my child to follow*). Д. Трамп аналогічно величаво характеризує себе як «обраного Богом» президента, що створить нові робочі місця (*the greatest jobs president*) (6), а Дж. МакКарті – як «обраного представника нації та світу» у своїй місії - боротьбі проти комунізму (5).

Крім того, аналіз текстового матеріалу свідчить, що притаманною дискурсивною рисою промов Дж. МакКарті є позиціонування власної діяльності як «надважливої». Проілюструємо це положення прикладами:

1) *I have dug out information which I think is of the utmost importance and I think we should get down to the job of trying to clean out these unusual people.* (McCarthy, 1950)

2) *First let me say that this matter is too important for me to use it as a utensil whereby I can satisfy someone's curiosity.* (McCarthy, 1950)

3) *Mr. President, let me say to the Senator that I think it is a great mistake to take something that is so very important and try to make a farce of it.* (McCarthy, 1950)

Як свідчать приклади, власну діяльність, спрямовану на «викорінення» комуністів із державних посад, Дж. МакКарті вважає підкреслено важливою, описуючи її за допомогою численних інтенсифікаторів та суперлативів, наприклад: *of the utmost importance; tremendously important; all-important job; too important; so very important; important work, nothing is more serious.*

Проведений аналіз текстів політиків дозволив виявити також характерну особливість, яка найбільшою мірою притаманна для дискурсу МакКарті, а також, меншою мірою, для дискурсу Ніксона та Трампа. Мова йде про схильність говорити про себе у третій особі. Наведемо приклади:

1) *Nobody in the history of this country has ever known so much about infrastructure as Donald Trump.* (Trump, 2016)

2) *Nobody but Donald Trump will save Israel.* (Trump, 2016)

3) *Now, of course, neither Joe McCarthy nor Edward R. Murrow is of any great importance as individuals. We are only important in our relation to the great struggle to preserve our American liberties.* (McCarthy, 1954)

4) *The lead article is a report dated November 21, 1953 of the National Committee of the Communist Party of the United States, attacking McCarthy and telling how the loyal members of the Communist Party can serve their cause by getting rid of this awful McCarthy.* (McCarthy, 1954)

5) *As I leave you I want you to know -- just think how much you're going to be losing--you won't have Nixon to kick around anymore, because, gentlemen, this is my last press conference.* (Nixon, 1962)

Як зазначає І.М. Шустова [318, с. 11], політичні лідери, схильні до деспотії та диктаторства, користуються психологічним прийомом мовлення від імені третьої особи, підкреслюючи свою винятковість (приклади 1, 2) та зводячи в культ власну особистість. Так, у прикладі (3) МакКарті приписує собі позитивний атрибут «борця за збереження американських свобод» (*relation to the great struggle to preserve our American liberties*), а у фрагменті (4) політик намагається розвінчати власний демонізований образ у пресі, стверджуючи, що комуністи планують його знищення (*attacking McCarthy; getting rid of this awful McCarthy*).

Приклад (5) демонструє особисту неприязнь Ніксона до працівників преси, які критично висвілювали політичну діяльність президента. Програвши вибори на посаду губернатора Каліфорнії 1962 року, на прес-конференції він заявив представникам преси, що більше їм не буде кого

ображати (*You won't have Nixon to kick around anymore*), позиціонуючи, таким чином, розслідування фінансових махінацій Ніксона, ініційоване пресою, як особисту образу проти його персони.

У мовленнєвій саморепрезентації Р. Ніксона переважає акцентування на образі переможця, загартованого в тяжкій життєвій боротьбі. Наведемо приклади концентрованого вираження життєвої філософії мовної особистості Р. Ніксона: 1) *Life isn't meant to be easy. ... Life is one crisis after another.* 2) *I don't know anything that builds the will to win better than competitive sports.* 3) *It is necessary for me to establish a winner image. Therefore, I have to beat somebody.* 4) *Finishing second in the Olympics gets you silver. Finishing second in politics gets you oblivion.* 5) *I believe in the battle – wheter it's the battle of a campaign or the battle of this office, which is a continuing battle.* 6) *I have a quality which I guess I must have inherited from my Midwestern mother and father, which is that the tougher it gets, the cooler I get [505].*

Такі вирази та лексеми, як *winner image; the will to win; battle; crisis; tougher; cooler* характеризують притаманну Р. Ніксону концептуалізацію життя як боротьби, в якій необхідно ставати переможцем. Слід зазначити, що визначний кар'єрний зріст Ніксона, вихідця з небагатої сім'ї, та його здатність долати перешкоди, позитивно відображаються у пресі. Наведемо приклади: 1) *Among living museum directors, Hoving had an unsurpassed flair for theatrical gesture, coupled with a Nixonian capacity for "toughing it out" in moments of crisis.* [Time Magazine, 22 December, 1975]. 2) *There is something Nixonian in Sarkozy's mien, something Nixonian too in his personal leitmotif of adversity overcome, of an outsider's lifelong fight to win respect from derisive elites by working twice as hard.* [Atlantic Monthly, September, 2005] [506].

Крім того, наведені вище приклади ілюструють властиву дискурсу Р. Ніксона афористичність (наприклад, *Life is one crisis after another; Finishing second in the Olympics gets you silver. Finishing second in politics gets you oblivion*). **Афористичність** визначається як особливий спосіб мовної концептуалізації знань про світ, зокрема, здатність мовної особистості

афориста співвідносити різні структури знань, несподіваним чином і навмисно порушуючи звичні зв'язки, ціннісні стереотипи та очікування адресата [153; 214; 225]. Як видається, афористичність, яка семантично пов'язана з нетривіальністю особистості та її установкою на «повчання світу», тісно асоціюється із позитивною Я-концепцією акцентуваної особистості політика.

Вагому роль у комунікативній поведінці параноїальних мовних особистостей відіграє емотивна сфера та **емотивні домінанти** [108; 120; 222]. У параноїальній риториці політиків одними з головних емотивних домінант виступають почуття ненависті, презирства, відрази та агресії, які обумовлені властивим світоглядом параноїальних особистостей ворожим ставленням до оточуючих [44]. Саме емоційна незбалансованість та внутрішня конфліктність акцентуованих мовних особистостей здатна великою мірою пояснити переважання негативних емотивних домінант у дискурсі, завдяки, зокрема, властивому їм загальному послабленню механізмів контролю та стійкості афекту, що обумовлює зниження контролю над емоціями та почуттями. Наведемо приклади використання лексем *hate*, *anger*, *abhorrent*, *aggressive*, за допомогою яких вербалізуються емотивні домінанти у параноїальній риториці політиків:

1) *Always remember, others may hate you. But those who hate you don't win unless you hate them. And then you destroy yourself.* (Nixon Resignation Speech, 8 August 1974)

2) *Don't get the impression that you arouse my anger. You see, one can only be angry with those he respects.* (Nixon 1974)

3) *You must never be satisfied with losing. You must get angry, terribly angry, about losing. But the mark of the good loser is that he takes his anger out on himself and not his victorious opponents or on his teammates.* (Nixon 1974)

4) *To leave office before my term is completed is abhorrent to every instinct in my body.* (Nixon Resignation Speech, 8 August 1974)

5) *There is no reason on God's earth why free men should not be aggressive in the cause of freedom and justice.* (McCarthy, 1951)

6) *They hate what they see right here in this chamber: a democratically elected government. ... They hate our freedoms.* (Bush, 2001)

Жорсткість та, великою мірою, жорстокість, яка є типовою для параноїальних особистостей, експліцитно проявляється у приватному дискурсі Ніксона. Проілюструємо це положення фрагментом аудіозапису розмови екс-президента із своїми помічниками, який свідчить про підкреслену емоційну байдужість Р. Ніксона до страждань інших людей:

Haldeman: *You've got one United States Senator [Kennedy] who is a secondary factor in the [1972 presidential] campaign. You give him [Secret Service] coverage through the campaign.*

Ehrlichman: *Understand, I don't like to give him something, but at the same time-*

Haldeman: *And then if he gets shot, it's our fault [for not providing Secret Service protection].*

Ehrlichman: *Sure.*

Nixon: *You understand what the problem is. If the son of a bitch gets shot they'll say we didn't furnish it. So you just buy his insurance. Then after the election, he doesn't get a Goddamn thing. If he gets shot, it's too damn bad. Do it under the basis, though, that we pick the Secret Service men. Not that son of a bitch [Secret Service Chief James] Rowley. Understand what I'm talking about? Do you have anybody in the Secret Service that you can get to? Do you have anybody that we can rely on? (7 September 1972) [497]*

У цьому фрагменті розмови Р. Ніксон просить своїх помічників організувати прослуховування розмов та шпигування за сенатором Едвардом Кеннеді, використовуючи з цією метою охоронців сенатора. При цьому, вирішивши надати охоронців сенатору через постійні загрози на його адресу від невідомих осіб, екс-президент насправді використовує цю ситуацію задля власних корисливих цілей, підкреслено байдуже ставлячись до небезпеки для життя Е. Кеннеді, якого Р. Ніксон вважав своїм ворогом (*If he gets shot, it's too*

damn bad). Примітною є також властива дискурсу Р. Ніксона інвективна номінація *the son of a bitch*, яка використовується політиком у наведеному фрагменті двічі: у першому випадку - на адресу самого сенатора Кеннеді, а вдруге - стосовно керівника державної охорони, якого Ніксон вважає ненадійним партнером для організації власних таємних махінацій (*Not that son of a bitch [Secret Service Chief James] Rowley. Understand what I'm talking about? ... Do you have anybody that we can rely on?*).

У наступних двох фрагментах розмов Р. Ніксона з Держсекретарем Г. Кіссінджером про В'єтнам екс-президент експліцитно постає як холоднокрівна особистість, яка заради досягнення власних політичних амбіцій готова знехтувати стражданнями людей [цитати по: 375]. Проілюструємо:

1) **Nixon:** *I still think we ought to take the North Vietnamese dikes out now. Will that drown people?*

Kissinger: *About two hundred thousand people.*

Nixon: *No, no, no, I'd rather use the nuclear bomb. Have you got that, Henry?*

Kissinger: *That, I think, would just be too much.*

Nixon: *The nuclear bomb, does that bother you? I just want you to think big, Henry, for Christsakes. (December 1972)*

2) **NIXON:** *The only place where you and I disagree ... is with regard to the bombing. You're so goddamned concerned about civilians and I don't give a damn. I don't care.*

KISSINGER: *I'm concerned about the civilians because I don't want the world to be mobilized against you as a butcher. (December, 1972)*

У фрагменті (1) Ніксон обговорює з Держсекретарем можливість знищення дамб у про-комуністично налаштованому Північному В'єтнамі. На відповідь Кіссінджера, що це б призвело до численних жертв серед населення, Ніксон пропонує більш «гуманний» варіант – застосування ядерної бомби (*I'd rather use the nuclear bomb. Have you got that, Henry?*). Г. Кіссінджер заявив у відповідь, що такий план занадто жорстокий (*That, I*

think, would just be too much), на що отримав холоднокровний коментар експрезидента Ніксона із закликом «думати ширше»: *The nuclear bomb, does that bother you? I just want you to think big, Henry, for Christsakes*. У прикладі (2) також демонструється підкреслена байдужість Ніксона щодо можливих жертв серед населення від застосування американцями бомб (*You're so goddamned concerned about civilians and I don't give a damn. I don't care*).

Окрім емоційних домінант, особистісно забарвлене ставлення до світу в дискурсі проявляється також і в *ціннісних домінантах*, які є важливою складовою мотиваційної системи мовної особистості [10; 36; 52; 119; 142; 149; 157; 186]. Інтерес до лінгвістичного вивчення індивідуальних ціннісних домінант у персональному дискурсі особистості обумовлений виокремленням ціннісної картини світу (ЦКС) в рамках концепції мовної особистості [див. 119]. **Ціннісні домінанти** особистості можна виокремити шляхом аналізу тематичного репертуару та індивідуальних оцінок у дискурсі мовної особистості [10]. Розглянемо особливості реалізації ціннісних домінант у параноїальній риторичній політиків, які є важливою складовою їхньої індивідуальної концептуальної системи [див. напр., 24; 104; 318].

Основним за здатністю вираження оцінки як семантичної категорії традиційно вважають лексико-семантичний рівень мови [117]. На лексико-семантичному рівні засобом вираження оцінки виступає загальнооцінна (*good, bad*) та спеціальнооцінна (*clever, stupid*) лексика. Особливу роль відіграють вторинні номінації, які виражають завуальовану оцінку, а саме, метафори, метонімії, розмовно-сленгові одиниці та іронія.

Слід зазначити, що інтерес до ідіолекту політика, до складу якого входять типові для нього слова, фрази, мовні звороти і кліше, обумовлений тим фактом, що в індивідуальному мовленні політика значною мірою відбивається світогляд, сформований низкою характеристик індивіда, зокрема, культурними, ідеологічними установками, а також наявною в його психологічній структурі особистості акцентуацією. Так, дослідивши

особливості ідіолекту Дж. МакКарті, був виявлений корпус оцінної лексики, яку можна вважати «візитівкою» цього політичного лідера.

За допомогою лексики, що має оцінну семантику, Дж. МакКарті чітко розставляє пріоритети, відкрито демонструючи, що, на його погляд, добре, а що - погано. За шкалою оцінок «добре – погано» в промовах Дж. МакКарті спостерігається виражене домінування лексики з негативною конотацією. Відзначаючи особливу негативну тональність промов МакКарті, дослідники використовують таку характеристику, як *particularly grave tone* (особливо похмура тональність) [див., напр., 394], обґрунтовуючи, що ця особливість промов політика відразу «впадає в око» та вирізняє його з-поміж інших політичних фігур.

Аналіз текстового корпусу свідчить, що постійним атрибутом промов Дж. МакКарті є лексика із лексико-семантичного поля «боротьба». З-поміж цієї, типової для промов політика, лексики було виокремлено декілька лексико-семантичних домінант, до яких входить лексика з наступними семемами: «боротьба», «викриття брехні», «діяльність ворога», «зло». Ці лексико-семантичні домінанти, в свою чергу, характеризують провідні концептуальні домінанти параноїальної мовної особистості Дж. МакКарті, а саме: БОРОТЬБА, ВОРОГ, ЗРАДА, ЗЛО, ЗМОВА. Проілюструємо:

1. **Боротьба:** *world struggle with enemy, to defeat, to fight, to struggle, a war, a battle, defeat, losses, to make an about-face, attacks, house cleaning, to clean the debris, to clean house, to clean a bad mess, to break the back of the espionage ring, weeding out, to ferret out, to use the bright light, to dig out of the dark recesses, world struggle with enemy, fight to save our country;*

2. **Викриття брехні:** *half-truths, cover-up, secret jobs, conspiracy, traitor, high treason, traitorous actions, betrayal of our Nation, out of the dark recesses, to drag the truth, monstrous hypocrisy, fatal error, shady characters, enigmatic figure, fraudulent peace;*

3. **Діяльність ворога:** *traitor, treason, Communist enslavement, communist slave masters, subversion at home, giving comfort to our enemies,*

conspiracy against the people of America, plot, scheme, subversion at home, enemies within, spy ring, infiltration of our Government, seel-out of this Nation, to plot the downfall of this Nation; phony planning; the dismal American defeat, Communist domination, under Communist control, in communist chains, the trail of deceit, lies, terror, murder, treason, blackmail;

4. **Зло:** *evil, wicked, behind the screen of evil purposes, doom, threat, hazard of perverted purposes, damage, sinister activity, attacks, hostile armed camp, religion of immoralism, enemy, fear, peril, danger, brutalitarianism, Godless force, architects for disaster, the communist breed, dangerous communists, disloyalty, aggression, bloody pawns, monstrous usurpation, twisted minds, fascist-tinted.*

Слід зазначити, що такий розподіл на семантичні категорії є досить умовним, адже легко помітити тенденцію до взаємного переходу оцінно-маркованих понять з однієї лексико-семантичної групи в іншу. Така особливість обумовлена наявністю причинно-наслідкових зв'язків між лексемами різних семантичних груп та наявними різними відтінками значення зазначених лексичних одиниць. Наприклад, викриття комуністичної змови та розвінчання комуністів на державних посадах може належати як до категорії «боротьба», так і до семантичних груп «викриття правди» або «діяльність ворога».

Психолінгвіст В.П. Белянін розрізняє три **домінантні семантичні квантори**, які притаманні мовленню паранояльної особистості [30]. Перший квантор: «**за — проти**», який реалізується, наприклад, у конструюванні образу ворога, що базується на дихотомії «свої – чужі», «добро – зло». Другий квантор: «**істина— неправда**», ілюстрацією якого виступає представлена вище семантична категорія «викриття брехні». Третім квантором у мовленні паранояльних особистостей є: «**довіряти— підозрювати**», що найширше представлена в наведених вище категоріях «боротьба» та «діяльність ворога». Зазначимо, що примітною лексико-семантичною особливістю дискурсу МакКарті є переважне використання лексем з негативним оцінним компонентом із зазначених вище антонімічних

пар (семантичних кванторів), а саме: «*проти*», «*неправда*» та «*підозрювати*», в той час як лексика з позитивним оцінним елементом у дискурсі політика представлена значно меншою мірою («*за*», «*правда*», «*довіряти*»). Наведемо фрагмент промови Дж. МакКарті, насиченої лексемами зі значенням «зрада», яка є однією з концептуальних домінант у дискурсі політика:

We know that at Yalta we were betrayed. We know that since Yalta the leaders of this Government by design or ignorance have continued to betray us. The depth and foulness of that betrayal no man can as yet outline for those of us who are its victims. We also know that the same men who betrayed America are still leading America. The traitors must no longer lead the betrayed. The international criminals must no longer splatter the pages of history with American blood. We of America are infinitely stronger than those who betrayed us would have the world believe. We are tougher than they have the courage to admit. We are more free than they wish us to be, and we are ready to fight for what we know is right, but we must not fight under the leadership of perfumed, dilettante diplomats. We cannot fight successfully under the leadership of those who are either half loyal or disloyal to what we are fighting for. (McCarthy, 1951)

У наведеному фрагменті відзначається концентрація негативно-оцінної лексики, зокрема, у шести з десяти речень наведеного фрагменту міститься лексема *betray* або її похідні *betrayed*, *betrayal*. Іншими лексемами з негативною оцінністю є: *victims*, *traitors*, *international criminals*, *half loyal or disloyal*, *perfumed*, *dilettante diplomats*.

Оцінність у дискурсі Дж. МакКарті також яскраво проявляється на словотвірному рівні, зокрема, за допомогою суфіксації (*communization of China*) та контамінації (блендингу) (*brutalitarian force*, *the Commiecrat party*). Однак, найбільш примітними серед оцінних номінацій, які використовує у промовах Дж. МакКарті, є *антономазії* - різновид метонімії, побудованої на вживанні власного імені замість загального. Розглянемо реалізацію цього прийому на конкретних прикладах:

1) *And I want to assure you that I will not be deterred by the attacks of the*

Murrows, the Lattimores, the Fosters, the Daily Worker, or the Communist Party itself. (McCarthy, 1954)

2) *Some of them succeeded as we well know, in arriving at the very highest level of Government. This is attested to by the convictions of the Hisses, the Remingtons, and the Marzanis.* (McCarthy, 1951)

3) *What does this whole sordid transaction teach us about the good faith of the advisers of Roosevelt and the assorted liberals, Communists, Communist sympathizers, and agents of the Kremlin--the Achesons, the Lattimores, the Phillip Jessups, and the Institute of Pacific Relations--the whole sorry crew who have for so long been insincerely befuddling the people with talk of imperialism and people's rights in Asia?* (McCarthy, 1951)

4) *If J. Edgar Hoover had a free hand, we would not be plagued by Hisses...in high positions of power in the State Department.* (McCarthy, 1950)

5) *The Senator and I know that the Hisses, the Remingtons, and the Marzanis do not do their conspiring alone. We know that for every Hiss who is exposed, dozens or hundreds remain unexposed. Exposing those sacred cows is one of the difficult jobs we have to do.* (McCarthy, 1951)

Використання прізвищ відомих осіб-комуністів в узагальненому значенні та з відчутним негативним оцінним компонентом, проілюстроване в наведених прикладах (*the Murrows, the Lattimores, the Fosters; the Hisses, the Remingtons, the Marzanis; the Achesons, the Phillip Jessups*), з точки зору стилістики є прикладами оказіональної мовленнєвої оцінної метонімії [141]. Негативна конотація цих номінацій у дискурсі Дж. МакКарті обумовлена тим фактом, що усі зазначені особи, які займали високі державні посади, були звинувачені в активній комуністичній діяльності. Таким чином, наведені приклади демонструють, що попри стійкі асоціації з конкретною особою, вони теоретично можуть бути застосовані стосовно інших людей, які відповідатимуть певним (негативним) характеристикам. Отже, референтність цих оцінних номінацій, тобто співвіднесення з конкретною особою, є формальною.

Характерно, що значення таких оцінних номінацій втрачається без володіння реципієнтом фоновими знаннями або культурологічною інформацією. Крім того, такому типу оцінних номінацій властиве емоційне забарвлення та експресивність за рахунок використання стилістичної фігури метонімії. Слід зазначити, що для дискурсу Р. Ніксона такий тип оцінних номінацій також характерний, причому, зустрічається він у ранньому періоді політичної діяльності экс-президента, переважно, за часів активної участі політика в роботі комітету з розслідування анти-американської діяльності, який пізніше очолив Джозеф МакКарті. Наведемо приклад:

It seems most pertinent to ask where were the agencies of our Government responsible for enforcing the immigration and naturalization laws when the statute was running on the Eislers, the Josephsons, and the Liptzins. (Nixon, 1947, the Maiden speech)

Притаманною рисою промов МакКарті, у якій також проявляється оцінність, є **гіперболізація та інтенсифікація дискурсу**, яка реалізується за допомогою використання численних емоційно-забарвлених інтенсифікаторів, епітетів та яскравих гіпербол. Наведемо приклади: *From this it would appear that we are in the fantastically incredible position; We have failed miserably and tragically to arise to the opportunity; This is glaringly true in the State Department; There is a nightmare quality about this war; I was very forcibly impressed by the fact that...; a traitorous and insidiously clever campaign of propaganda; they surreptitiously and cleverly plan to sabotage; They have done deadly damage to this Nation; this most dire of all our crises; the hazard of its muddy and perverted purposes; monstrous usurpation; The issue upon which the life or death of civilization hangs; the most fantastic order that has ever existed in war or peace, an order which cannot be justified by even the most tortured reasoning, an order which bears the fingerprints, the very bloody fingerprints, if you please, of Communist treason.*

У риторичі Д. Трампа також відзначається значна ступінь гіперболізації та інтенсифікації дискурсу, як-от: *The greatest jobs theft in the history of the*

world; our really horrendous, one-way street, horrible trade deals; disastrous Iran deal. Заслужують на увагу також «персоналізовані» **метафоричні оцінні словосполучення** в дискурсі Д. Трампа, які негативно характеризують його політичних опонентів. Наприклад:

1) *The last thing we need is Hillary Clinton in the White House or an extension of the Obama disaster*. (Trump, 2016)

2) *The NAFTA deal and then China's entry into the World Trade Organization, another Bill and Hillary backed disaster, have sent those jobs to another countries*. (Trump, 2016)

Використання метафоричних оцінних словосполучень також є притаманною рисою риторики Дж. МакКарті, в якій вони досягають значної концентрації та різноманіття. Наведемо приклади:

1) *You are seeing today an all-out attempt to marshal the forces of the opposition, using not merely the communists, or their fellow travelers-the deluded liberals, the eggheads, and some of my good friends in both the Democratic and Republican Parties who can become heroes over night in the eyes of the left-wing press if they will just join with the jackal pack* (McCarthy, 1951)

2) *In Moscow Stalin ungratefully proclaimed his joy over the bloodless victory in the Far East, giving no thanks to his benefactors, Marshall, Roosevelt, Harriman, and the crimson clique that is still entrenched in the State Department and omitting any reference to Agnes Smedley and her disciples*. (McCarthy, 1951)

3) *It has posed the additional threat to Hong Kong by freeing Red Chinese soldiers to concentrate against Hong Kong who would otherwise be immobilized on the China coast. Our myopic British friends seem to blind their eyes to this fact*. (McCarthy, 1951)

4) *Failure on your part will label the Democratic Party of being the bedfellow of international communism*. (McCarthy, February 11, 1950, фрагмент листа президенту Г. Трумену)

5) *And wait till you hear the bleeding hearts scream and cry about our methods of trying to drag the truth from those who know, or should know, who*

covered up a Fifth Amendment Communist Major. But they say, 'Oh, it's all right to uncover them but don't get rough doing it, McCarthy.' (McCarthy 1954)

Продемонстровані оцінні словосполучення вирізняються експресивністю, яка обумовлена виразністю значення лексем-компонентів, як-от: епітет *myopic* (близорукий) у значенні «недалекоглядний», *bleeding (hearts)* у значенні «розчулені» серця, та низка яскравих епітетів та метафор, які характеризують прихильників комунізму – *deluded* (божевільний), *bedfellow of international communism* (партнер у ліжку міжнародного комунізму), *jackal pack* (зграя шакалів) та *red, crimson* (червоний, бордовий), *eggheads* (ерудит, розумник (іронічне)).

Окрім наведених прикладів метафоричного зображення політичних противників, МакКарті також вживає низку інших, наприклад, *the dangerous sacred cows, well-meaning dupes, the Yalta crowd*. Цікавим видається, зокрема, останнє зазначене оцінне словосполучення. Проілюструємо:

Perhaps a public alliance might defeat some of the purposes to be attained, but so long as we have the Yalta crowd in the State Department, the crowd that has always been found at the time and place where things are done that are so good for international communism, so good for Communist Russia--so long as we have that crowd there, the crowd which is always found where things happen that are so disastrous for America--then I just do not want to trust to that crowd the life of even one American boy in Western Europe or any place else in the world. (McCarthy, 1951)

Такою номінацією, як *the Yalta crowd* МакКарті називає дипломатів та політиків, включно з президентом Т. Рузвельтом, які вважали Радянський Союз рівноправним партнером, з яким потрібно співпрацювати, а не ворогувати. Прямою є алюзія на Ялтинську конференцію 1945 року, на якій, за словами МакКарті, «*a dying President had at his right hand as his guiding genius, the traitor, Alger Hiss*» [394, с. 130]. Саме викриття співпраці з комуністами та шпигунства останнього, яке набуло широкого розголосу у пресі (*The Hiss case*), поклало початок масовим переслідуванням «анти-

американських» діячів сенатором МакКарті. Наведений приклад демонструє, що політик характеризує увесь «Ялтинський натоп» як ворогів та зрадників, які асоціюються із «лихом для Америки» (*the crowd which is always found where things happen that are so disastrous for America*).

Слід також зазначити, що серед негативно-оцінних номінацій у дискурсі Дж. МакКарті, а також Д. Трампа вирізняються метафори та порівняння з натуралістичним та дещо брутальним семантичним компонентом, зокрема, такі, що містять такі лексеми як *rape, blood, corpses, smelly, foul*. Така особливість свідчить про жорстку комунікативну стратегію, якій надають перевагу Дж. МакКарті та Д. Трамп в індивідуальному дискурсі. Наведемо приклади:

1) *We can't continue to allow China to rape our country and that's what they're doing. ... It's a rape of our country. (Trump, 2016)*

2) *The Trans-Pacific Partnership is another disaster done and pushed by special interests who want to rape our country. (Trump, 2016)*

3) *World history is littered with the corpses of nations which were united behind bad leadership following the wrong course. (McCarthy, 1952)*

4) *It is completely impossible to even estimate the effect on our government of the day-to-day plodding exposure of Communists. And that is, of course, why the Murrows bleed. (McCarthy, 1954)*

У перших двох фрагментах, описуючи не вигідні для США міжнародні угоди, Д. Трамп вживає дієслово *to rape*, яке є нетиповим для президентського дискурсу. У прикладі (3) Дж. МакКарті критикує вище керівництво США, метафорично називаючи «трупами націй» (*corpses of nations*) держави з неефективною владою, яка спричиняє «загибель» націй. У прикладі (4), критикуючи журналіста Е. Мерроу, Дж. МакКарті стверджує, що останній заливається кров'ю (*that is why the Murrows bleed*). При цьому політик зневажливо вживає прізвище журналіста у множині, таким чином розповсюджуючи цю характеристику на численних журналістів, які

неприхильні до діяльності Дж. МакКарті, і які наважуються його критикувати.

Наведемо приклади використання розгорнутих метафор з натуралістичною семантикою в дискурсі Дж. МакКарті:

1) *When I told the Senator this, he said: "MCCARTHY, don't do it." He said it would be like having stood In the mouth of the Cloaca Maxima and having tried to stop the flow. He said: "You will be merely inundated by the slime and smear and he will still go on every day and every week polluting otherwise fine newspapers and poisoning the air waves." ... I realize that the task of exposing this man, or perhaps I should say this person, will be an unpleasant, disagreeable task, which will leave me more than a bit bloodied up also... (McCarthy, 1952)*

2) *... when I was a boy on the farm my mother used to raise chickens. From those chickens the groceries for a large family were supplied, as well as mother's Christmas money. The greatest enemy the chickens had were skunks. In order to protect mother's chickens my three brothers and I had to dig out and destroy those skunks. It was a dirty, foul, unpleasant, smelly Job. We learned early in life that the Jobs that most badly need doing and are so often left undone are often the most difficult and unpleasant jobs.... Again I ask what sort of a liar is Mr. "Skunk" Pearson? (McCarthy, 1951)*

У першому фрагменті МакКарті жорстко критикує журналіста Д. Пірсона (*he will still go on every day and every week polluting otherwise fine newspapers and poisoning the air waves*). Політик навіть не бажає називати його чоловіком, вживаючи при цьому нейтральну лексему «*person*» з відчутним дерогативним відтінком (*the task of exposing this man, or perhaps I should say this person*). Найбільш примітним є вживання Дж. МакКарті натуралістичного порівняння, яке межує з табуованістю (*like having stood In the mouth of the Cloaca Maxima and having tried to stop the flow*). Характерно, що зазначене порівняння Дж. МакКарті розвиває в метафоричний ряд із характерною натуралістичною семантикою: *inundated by the slime and smear; bloodied up*.

Приклад (2) ілюструє вживання розгорнутої анімалістичної метафори «скунс» (*what sort of a liar is Mr. "Skunk" Pearson?*), якою МакКарті позначає комуністичних агентів. Так, Дж. МакКарті порівнює викриття комуністів з неприємною роботою розривання та знищення скунсів, яку йому довелося робити в дитинстві, проживаючи на фермі (*I had to dig out and destroy those skunks. It was a dirty, foul, unpleasant, smelly Job*). Відтоді політик зробив висновок, що «найнеобхідніша робота є найбільш неприємною» (*We learned early in life that the Jobs that most badly need doing and are so often left undone are often the most difficult and unpleasant jobs*).

Таким чином, аналіз текстового матеріалу дозволив висвітлити різні аспекти індивідуальної концептуальної системи політиків, які відображаються в їхньому ідіолекті. Так, у дискурсі Дж. МакКарті, Д. Трампа, Р. Ніксона та Дж. Буша маніфестується позитивна Я-концепція, зокрема, відзначаються елементи ідеальної самопрезентації, які спрямовані на меліорізацію власного політичного іміджу. Проведений на лексико-семантичному рівні аналіз емотивних та ціннісних домінант у промовах Дж. МакКарті дозволяє охарактеризувати його як цілеспрямованого, амбітного лідера з переважаючим мотивом досягнень та перемоги над ворогом та вираженим домінуванням негативно-оцінної лексики у його промовах. Характерними особливостями промов Дж. МакКарті та Д. Трампа є гіперболізація та інтенсифікації дискурсу, використання негативних оцінних конструкцій, адресованих опонентам, а також метафор з натуралістичними семантичними компонентами.

3.2. Конспіративізм в американській лінгвокультурі

Науковий напрям, який досліджує таємні змови та виявляє інформацію, яка з певних причин приховується від широкої громадськості, зокрема, про закриті групи (елітарні або олігархічні), секти, спецслужби тощо, називається *конспірологією* (від латинського *conspirare* – дихати разом, одночасно). У літературі вживається також терміни «конспіративізм» [326] та

«конспірацизм» (conspiracism) [439]. Конспірологічною теорією або *теорією змови* (від англ. *Conspiracy theory*) називають сукупність гіпотез, які пов'язують суспільно-значущі події (наприклад, повалення уряду) зі змовою з боку деякої групи людей, які керують цим процесом з різних інтересів чи амбіцій (корисливих, особистих, групових, кланових).

Для осіб із конспіративістським менталітетом властива тенденція пояснювати всі важливі історичні події з позицій теорії змови, яка розуміється як єдина модель змін в історії та єдина форма пояснень історичних подій. *Конспіративізм*, відповідно, можна визначити як спосіб концептуалізації світу, або стиль мислення [398], який характеризується домінуванням концепту «таємна змова» в концептуальній та мовній картині світу особистості. Простежимо в загальних рисах його еволюцію в США та лінгвокультурну специфіку, а також розглянемо психологічне підґрунтя цього явища.

Конспіративізм можна розглядати як один із різновидів міфологічного мислення поруч з його іншими формами, як-от утопізм та релігійний фундаменталізм, які можуть доповнювати та конкурувати один з одним. Німецький відповідник *Verschworungsmythos* (міфи про змови) також імплікує трактування «теорії змови» як міфу. Дійсно, конспіративізму, як і античним міфам, притаманна висока символічність. Описуючи конспіративістський світогляд дослідники зазначають: «Будучи суб'єктивними, люди дуже часто наділяють предмети та істоти властивостями, якими останні не володіють ні в якій формі. Уявне пронизує реальність і підпорядковує її до такого ступеню, що всяка диференціація стає неможливою. Іншими словами, об'єктивні соціальні та економічні причини тієї чи іншої ситуації взагалі не беруться до уваги» [389].

Ф. Нойманн [432, с. 270-300] озвучив думку, що руйнування станового суспільства збільшило загальну тривогу та занепокоєння в суспільстві. У класовому ж суспільстві статус кожного визначається його особистими

досягненнями, що сприяє виникненню тривоги через відчуття нестабільності. «Тривожні» громадяни схильні пов'язувати себе з лідерами, в тому числі політичними, шляхом ідентифікації. Вони вважають історію конфліктом між великими героями і великими негідниками, які керують світом, смикаючи за ниточки та залишаючись часто невидимими. Характерним показником є той, що для прихильника теорії змов майбутні зміни мають глобальне значення; на карту поставлені долі народів і всього світу. Цілком виправдано припустити, що така ментальність є сприятливим ґрунтом для формування параноїального світогляду або параноїального стилю мислення.

Соціальні психологи стверджують, що теорії змов надають їх прихильникам цілісну картину світу, в якій немає протиріч, неточних деталей та питань без відповідей [341, с. 107-121]. Конспіративістські теорії, таким чином, надають їм прихильникам відчуття комфорту, знімають тривогу і пояснюють особисті невдачі [372, с. 8].

Як зазначають дослідники, політична діяльність слугує сприятливим ґрунтом для міфотворчості [там само]. Деякі політичні партії схильні розробляти власну версію національної та світової історії, причому декотрі з них роблять це в дусі протистояння, маючи свій реєстр ворогів та звеличуючи своїх лідерів та їх попередників як героїв. Такі символічні структури не обов'язково мають міфологічний характер, але легко набувають його в результаті діяльності політиків-демагогів.

У політиці параноїальний стиль традиційно асоціюється передусім із радикальними політичними силами, наприклад, *Ku Klux Klan*, *John Birch Society*. Однак, параною демонструють також і «помірковані» політичні сили, причому політична параноїя мейнстріму приховує більшу потенційну небезпеку порівняно з параноєю на полюсах суспільства, адже вона призводить до конкретних дій у суспільстві, які можуть спричинити чималу шкоду, зокрема, «моральну паніку» (*moral panic*), що збурить американське суспільство [468].

До таких проявів суспільної параної, зокрема, належать такі суспільно-

політичні кампанії, як: маккартизм (*McCarthyism*), анти-терористична та анти-мусульманська кампанії (*Terror Scare* та *the Muslim Scare*, відповідно), сюди віднесемо також утиски азійських емігрантів у США в середині ХХ століття (*the Yellow Peril/Terror*), переслідування сексуальних меншин за часів маккартизму (*the Lavender Scare*), кампанія проти сатанистів у 80-их роках ХХ століття (*Satanism Scare*) тощо. Навіть сьогодні деякі політичні та медіа-знаменитості США звинувачують мусульман та лібералів у всьому поганому, що відбувається в Америці та світі, будуючи за допомогою такого спекулювання непогану кар'єру.

Дж. Ентін [326] припускає, що політична міфотворчість та конспіративізм є явищами перехідного етапу історичного розвитку, що «існують десь між молотом міфу та ковадлом параної». У сучасних розвинених демократіях Західної Європи такий менталітет менш очевидний, ніж на початку 21-го століття. США, однак, на думку автора, є винятком з цього правила завдяки вельми помітній схильності до конспіративізму.

В Америці конспіративізм виник раніше, ніж сама держава США. Власне, історики вважають, що одним із рушійних факторів, який обумовив реакцію на нерівноправну політику британського уряду та, як результат, спричинив Американську революцію (1765-1783), був саме конспіративізм [333]. Аналоги конспіративізму можна відшукати і в Європі 16 та 17 століття, які стали епохою великих наукових відкриттів, а також масових забобонів, зокрема про кінець світу та відьомство.

Можна провести аналогію конспіративізма з явищем полювання на відьом (*witch-hunt*), в основі якого лежить уявлення про підпільне угруповання всередині великого суспільства, яке займається «нелюдською» практикою і загрожує існуванню останнього [353, с. Х]. Таким чином, як мисливці на відьом, так і прихильники теорій змов, відмовляються сприймати речі такими, як вони є, скрізь шукаючи приховані причини навіть для буденних явищ та подій. Це дає підстави стверджувати про переважно поверхневе мислення конспіративіста або його когнітивну простоту, що

проявляється, зокрема, у схильності призначати винних (*scapegoating*) замість того, щоб брати до уваги складну та неоднозначну сутність явищ та подій.

Конспіративізм досяг свого піку в США невдовзі після другої світової війни, коли комуністична експансія у Східній Європі та Китаї досягла максимальних масштабів. У «лівому» різновиді конспіративізму, а саме, у комуністичній ідеології, прослідковується утопізм або «утопічний стиль», який характеризується переконаннями про «світле майбутнє» та суспільство рівності. Відчутною є відмінність конспіративізму на «правому» боці політичного спектру, до якого цілком можна застосувати визначення параноїальний стиль у політиці за Р. Гофстедстером [398]. Характерною диференційною рисою світогляду «правого» конспіративізму, як зазначає Дж. Ентін, є власна демонологія, сповнена «привидами» та іншими злими силами.

Дослідник американського конспіративізму Дж. Вокер зазначає, що з-поміж теорій змов (*conspiracy theories*) існує багато неправдивих та навіть нереальних, однак, через них можна зрозуміти багато істинного про суспільство, де вони розповсюджуються [468]. Зокрема, примітним є той факт, що термін «параноя» в американському варіанті англійської мови частіше позначає «стурбований стан душі», а не медичний діагноз, який у словниках іноді подається лише другим значенням цього терміну. Проілюструємо це положення визначенням терміну *paranoia* в Cambridge Academic Content Dictionary [482]:

Paranoia – a strong tendency to feel that you cannot trust other people or that other people have a bad opinion of you, or *medical* a mental illness that causes extreme feelings that others are trying to harm you.

Отже, «параноя» в англомовній картині світу розуміється радше, як стривожений стан душі, на що вказує саме таке тлумачення цього поняття у першій частині визначення. Важливо також зазначити, що популяризація конспірологічних уявлень в США великою мірою обумовлена

американською свободою слова, яка захищає право поширювати будь-яку інформацію в суспільстві, в тому числі й теорії змов.

Так, незважаючи на існуючі документальні підтвердження, мільйони американців вірять, що свідоцтво про народження президента Б. Обама сфабриковане, і що він не є громадянином США. Таке переконання у суспільній думці настільки поширилось, що номінація *Birthers* (від англ. *birth*), що позначає осіб, які ставлять під сумнів легітимність обрання президента Обама через його можливе народження за межами США, увійшла в словники. Так само відбулося і з номінацією *Truthers* (від англ. *truth* - правда), яка позначає осіб, які вірять, що правду про події 11 вересня 2001 року приховують від суспільства. Слід зазначити, що значний резонанс в американському суспільстві викликали декларативні заяви Д. Трампа щодо можливої нелегітимності президента Б. Обама (*birtherism*), а також щодо можливої причетності Дж. Буша до приховання правди про терористичні атаки 2001 року (*truthism*). Наведемо приклади:

1) *Was it a birth certificate? You tell me. Some people say that it was not his birth certificate. Maybe it was, maybe it wasn't.* (Trump, 2015)

2) *When you talk about George Bush, I mean, say what you want, the World Trade Center came down during his time. ... Blame him, or don't blame him, but he was president. The World Trade Center came down during his reign.* (Trump, 2015)

Так, у прикладі (1) Д. Трамп висловлює недовіру щодо автентичності свідоцтва про народження Б. Обама, піддаючи сумніву легітимність обрання першого президента США афро-американського походження. У 2016 році офіційно була доведена безпідставність таких звинувачень, проте Д. Трамп заявив, що “у нього є власна версія щодо Обама” (*I have my own theory on Obama*). У прикладі (2) Д. Трамп імпліцитно покладає відповідальність за терористичні атаки у Нью-Йорку на тогочасного президента США, що резонує з поширеною конспіративістською теорією про теракти 2001 року як інсайдерську роботу адміністрації Дж. Буша.

Дж. Вокер підкреслює, що людські переконання не завжди базуються на достовірних доказах, проте, якщо вони захоплюють досить значну кількість людей, це свідчить про стривоженість людей та суспільства в цілому. Тож параноя в суспільстві як почуття колективної тривоги відчутно впливає на американську культуру і політику від колоніальних часів до наших днів і тому заслуговує на серйозне вивчення. Про цей факт свідчать, зокрема, численні приклади прояву суспільної параної (*paranoid social cognition*), до якої у значній мірі схильне американське суспільство.

Автор також наводить приклади п'яти основних конспірологічних наративів, або «п'ять первісних міфів американського конспірологічного фольклору» (*Five primal myths underlie America's conspiracy folklore*), які починаючи з XVII століття й до наших днів постійно фігурують в американському суспільному житті. Так Дж. Вокер називає культурно резонансні ідеї або архетипи, які, незалежно від істинності, набувають певної впізнаваної форми в суспільному дискурсі. Причому, ці теорії не обов'язково пов'язані із злими ворожими силами, відповідно, існують теорії змов добрих сил, які таємно діють на благо людей (*Benevolent Conspiracy*).

Переважними, однак, є все ж теорії змов злих сил, що обумовлено тим фактом, що світ конспіративіста радикально дуальний і сповнений загроз - у ньому проводиться чітка межа між силами добра і силами зла, причому останні беруть гору [398, с. 10]. Дж. Вокер розрізняє такі теорії змов злих сил (*Malevolent Conspiracies*): 1) Зовнішній Ворог (*Enemy Outside*), тобто образ противника, який втілює лихі задуми поза межами країни; 2) Внутрішній Ворог (*Enemy Within*), тобто вороги серед своїх співгромадян; 3) Ворог Зверху (*Enemy Above*), який приховується на верхніх щаблях соціальної піраміди, та 4) Ворог Знизу (*Enemy Below*), що, навпаки, знаходиться на нижніх сходинках соціуму. Характерно, що для дискурсу сенатора МакКарті властиві відразу два конспірологічних наративи: Зовнішній Ворог та Внутрішній Ворог.

Сенатор Джозеф Маккарті, з-поміж інших політиків в історії США та навіть у межах світового політикуму, досягнув

найбільш примітного «успіху» в царині експлуатації параноїальних страхів про ворогів-комуністів, оголосивши своїм покликанням хрестовий похід проти внутрішніх ворогів (*enemies within*) та ставши символом борця проти «міжнародної комуністичної змови». Войовничий тон МакКарті (*militancy*) мобілізував прихильників у різних верствах суспільства, а його здебільшого голослівні звинувачення створили задушливу атмосферу в американському культурному житті.

Сам термін «маккартизм», окрім, суспільно-політичного значення, позначає в англійській мові низку мовних практик, до яких, зокрема, належать: агресивна манера допиту з метою піддати сумніву патріотизм особи, голослівні звинувачення та демагогія, звинувачення у державній зраді з метою вчинення тиску на людину та схилення її до конформістської політики або дискредитації противника, порушення прав громадян в ім'я національної безпеки.

Низка експертів проводить паралель між переслідуванням комуністів у період маккартизму з боротьбою проти підозрюваних мусульманів-терористів, розпочату в 2001 році президентом Дж. Бушем. Як зазначають дослідники, філософія маккартизму воскресла, змінився лише ворог – тепер це не комуніст, а терорист-мусульманин [див., напр., 354; 405]. Показово, що у пресі з'явилися такі номінації на позначення цього суспільного явища, як: *anti-muslim McCarthyism; anti-muslim witch-hunt*.

Засудження маккартизму його колегами сенаторами-республіканцями у 1950 році, дискредитувало імідж МакКарті та в результаті призвело до завершення його кар'єри гучною цензурою у 1954 році, що великою мірою сприяло передчасній смерті політика від хвороби у 1957 році у віці 49 років. Наведемо відомий фрагмент виголошеної сенатором Маргарет Ч. Сміт «Декларації Гідності» (*The Declaration of Conscience*), у якій засуджувалися методи політичної практики МакКарті: «*But I don't want to see the Republican Party ride to political victory on the Four Horsemen of Calumny - Fear, Ignorance, Bigotry and Smear*» (Margaret C. Smith, June 1, 1950) [483].

Слід зазначити, що провести чітку межу між звичайною політикою та конспіративізмом іноді нелегко, адже політичні дії часто плануються заздалегідь та вимагають секретності. Щоб зрозуміти погляди та поведінку політика, необхідно враховувати психологічні особливості його особистості, зокрема елемент психологічної акцентуації. Як видається, надмірні страхи, притаманні параноїдному світогляду, виходять за рамки того, що можна було б приписати загальній культурі або політичній традиції у суспільстві. Параноїальна особистість проектує свої страхи на навколишній світ, а конспіративізм є одним із проявів такої проекції страху.

Так, з часів президентства Річарда Ніксона, при якому була впроваджена таємна технологія прослуховування та запису телефонних розмов політиків (*Nixon White House tapes*), заходи особистої безпеки політиків високого рангу ставали все більш технологічними та не менш прихованими. Зокрема, війна з тероризмом Джорджа Буша увінчалась прийняттям Патріотичного акту (*The Patriotic Act*), федерального закону, який надав уряду й поліції широкі повноваження по нагляду за громадянами, зокрема легалізував прослуховування та електронне стеження.

Отже, демократичні свободи в США створюють сприятливе середовище для розповсюдження теорій змов та конспіративізму, зокрема, в політичному дискурсі. Однак, слід зазначити, що конспіративізм як ментальність та спосіб інтерпретації історії та політики може бути небезпечним і дестабілізуючим явищем у сучасному світі.

3.3. Елементи конспіративістського дискурсу у мовленні американських політиків

Використання елементів конспіративізму в політичному дискурсі має на меті встановлення емоційного контакту з членами суспільства через актуальність цієї теми для великої аудиторії. Це обумовлено, зокрема, чіткою орієнтацією політичного дискурсу на інтереси та цінності виборців, а також

притаманністю конспіративістської образності для американського політичного дискурсу [4; 324; 334; 336; 358; 379; 387; 388; 404; 405; 406; 409; 410; 426; 439; 440; 441; 469; 473; 475].

Аналіз текстового матеріалу свідчить, що експліцитне вираження конспіративістських поглядів є притаманною особливістю ідіолекта Джозефа МакКарті, а також Дональда Трампа. У своїх промовах та діалогах політики частіше та відкритіше звертаються до мотиву таємної змови, аніж Р. Ніксон та Дж. Буш. Проілюструємо це положення фрагментами виступу політиків:

1) *How can we account for our present situation unless we believe that men high in this Government are concerting to deliver us to disaster? This must be the product of a great conspiracy, a conspiracy on a scale so immense as to dwarf any previous such venture in the history of man. A conspiracy of infamy so black that, when it is finally exposed, its principals shall be forever deserving of the maledictions of all honest men. (McCarthy, 1951)*

2) *This is a conspiracy against you, the American people, and we can't let this happen or continue. (Trump, 2016)*

3) *The Clinton machine is at the center of this power structure. We've seen this first hand in the WikiLeaks documents, in which Hillary Clinton meets in secret with international banks to plot the destruction of US sovereignty in order to enrich these global financial powers, her special interest friends and her donors. (Trump, 2016)*

Фрагменти виступів Дж. МакКарті та Д. Трампа ілюструють використання політиками елементів конспіративістського дискурсу, зокрема, лексеми *conspiracy* (*the product of a great conspiracy; a conspiracy on a scale so immense; a conspiracy of infamy so black; a conspiracy against the American people*) та іншої лексики з семантичного поля «змова» (*concerting; exposed; to plot; meets in secret*), яка підсилюється негативно-оцінною лексикою (*disaster; to dwarf; black infamy; maledictions; destruction*). Риторичний ефект у першому фрагменті досягається завдяки використанню

риторичного запитання, синтаксичного паралелізму у структурі тексту та лексичних повторів.

Для конспіративістської риторики Дж. МакКарті характерним є конструювання образу загрозливого майбутнього, зокрема, за допомогою широкого синонімічного ряду лексеми «conspiracy», а саме: *intrigue, plot, scheme, cabal*. У дискурсі політика вони поєднуються з описами катастрофічних наслідків для Америки (*disaster; diminish the United States in world affairs, weaken us militarily, confuse our spirit, impair our will to resist evil*).

Зветрає на себе увагу створення Дж. МакКарті неконкретизованого образу ворога (*men high in this government, its principals*) (1), на відміну від Д. Трампа, який його конкретизує за допомогою номінації *The Clinton machine* (2). Крім того, у промовах Д. Трампа фігурує низка номінацій, спрямованих на реалізацію імплікації про існування масштабної «таємної змови» у вищому керівництві США, до яких належать, зокрема, такі: *massive cover-up; global cabal, global special interests, global power structure, global financial powers, the Clinton machine, special interest friends, crooked/rigged/corrupt system*. Наведемо приклад:

This election will determine whether we are a free nation or whether we have only an illusion of democracy, but are in fact controlled by a small handful of global special interests rigging the system, and our system is rigged. ... The establishment and their media enablers control over this nation through means that are very well known. (Trump, 2016)

Наведемо фрагменти промови, в якій МакКарті аналогічним чином реалізує імплікацію про існування масштабної таємної комуністичної змови, в яку залучені найвищі ешелони влади США, зокрема, за допомогою таких номінацій, як: *the highest circles of this conspiracy; a conscious party to the great conspiracy; a larger conspiracy, the world-wide web of which has been spun from Moscow*:

1) *Who constitutes the highest circles of this conspiracy? ... The President? He is their captive. I have wondered, as have you, why he did not dispense with so great a liability as Acheson to his own and his party's interests. It is now clear to me. In the relationship of master and man, did you ever hear of man firing master? Truman is a satisfactory front. He is only dimly aware of what is going on.* (McCarthy, 1951)

2) *I do not believe that Mr. Truman is a conscious party to the great conspiracy, although it is being conducted in his name. ... The President is not master in his own house. Those who are master there not only have a desire to protect the sappers and miners - they could not do otherwise. They themselves are not free. They belong to a larger conspiracy, the world-wide web of which has been spun from Moscow.* (McCarthy, 1951)

Так, за допомогою низки досить принизливих для президента Г. Трумена характеристик створюється образ слабого очільника країни з низьким рівнем «опірності» комуністичному впливу. Такими негативними номінаціями та виразами є: *their captive; the relationship of master and man; satisfactory front; dimly aware of what is going on; The President is not master in his own house*. Порівняймо з фрагментом промови Д. Трампа, у якій політик натякає на непрозорість політики президента Б. Обама:

We're led by a man that either is not tough, not smart or he's got something else on his mind (Trump, 2016)

У конспіративістському дискурсі політика центральним є експліцитний **образ ворога-змовника** або, використовуючи термінологію Р. Гофстедтера, *perfected scapegoat*. З цього приводу американський дослідник Майкл Пфау зазначив: «*Audiences are more easily inflamed against conspirators than against conspiracies*» [441, с. 119]. Наведемо фрагмент промови Р. Ніксона періоду його ранньої політичної діяльності (*Maiden Speech*), характерною рисою якого були експліцитно виражені в дискурсі конспіративістські погляди. Проілюструємо:

Mr. Speaker, on February 6, when the Committee on Un-American Activities opened its session at 10 o'clock, it had by previous investigation, tied together the loose end of the chapter of a foreign-directed conspiracy whose aim and purpose was to undermine and destroy the government of the United States. The principal character of this conspiracy was Gerbert Eisler, alias Berger, alias Brown, alias Gerhart, alias Edwards, alias Liptzin, alias Eisman, a seasoned agent of the Communist International, who had been shuttling back and forth between Moscow and the United States from as early as 1933, to direct and master mind the political and espionage activities of the Communist Party in the United States.

When Eisler appeared before the committee, he did not come as a grateful political refugee who had enjoyed a safe haven in this country from war-ravaged Europe during the period of World War II; he came instead as an arrogant, defiant enemy of that government and promptly manifested his disrespect by refusing even to be sworn before the committee. His manner and attitude was one of utter contempt.

Two other conspirators and comrades of Eisler, Leon Josephson and Samuel Liptzin, ... (Nixon, 1947)

Ця промова Р. Ніксона загалом складається з 22 параграфів, перші три з яких наведені вище. Як свідчить фрагмент, Р. Ніксон вживає таку лексику із семантичного поля «змова»: *a foreign-directed conspiracy whose aim and purpose was to undermine and destroy the government of the United States; The principal character of this conspiracy...; a seasoned agent; to direct and master mind the political and espionage activities; Two other conspirators*. Викриваючи діяльність комуністичного агента Герберта Айслера, що є головною метою промови, Р. Ніксон застосовує стратегію демонізації, зокрема, створює образ «ідеального злочинця» (*an arrogant, defiant enemy of that government*).

Примітно, що лексема *conspiracy* (включно з *conspirator*) вжита тричі за всю промову, що продемонстровано в наведеному вище фрагменті. Решту промови Р. Ніксон присвячує описанню фактів причетності «ворога» до «великої змови». Так, серед лихих задумів Айслера та його беззаперечного,

на думку Р. Ніксона, впливу на комуністичну активність у США політик зазначає такі: *aim and purpose was to undermine and destroy the government of the United States; to direct and master mind the political and espionage activities; he advocated the overthrow of our Government by force and violence; mysterious but supreme authority on communist activity in the United States; tear down and destroy the government which furnished him refuge during the war years.*

Крім того, діяльність Г. Айслера у США Ніксон характеризує як «*evasion and duplicity*» (параграф 9), таким чином, додаючи тавро «*liar*» до портрету ворога. Більше того, у параграфі 16 Р. Ніксон надає недоказовий коментар сестри Айслера, яка нібито характеризує брата як «терориста найвищого гатунку» (*an arch terrorist of the worst type*). Політик закріплює це уявлення в аудиторії, стверджуючи про гіпотетичну причетність Г. Айслера до шпигунського кола, яке нібито поширювало атомні секрети США (*canadian atom-bomb spy ring*). Наведемо цей фрагмент промови:

It is a story replete with criminal acts against the United States, forged documents, perjury, failure to register as an alien agent. It is a story of a man described by his own sister as an arch terrorist of the worst type -- a man who was clearly linked by the testimony with members of the Canadian atom-bomb spy ring, a man whose only reason for being in the United States was to tear down and destroy the Government which furnished him refuge during the war years. (Nixon, 1947)

Таким чином, притаманною рисою конспіративістського дискурсу Р. Ніксона є створення лиховісного вербального портрету ворога-змовника. До негативних характеристик ворога, або радше ярликів, на яких акцентує увагу Р. Ніксон, належать, зокрема, такі: *conspirator, enemy, alien, liar*.

Іншою характерною рисою конспіративістського світогляду Р. Ніксона є **педантичний пошук фактів** на підтвердження власної гіпотези (*pedantic accumulation of detail* [398]). Так, на початку промови Р. Ніксон перераховує усі шість псевдонімів Айслера (*The principal character of this conspiracy was Gerbert Eisler, alias Berger, alias Brown, alias Gerhart, alias Edwards, alias*

Liptzin, alias Eisman...). Крім того, у промові багато біографічних фактів про таємного агента, згадуються навіть назви кораблів та портів, які він відвідував. Усі ці деталі слугують для доповнення зловісного образу змовника, зокрема, педантичне перерахування країн, у яких побував Г. Айслер, слугує також засобом створення образу «глобальної змови» (*All-encompassing cabal* [398]). Самого Айслера Р. Ніксон називає «досвідченим агентом міжнародного комунізму» (*a seasoned agent of the Communist International*). Отже, провідними рисами конспіративістського дискурсу політика є створення образу глобальної змови та демонічного образу ворога-змовника, а також педантичне нагромадження фактів на підтвердження цих гіпотез.

Притаманною особливістю параноїального дискурсу політика, яка обумовлена властивою йому конспіративістською картиною світу, є використання **апокаліптичної риторики** (*apocalyptic rhetoric*). Ця риторична особливість є провідною рисою конспіративістського дискурсу Дж. МакКарті. Наведемо фрагменти промов, у яких політик конструює апокаліптичну картину дійсності: 1) *The fate of the world rests with the clash between the atheism of Moscow and the Christian spirit throughout other parts of the world*. 2) *You have been engaged in what may well be the final Armageddon foretold in the Bible-that struggle between good and evil, between life and death...* 3) *This, Mr. President, may well be our last chance*. 4) *... then we are doomed to defeat at the hands of the Communist half of the world as certainly as that the sun will rise in the east tomorrow*. 5) *My hope is that in the short time which is left to us--whether it be months or years, we do not know--we shall make an about-face, and shall cease this argument about preparing for a "phony" defense of Western Europe*. 6) *...unquestionably the world will lose to international communism, that this may well be our last chance*. 7) *My estimate of the situation is that we have a limited time to rearm Western Europe--the time during which it will take the Russian scientists to perfect a defense to our atom-carrying bombers, and not one day longer*.

Наведені приклади ілюструють, що апокаліптична

риторика фокусується навколо використання алюзії про вирішальний Судний День, який знаменує кінець світу. Риторичний ефект промов Дж. МакКарті досягається, зокрема, за допомогою використання таких виразів та лексем, як: *the fate of the world; the clash; the final Armageddon; struggle between good and evil, between life and death; our last chance; we are doomed; in the short time which is left to us; unquestionably the world will lose to international communism; we have a limited time; and not one day longer.*

Характерною особливістю апокаліптичної риторики є спрощене чорно-біле дуалістичне бачення світу політика, згідно з яким ситуація зображається вкрай однозначною, тобто як боротьба добра зі злом. Крім того, за допомогою низки риторичних засобів Дж. МакКарті нав'язує пресупозицію про невідворотність вирішального бою, який стане «останнім шансом» на спасіння цивілізації. Така імплікація реалізується, зокрема, за допомогою Біблійної метафорики (*the final Armageddon; doom*), бінарних опозицій (*struggle between good and evil; life and death*) та алюзій кінця світу (*the short time which is left to us; our last chance; we have a limited time*).

Як зазначав Р. Гофстедтер, політик-параноїд розглядає долю «величезної» або «глобальної» змови змови в апокаліптичних термінах - він торгує народженням і смертю цілих світів, політичних устроїв, цілих систем людських цінностей. Він завжди на барикадах цивілізації. Він постійно живе на поворотному пункті: час організувати опір змові - зараз або ніколи. Часу стає все менше. Подібно провісникам кінця світу, він висловлює занепокоєння тих, хто живе останні дні, а іноді і призначає дату апокаліпсису» [398, с. 29-30].

Таким чином, прагматичною функцією апокаліптичної риторики Дж. МакКарті є заклик до активного протистояння ворогу (*My hope is that... we shall make an about-face*). Розглянемо детальніше приклад використання апокаліптичної риторики у промовах Дж. МакКарті та Р. Ніксона, де зазначена прагматична установка експліцитно нав'язується аудиторії:

1) *Today we are engaged in a final, all-out battle between communistic atheism and Christianity. The modern champions of communism have selected this as the time. And, ladies and gentlemen, the chips are down—they are truly down... Ladies and gentlemen, can there be anyone here tonight who is so blind as to say that the war is not on? Can there be anyone who fails to realize that the Communist world has said, "The time is now" that this is the time for the show-down between the democratic Christian world and the Communist atheistic world? Unless we face this fact, we shall pay the price that must be paid by those who wait too long. (McCarthy, 1950)*

2) *If, when the chips are down, the world's most powerful nation, the United States of America, acts like a pitiful, helpless giant, the forces of totalitarianism and anarchy will threaten free nations and free institutions throughout the world. (Nixon, 1970)*

Слід зазначити, що використання апокаліптичної риторики Р. Ніксоном менш виражене в його публічному дискурсі у порівнянні з Дж. МакКарті. Для сенатора МакКарті ця риторична особливість, навпаки, є характерною рисою, яка використовується з метою здійснення впливу на аудиторію. Так, у першому прикладі Дж. МакКарті нав'язує аудиторії пресупозицію про стан війни в суспільстві, яка реалізується, зокрема, за допомогою використання таких номінацій, як *a final, all-out battle* та *the show-down*, а також ідіоматичного виразу *the chips are down*, яка вжита також і у фрагменті промови Р. Ніксона (2). Окрім загального значення - «поворотний, критичний момент», у військовому сленгу ця ідіома також позначає ситуацію, коли починаються воєнні дії. Слід також відзначити, що у прикладі (1) значення цього ідіоматичного виразу навмисно акцентоване МакКарті за допомогою парцеляції: *the chips are down—they are truly down...*

Фрагмент (1) також ілюструє ще одну примітну особливість дискурсу МакКарті, а саме, апеляцію до лімітованості часу, який залишився для боротьби з ворогом. Така риторична особливість у дискурсі МакКарті, як апеляція до ліміту, часу є потужним маніпулятивним засобом у дискурсі

політика завдяки імпліцитному заклику до негайних дій, спрямованих на протистояння ворогу, а також здійсненню емоційного впливу на аудиторію. Наприклад: *this is the time for the show-down; The time is now; The modern champions of communism have selected this as the time.*

Показово, що в наведеному фрагменті промови лексема *time* вжита тричі, в інших промовах Дж. МакКарті вона також вживається повсякчас, що свідчить про важливість цього концепту для мовної картини світу політика. Концепт ВЛАДА, який є домінантним для параноїальних мовних особистостей, згідно з Я.О. Бондаренко [44], асоціативно пов'язаний з концептом ЧАС, що вірогідно обумовлює використання Дж. МакКарті лексем із семантичного поля «час». Наведемо приклади:

1) *Instead of calmness and patience with the Chinese Communists, what is needed is speedy action of the roughest and toughest kind of which we are capable. The time for patience is past. The time for action is at hand.* (McCarthy, 1951)

2) *Promptness, Mr. President, is no less required than realism, we are like the firemen who debate while the house burns down.* (McCarthy, 1951)

Апофеозом апокаліптичної риторики у попередньому фрагменті (1) є останнє речення, у якому МакКарті змальовує образ загрозливого майбутнього та відплати, яка настане для тих, хто «занадто довго чекає» (*Unless we face this fact, we shall pay the price that must be paid by those who wait too long*). Р. Ніксон також створює апокаліптичну картину майбутнього, що загрожує усьому світу (2), використовуючи при цьому афектив *the forces of totalitarianism and anarchy* для створення образу ворога.

3.4. Ірраціональні елементи в параноїальній політичній риториці США

Концептуальна картина світу мовної особистості є складним, багатоаспектним відтворенням у свідомості особистості реального світу, притаманною рисою якої є суб'єктивність творчої інтерпретації дійсності. Остання, зокрема, обумовлюється наявними в структурі особистості, окрім

раціональних та емотивних, ще й ірраціональних елементів. Міфологічна картина світу відіграє адаптивну роль, тобто сприяє особистості краще орієнтуватися у світі, а також дефензивну (захисну) роль, що допомагає їй долати психологічну напругу та внутрішній конфлікт [467]. Таким чином, дослідження ірраціональних елементів у дискурсі є важливим кроком для всебічного аналізу концептуальної системи паранояльної особистості політика.

Ірраціональність та елементи міфологічної картини світу тісно пов'язані з використанням у паранояльній риторичній апокаліптичній риторики, зокрема, Біблійних метафор, мотивів кінця світу, про що йшлося вище. Таким чином, елементи ірраціональності є притаманною рисою вербальної поведінки паранояльної мовної особистості політика, яка обумовлена низкою психологічних особливостей, зокрема: позитивною Я-концепцією та завищеною самооцінкою, а також схильністю до ментальних абстракцій та створення надцінних ідей.

Крім того, як зазначає Я.О. Бондаренко [44], саме для паранояльних мовних особистостей характерне залякування адресата за допомогою елементів міфологічної картини світу. Отже, внутрішня й зовнішня конфліктність, психологічна напруга та дискомфорт певним чином провокують актуалізацію елементів міфологічної картини світу в дискурсі, що, у свою чергу, здатне суттєво впливати на мотиваційну сферу та ідіосинкратичні особливості поведінки, включно з вербальною, паранояльних мовних особистостей. Розглянемо використання ірраціональних елементів у дискурсі на матеріалі промов Дж. Буша.

Притаманною рисою ідіолекта Президента Буша є використання елементів релігійного дискурсу. У своїх промовах політик відчутно частіше та відкритіше звертається до релігії порівняно з його попередниками-президентами, визнаючи при цьому релігію як одну із пріоритетних цінностей американського суспільства. Так, у 1999 році на запитання «Кого Ви вважаєте найвидатнішим філософом?» Джордж Буш відповів: «*Christ* –

because he changed my heart». Більше того, в інтерв'ю у 2003 році екс-президент заявив, що вважає себе богообраним очільником нації: «*I believe that God wants me to be president*».

Дж. Буш вважав, що існує певний Божий план для розвитку світу, відповідно до якого США – обрана країна, якій судилося бути провідником цивілізації та прогресу. Слід зазначити, що ця думка глибоко вкорінена в американському менталітеті та повною мірою відображається в такому ціннісному концепті як *American exceptionalism*. При цьому, однак, для промов Дж. Буша характерним є насадження думки міжнародній спільноті про богообраність Америки, а також, імпліцитно, і її очільника, який «дарує» народам свободу та проявляє милосердя. Наведемо приклади:

1) *The liberty we prize is not America's gift to the world. It is God's gift to humanity*. (Bush, 2003)

2) *We show compassion abroad because Americans believe in the God-given dignity and worth of a villager with HIV/AIDS, or an infant with malaria, or a refugee fleeing genocide, or a young girl sold into slavery*. (Bush, 2006)

Слід зазначити, що релігійність дискурсу Дж. Буша стала виразнішою після атак на США у 2001 році. Екс-президент вважав, що вороги, які ставлять під загрозу свободу та спокій США, чинять проти Божої волі і мають бути неодмінно покарані. Так, у промові про проголошення війни проти тероризму для Дж. Буша провідною стає тема встановлення справедливості для американської нації. Важливу роль у його дискурсі при цьому відіграє лексема *justice*, яка фігурує як головне виправдання для ініціювання двох воєн. Слід зазначити, що концепт СПРАВЕДЛИВІСТЬ є характерною для паранояльних мовних особистостей абстрактною цінністю, яка тісно пов'язана із провідним для них концептом ВЛАДА, адже можливість відновлювати справедливість є проявом влади [44]. Наведемо приклади:

1) *But one thing is for certain, these terrorists must be pursued, they must be defeated, and they must be brought to justice*. (Bush, 2001)

2) *Whether we bring our enemies to justice or bring justice to our enemies, justice will be done.* (Bush, 2001)

3) *And now the former dictator of Iraq will face the justice he denied to millions.* (Bush, 2006)

Слід також визначити характерне для дискурсу Дж. Буша використання мотиву Провидіння (*Providence*) та встановлення Божої справедливості задля виправдання власної політики «попереджувальної війни» (*pre-emptive war*). Проілюструємо це положення прикладами:

1) *Behind all of life and all of history, there's a dedication and purpose, set by the hand of a just and faithful God.* (Bush, 2003)

2) *Freedom and fear, justice and cruelty have always been at war, and we know that God is not neutral between them.* (Bush, 2001)

3) *We do not know – we do not claim to know – all the ways of Providence, yet we can trust in them.* (Bush, 2003)

Використання Дж. Бушем лексичних одиниць *God* та *Providence*, що позначають абстрактні цінності ВІРА В БОГА та СПРАВЕДЛИВІСТЬ, свідчать про інтерес паранояльних мовних особистостей до сакрального. Слід зазначити, що архікультурема «Бог» концептуалізується у свідомості людей як верховний володар та носій необмеженої влади. Остання ж, у свою чергу, є найвищою абстрактною цінністю для паранояльних особистостей. Характерно, зокрема, що Дж. Буш концептуалізує своє президентство як «справедливу руку Бога» (*the hand of a just and faithful God*) (1).

Крім того, такі неодмінні атрибути Бога, як всемогутність та всесильність, актуалізують у дискурсі Дж. Буша концепт СИЛА, що теж належить до домінантних цінностей паранояльних особистостей. Наведемо приклади:

1) *Our enemies fear a society which is pluralistic and open to worship an almighty God. Our enemies are right to fear open societies because those societies leave no room for bigotry and tyranny.* (Bush, 2001)

2) *And I pray they will be comforted by a power greater than any of us,*

spoken through the ages in Psalm 23: "Even though I walk through the valley of the shadow of death, I fear no evil, for you are with me". (Bush, 2001)

3) *Men and women can be good without faith, but faith is a force of goodness. Men and women can be compassionate without faith, but faith often inspires compassion. (Bush, 2001)*

4) *There is power, wonder-working power in the goodness and idealism and faith of the American people. (Bush, 2003)*

Концепт СИЛА, який тісно пов'язаний із концептом ВЛАДА, виражається у дискурсі Дж. Буша, зокрема, за допомогою таких лексичних одиниць: *an almighty God; a power greater than any of us; a force of goodness; wonder-working power*. Відзначимо також вживання численних стилістичних засобів для увиразнення мовлення Дж. Буша, зокрема, анафори (*Our enemies...*) (1), використання релігійних цитат (2), хіазму (3), полісиндетону (*goodness and idealism and faith*) (4).

Таким чином, за допомогою використання елементів релігійного дискурсу, Дж. Буш не тільки визнає свою глибоку віру в Бога, а й натякає на власну особливу придатність для цієї ролі. Слід зазначити, що віра паранояльних акцентуантів у Бога пов'язана з домінуванням концепту ВЛАДА в їхній концептуальній системі, адже апеляція до потойбічного асоціюється в них із розширенням своїх можливостей та набуттям додаткової сили та повноважень.

Висновки до третього розділу.

Проведений аналіз ціннісних, емотивних та концептуальних домінант у дискурсі досліджуваних політиків дозволяє охарактеризувати їх як цілеспрямованих, амбітних лідерів із переважаючим мотивом досягнень та перемоги над ворогом та вираженим домінуванням негативно-оцінної лексики у промовах. Когнітивний підхід дозволив висвітлити низку

особливостей концептуальної системи параноїальних мовних особистостей політика, які відображаються в їхньому ідіолекті.

До ключових когнітивних особливостей дискурсу параноїальної мовної особистості політика належать такі: гіпертрофовано-позитивна Я-концепція з елементами ідеальної самопрезентації, які спрямовані на меліорізацію власного політичного іміджу; негативні емотивні домінанти; концептуалізація життя як «боротьби», а навколишнього світу як «змови»; переважання негативної оцінності в дискурсі та негативних концептуальних домінант; використання ірраціональних елементів у дискурсі, зокрема, апокаліптичної та релігійної риторики.

Характерними рисами гіпертрофовано-позитивної Я-концепції параноїальних мовних особистостей політиків є підкреслення особистісних досягнень та переоцінка власної значущості, що, в свою чергу, обумовлює агресивність їхнього дискурсу, переважання жорстких авторитарних комунікативних стратегій та вибір ролі ініціатора у вербальних конфліктах. Позитивна Я-концепція реалізується в дискурсі передусім через позитивну автохарактеризацію.

Проведений аналіз текстів політиків дозволив виявити характерну особливість, зокрема, для дискурсу Дж. МакКарті, а саме, схильність говорити про себе в третій особі, підкреслюючи свою винятковість та вивищуючи власну особистість до рівня культу. У мовленнєвій саморепрезентації Р. Ніксона переважає акцентування на образі переможця, загартованого у тяжкій життєвій боротьбі. Крім того, для дискурсу Р. Ніксона властива афористичність, яка тісно асоціюється із позитивною Я-концепцією акцентуваної особистості політика. Для дискурсу Дж. Буша характерне позиціонування себе як милосердного і справедливого «богообраного» президента.

Для дискурсу Р. Ніксона та Дж. МакКарті примітною особливістю є загальне переважання негативних емотивних домінант у діалогічному середовищі, зокрема, таких, як ненависті, презирства та агресії. Такі

дискурсивні особливості обумовлені емоційною незбалансованістю акцентуєваних мовних особистостей, що спричиняє знижений рівень контролю над емоціями в дискурсі параноїальних мовних особистостей політиків.

Лексико-семантичний аналіз промов Дж. МакКарті дозволив встановити особливості дискурсу параноїальної мовної особистості політика, а саме: виражене домінування лексики з негативною конотацією, серед якої домінують концепти БОРОТЬБА, ВОРОГ, ЗРАДА, ЗЛО, ЗМОВА; гіперболізація та інтенсифікація дискурсу, яка реалізується за допомогою використання емоційно-забарвлених інтенсифікаторів, епітетів, гіпербол та метафор; домінування негативної оцінності, найбільш примітними проявами якої є вживання прізвищ відомих агентів-комуністів в узагальненому значенні та з відчутним дерогаторним компонентом (*the murrows, the achesons*), а також метафори й порівняння з натуралістичними, а іноді й табуєваними, семантичними компонентами, які характерні також для дискурсу Д. Трампа.

Невід'ємною рисою параноїального світогляду є *конспіративізм*, який позначає спосіб концептуалізації світу, або стиль мислення, який характеризується домінуванням концепту «таємна змова» в концептуальній та мовній картині світу особистості. Завдяки популяризації конспірологічних уявлень в США конспіративізм визначається також як одна з притаманних рис американської лінгвокультури.

У дискурсі Джозефа Маккарті, який став символом борця проти «міжнародної комуністичної змови», найбільш примітно експлуатуються параноїальні страхи про ворогів-комуністів та використовуються елементи конспіративізму. Провідними рисами конспіративістського дискурсу параноїальної особистості політика є такі: створення образу глобальної змови та демонічного образу ворога-змовника, а також педантичне нагромадження фактів на підтвердження цих гіпотез.

Притаманною особливістю дискурсу параноїальної особистості

політика, яка обумовлена властивою йому конспіративістською картиною світу, є використання елементів ірраціонального в їхньому дискурсі. Елементи міфологічної картини світу тісно пов'язані з використанням паранояльними політиками апокаліптичної риторики, яка є провідною рисою конспіративістського дискурсу Дж. МакКарті. Мовними маркерами апокаліптичної риторики є Біблійна метафорика, алюзії про Судний День та кінець світу, використання мотиву вирішальної битви за спасіння цивілізації, а також апеляція до лімітованості часу, який залишився для боротьби з ворогом.

Притаманною рисою ідіолекта Дж. Буша є використання елементів релігійного дискурсу, зокрема, з метою насадження думки про богообраність очільника Америки, який «дарує» народам свободу та проявляє милосердя. Важливою в дискурсі Дж. Буша є тема встановлення справедливості для американської нації, при цьому лексема *justice* використовується з метою виправдання розпочатих ним двох воєн.

Провідним концептом для паранояльних мовних особистостей є концепт ВЛАДА, а також пов'язані з ним концепти СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СИЛА та ВІРА В БОГА. Останній, зокрема, асоціюється у політиків із розширенням своїх можливостей та набуттям додаткової сили та повноважень.

Конспіративізм як конститутивна ознака дискурсу паранояльних мовних особистостей політиків та елементи ірраціонального використовуються з маніпулятивною метою завдяки імпліцитному або експліцитному заклику до негайних дій, спрямованих на протистояння ворогу, а також здійсненню емоційного впливу на аудиторію. Крім того, саме для паранояльних мовних особистостей характерне залякування адресата за допомогою елементів міфологічної картини світу, зокрема, релігійного дискурсу та використання апокаліптичної риторики.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Паранояльність як прояв психологічної акцентуації особистості, що характеризується надмірною підозрілістю, ворожістю та конспіративістськими переконаннями, є чинником, що великою мірою

обумовлює ідіосинкратичні риси вербальної поведінки політиків високого рангу. Комунікативно-когнітивний ракурс даного дослідження дозволив комплексно охарактеризувати дискурс паранояльних мовних особистостей політиків, а також простежити кореляції між їхньою типовою вербальною поведінкою та концептуальною сферою їхньої мовної особистості.

Розуміння феномену мовної особистості як творця дискурсу, носія індивідуальних мовної та концептуальної картин світу та індивідуального стилю вербальної поведінки потребує застосування міждисциплінарного підходу, зокрема, врахування психологічних, соціальних, культурних чинників, без яких адекватна оцінка дискурсивної реалізації особистості неможлива.

На дискурсивному рівні ідіосинкратичні риси паранояльних мовних особистостей політиків відображаються в індивідуальних стратегіях та тактиках. До стратегічних домінант паранояльної риторики політиків належать конфліктність, маніпулятивність та агональність, які формують відповідні стратегії в їхньому індивідуальному дискурсі.

Домінування дискурсивної інтенції самоствердження в мовленні паранояльних мовних особистостей обумовлює вибір досліджуваними політиками переважно жорстких авторитарних комунікативних стратегій та конфронтаційної стратегії у вербальних конфліктах, а також пояснює властиве їм нехтування комунікативними принципами ввічливості в діалогічній інтеракції. Крім того, внутрішня конфліктність та ворожість паранояльних мовних особистостей, прагнення будь-що досягти своєї комунікативної мети обумовлюють виражену схильність до маніпуляції, а також провокування вербальних конфліктів.

Прототиповою паранояльною мовною особистістю в американському політичному дискурсі слід вважати сенатора Джозефа МакКарті, в дискурсі якого експліцитно виражені всі стратегічні домінанти паранояльної особистості, а саме: підвищена конфліктність дискурсу, агресивна маніпуляція та демонізація опонентів за допомогою емоційної неправди

(створення образу ворога в дискурсі).

До ключових когнітивних особливостей дискурсу паранояльних мовних особистостей політика належать такі: гіпертрофовано-позитивна Я-концепція з елементами ідеальної самопрезентації, які спрямовані на меліорізацію власного політичного іміджу; негативні емотивні домінанти; концептуалізація життя як «боротьби», а навколишнього світу як «змови»; переважання негативної оцінності в дискурсі та негативних концептуальних домінант; використання ірраціональних елементів у дискурсі, зокрема, апокаліптичної та релігійної риторики.

Характерними рисами гіпертрофовано-позитивної Я-концепції паранояльних мовних особистостей політиків є підкреслення особистісних досягнень, переоцінка власної значущості та некритичне ставлення до себе, що, в свою чергу, обумовлює агресивність їхнього дискурсу та переважання жорстких авторитарних комунікативних стратегій. Позитивна Я-концепція реалізується в дискурсі передусім через позитивну автохарактеризацію. Проведений аналіз текстів політиків дозволив, зокрема, виявити таку характерну особливість дискурсу Дж. МакКарті, як схильність говорити про себе в третій особі, підкреслюючи свою винятковість до рівня культу. У мовленнєвій саморепрезентації Р. Ніксона переважає акцентування на образі переможця, загартованого в тяжкій життєвій боротьбі. Крім того, для дискурсу Р. Ніксона властива афористичність, яка тісно асоціюється із позитивною Я-концепцією акцентуваної особистості політика. Для дискурсу Дж. Буша характерне позиціонування себе як милосердного і справедливого «богообраного» президента. Риторика Д. Трампа вирізняється підкресленою егоцентричністю. Для дискурсу Р. Ніксона та Дж. МакКарті примітною особливістю є загальне переважання негативних емотивних домінант у діалогічному середовищі, зокрема, таких, як ненависті, презирства та агресії. Такі дискурсивні особливості обумовлені емоційною незбалансованістю акцентуованих мовних особистостей, що

спричиняє знижений рівень контролю над емоціями в дискурсі паранояльних мовних особистостей політиків.

Дискурсивний аналіз промов Дж. МакКарті дозволив встановити низку особливостей паранояльної риторики політика, зокрема, й емотивні, ціннісні та концептуальні домінанти, виражені в дискурсі. До характерних особливостей паранояльної риторики політика належать такі: виражене домінування лексики з негативною конотацією, серед якої домінують концепти ВОРОГ, ЗРАДА, ЗЛО, ЗМОВА; гіперболізація та інтенсифікація дискурсу, яка реалізується за допомогою використання емоційно-забарвлених інтенсифікаторів, епітетів, гіпербол та метафор; домінування негативної оцінності, найбільш примітними проявами якої є вживання прізвищ відомих агентів-комуністів в узагальненому значенні та з відчутним дерогаторним компонентом (*the murrows, the achesons*), а також метафори й порівняння з натуралістичними і табуйованими семантичними компонентами.

Важливо зазначити, що явище паранояльної риторики виникає в політичному дискурсі у певні історичні періоди, пов'язані з нестабільністю, кризою або воєнною загрозою. Паранояльність як когнітивно-афективна структура може виникати як у окремих особистостей, так і у цілих груп, слугуючи індикатором стурбованості та страху, що панує у суспільстві. Крім того, паранояльне політичне лідерство не може розглядатися окремо від панівної ідеологічної складової в суспільстві. Політики вдаються до відкритого застосування паранояльної риторики задля мобілізації та організації соціуму проти спільного ворога. Таким чином, паранояльна риторика розглядається як персуазивне явище, що слугує мобілізаційним та маніпулятивним елементом публічного дискурсу політика.

Невід'ємною рисою паранояльного світогляду є конспіративізм, який позначає спосіб концептуалізації світу, або стиль мислення, що характеризується домінуванням концепту «таємна змова» в концептуальній та мовній картині світу особистості. Завдяки популяризації конспірологічних

уявлень в США конспіративізм визначається також як одна з притаманних рис американської лінгвокультури. У дискурсі Джозефа Маккарті, який став символом борця проти «міжнародної комуністичної змови», найбільш примітно експлуатуються паранояльні страхи про ворогів-комуністів та використовуються елементи конспіративізму.

До характерних рис конспіративістського дискурсу паранояльної особистості політика належать створення образу глобальної змови та демонічного образу ворога-змовника, що поєднується з педантичним нагромадженням фактів на підтвердження цих гіпотез.

Притаманною особливістю дискурсу паранояльної особистості політика, яка обумовлена властивою йому конспіративістською картиною світу, є використання елементів ірраціонального в їхньому дискурсі. Елементи міфологічної картини світу тісно пов'язані з використанням політиками апокаліптичної риторики, яка є провідною рисою конспіративістського дискурсу Джозефа МакКарті. Мовними маркерами апокаліптичної риторики є Біблійна метафорика, алюзії про Судний День та кінець світу, використання мотиву вирішальної битви за спасіння цивілізації, а також апеляція до лімітованості часу, який залишився для боротьби з ворогом.

Елементи ірраціонального у паранояльній риториці політиків використовуються з маніпулятивною метою завдяки імпліцитному або експліцитному заклику до негайних дій, спрямованих на протистояння ворогу у випадку апокаліптичної риторики, а також здійсненню емоційного впливу на аудиторію за допомогою елементів релігійного дискурсу. Крім того, паранояльна риторика політика спрямована на залякування адресата за допомогою елементів міфологічної картини світу.

Притаманною рисою ідіолекта Дж. Буша є використання елементів релігійного дискурсу, зокрема, з метою насадження думки про богообраність очільника Америки, який «дарує» народам свободу та проявляє милосердя. Важливою в дискурсі Дж. Буша є тема встановлення справедливості для

американської нації, при цьому лексема *justice* використовується з метою виправдання розпочатих за його ініціативи двох воєн.

Провідним концептом для паранояльних мовних особистостей є концепт ВЛАДА, а також пов'язані з ним концепти СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СИЛА та ВІРА В БОГА. Останній, зокрема, асоціюється у паранояльних особистостей політиків із розширенням своїх можливостей та набуттям додаткової сили та повноважень.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження було встановлено низку комунікативних та концептуальних ідіосинкразій, характерних для паранояльної риторики політика. Головними комунікативними девіаціями таких особистостей виступають порушення максим комунікації, інвективність дискурсу, вербальна агресія та гіперболізація певних негативно-оцінних концептів, які не є стрижневими в концептуальній системі мовних особистостей без наявної психологічної акцентуації.

Паранояльний дискурс політика розглядається в дослідженні крізь призму індивідуалістського та соціо-культурного підходів. Поєднання різних ракурсів у тлумаченні паранояльної політичної риторики дозволяє ґрунтувати положення дослідження не лише на особистісному чиннику, а й залучати широкий історичний, геополітичний, національно-специфічний та культурологічний контекст, що, в свою чергу, сприяє всебічному розумінню досліджуваного явища в політичному дискурсі США.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості застосування використаних у роботі методів та отриманих результатів для вивчення мовних особистостей політиків з вираженими акцентуаціями характеру інших типів, зокрема, демонстративного та компульсивного, які також належать до репрезентативних психотипів особистостей політиків. Крім того, перспективним видається вивчення мовлення паранояльних акцентуантів – політиків на матеріалі інших мов, яке надасть можливість висвітлити лінгвокультурний та ідіоетнічний аспект у дослідженні дискурсу акцентуйованих мовних особистостей, зокрема, національно-специфічну

метафорику та образні засоби, а також культурно-обумовлені особливості реалізації комунікативних стратегій і тактик.

Подальше вивчення дискурсивних характеристик паранояльних акцентуантів перспективне також у зіставному аспекті, наприклад, у порівнянні з параноїдами в інших сферах професійної діяльності, зокрема релігії, а особливо, телепроповідництва (*televangelism*) як специфічного мас-медійного жанру, що виник у США за безпосередньої участі низки політиків високого рангу. Такі дослідження нададуть можливість адекватніше оцінити персуазивний та, передусім, маніпулятивний, потенціал паранояльного дискурсу та систематизувати уявлення про паранояльний стиль у публічному мовленні. Безперечний інтерес також представляють подальші лінгвістичні розвідки соціокультурного явища конспіративізму, зокрема його функціонування та розповсюдження в масовій культурі, кінематографі та сучасній американській політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. О невротическом характере / А. Адлер // Серия: «Классики зарубежной психологии». – М.: Университетская книга, АСТ, 1997. – 388 с.
2. Алексеева Н.Г. Психологический тип личности и многоуровневое тематическое структурирование текста / Н.Г. Алексеева // Проблемы современного теоретического и синхронно-описательного языкознания. Семантика и коммуникация. – Вып.4. - СПб., 1996. – С. 107-109.
3. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов: Учебное пособие / А.Г. Алтунян. – М.: Университетская книга, Логос, 2006. - 384 с.
4. Амирян Т.Н. Они написали заговор. Конспирологический детектив от Дэна Брауна до Юлии Кристевой /Т. Амирян. – М.: Фаланстер, 2013. – 352 с.
5. Ангалева М.А. Имплицитные теории личности как фактор семантико-прагматической организации диалогического дискурса: на материале английского и русского языков: автореф. ... канд. филол. наук.: 10.02.19 / М.А. Ангалева. - Москва, 2009. - 28 с.
6. Антонов А.В. Жіночий та чоловічий комунікативні стилі персонажного мовлення (на матеріалі сучасної американської драми). - [електронний ресурс] / А.В. Антонов – Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/46-1/14.pdf
7. Антонова Л.В. Лингвокультурологический анализ модальности возможности (на материале современного английского языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. / Л.В. Антонова. - Уфа, 2007. - 24 с.
8. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – с. 37-67.
9. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык / И.В. Арнольд. - М.: Флинта: Наука, 2002. - 384 с.

10. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
11. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова. - М., 1990. - С. 136-137.
12. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 896 с.
13. Астаф'єв О. Стилізація / О. Астаф'єв // Л-ра укр. діаспори. – Вип. 20. - Ніжин, 1998. – 49 с.
14. Ахатова Б.А. Вербальное воздействие в политической коммуникации / Б.А. Ахатова // Лингвистические и методические аспекты системных отношений единиц языка и речи: Матер. X юбилейн. междунар. науч. конф. «Пушкинские чтения». – СПб: САГА, 2005. – С. 291-295.
15. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. - 2-е изд., стер. – М.: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. - 571 с.
16. Бабій Ю.М. Лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча. — [Електронний ресурс] / Ю.М. Бабій. - Режим доступу: <http://конференция.com.ua/pages/view/597>
17. Багдасарян Т.М. Речевое поведение врачей-психотерапевтов (на материале английского и русского языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. / Т.М. Багдасарян. – Ростов-на-Дону, 2005. – 22 с.
18. Байков В.Г. «Агрессия» и «толерантность»: две стороны речевого воздействия / В.Г. Багдасарян // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: Міжвуз. зб. наук. пр. – Харків: Константа. – 1996. – С. 11-12.
19. Бакумова Е.В. Способы воздействия в дискурсе политиков разных институциональных типов / Е.В. Бакумова // Аксиологическая лингвистика: проблемы коммуникативного поведения. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 124 – 127.
20. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: Дис. ... канд. филол. наук / Е.В. Бакумова. - Волгоград, 2002. - 200 с.

21. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. / А.Н. Баранов. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 360 с.
22. Баранов А.Н. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание / А.Н. Баранов, П.Б. Паршин // Роль языка в средствах массовой информации. - М.: 1986. - С. 100-143.
23. Баранов Н.А. Теория политики: [учебное пособие] / Н.А. Баранов, Г.А. Пикалов. – СПб.: Изд-во БГТУ, 2003. – 342 с.
24. Бардина Н. Е. Аксиологические стратегии аргументативного дискурса современного английского языка: Автореф. ... канд. филол. наук. / Н.Е. Бардина. - Иркутск, 2004. - 16 с.
25. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології / Ф.С. Бацевич. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.
26. Белова А.Д. Американизм, американский политический дискурс и идиостиль президента Теодора Рузвельта / А.Д. Белова // Вісник Харківського університету ім. Каразіна. – 1999. - №430. – С. 6-13.
27. Белова А.Д. Лингвориторический анализ идиолекта (на материале речей Уинстона Черчилля) / А.Д. Белова // Вісник ХНУ. – Серія Романо-Германська філологія. – 2001. – № 536. – С. 123-130.
28. Белоус Н.А. Структурно-семантические аспекты конфликтного дискурса в коммуникативном пространстве / Н.А. Белоус. – М.: ИЯ РАН. - УлГУ, 2007. – 247 с.
29. Белянин В.П. Психолингвистические аспекты художественного текста / В.П. Белянин. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 129 с.
30. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики (Модели мира в литературе) / В.П. Белянин.– М.: Тривола, 2000. – 248 с.
31. Белянин В.П. Психолингвистические предикторы акцентуированных черт личности: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01/ В.П. Белянин. - Ростов-на-Дону, 2008. – 216 с.

32. Белянин В.П. Психолінгвістический анализ текста в целях идентификации личности / В.П. Белянин // Актуальное состояние и перспективы развития судебной психологии в Российской Федерации: Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Калуга: КГУ им. К.Э. Циолковского, 2010. – С. 67-73.
33. Бережная Т.М. Современная американская риторика как теория и практика манипулирования общественным сознанием: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.М. Бережная. - М., 1986. - 20 с.
34. Белова А.Д. Лінгвістичні аспекти аргументації (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / А.Д. Белова; Київськ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998. – 32 с.
35. Белова А.Д. Поняття „стиль”, „жанр”, „дискурс”, „текст” у сучасній лінгвістиці / Белова А.Д. // Іноземна філологія. – К. : Київський університет, 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
36. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: гендерні аспекти: [монографія] / О.Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
37. Блейхер В.М. Практическая патопсихология: Руководство для врачей и медицинских психологов / В.М. Блейхер, И.В. Крук, С.Н. Боков. - Ростов-н/Д.: Феникс, 1996. – 448 с.
38. Богданов В.В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство / В.В. Богданов // Язык, дикурс, личность. - Тверь, 1990. – С. 26-31.
39. Боденхамер Б. НЛП-практик: полный сертификационный курс. Учебник магии НЛП / Б. Боденхамер, М. Холл. - СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. - 272 с.
40. Божеску М.Г. Сучасні дослідження політичного дискурсу / М.Г. Божеску // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - №14(273). - ч.1. - 2013. – С. 6-11.

41.
ко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
42. Бокова О.А. Критика обоснования профессиональных акцентуаций и перспективы их исследования. – [Электронный ресурс] / О.А. Бокова. Режим доступа: <http://www.online-science.ru/userfiles/file/ru4a7mgucqcykizr5fgomdcxw6w3wool.pdf>
43. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-та, 2000. – 123 с.
44. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуированных личностей: коммуникативно-когнитивный аспект (на материале персонажного повествования в современной американской прозе): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Я.О. Бондаренко; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002 – 236 с.
45. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с.
46. Будаев Э.В. Современная политическая лингвистика / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. - Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2006. – 267 с.
47. Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку “Я-образу” акцентуированных підлітків: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / І.М. Бушай. - Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 19 с.
48. Бушев А.Б. Исследование политического дискурса и языковая личность / А.Б. Бушев // Русская филология. – 2014. - №12. – С. 16-20.
49. Бушкова В.В. Комунікативні стратегії та мовні моделі в міжкультурному спілкуванні / В.В. Бушкова // Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ: Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. – Філологія. Педагогіка. Психологія. – Вип. 1. – К.: КДЛУ. – 2000. – С. 216-218.

50. Бэрн Р. Агрессия: [Пер. с англ.] / Р. Бэрн, Д. Ричардсон. – СПб: Питер, 2000. – 352 с.
51. Варнавских Н.В. Типологические черты речевого поведения русско- и англоговорящих адвокатов (прагмалингвистический подход): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н.В. Варнавских. – Ростов-на-Дону, 2004. – 24 с.
52. Василенко Г.В. Відображення ціннісних домінант української культури в англomовному поетичному перекладі / Г.В. Василенко // Вісник Запорізького держ. ун-ту. – Вип. 1. – 2010. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/fil_2010_1/136-142.pdf
53. Василик М.А. Коммуникативные стили. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psytop.com/content/view/484/4/>
54. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. [Пер. с англ.] / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1997. – 416 с.
55. Великосельский М.Ю. Дискурс феномена терроризма в СМИ США: Дисс. ... канд. полит. наук: 10.01.10 / М.Ю. Великосельский. – Санкт-Петербург, 2011. – 190 с.
56. Виноградов В.В. О языке художественной прозы / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
57. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 415 с.
58. Власова Л.А. Темперамент и его проявления в лингвистических характеристиках и психологических компонентах речи: Дисс. ... канд. психол. наук / Л.А. Власова. – Рязань, 2007. – 196 с.
59. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. [Пер. с англ. и нем.] / Р. Водак. – Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
60. Вокарина С.Ф. Психологические особенности профессионально обусловленных акцентуаций черт характера педагога: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук / С.Ф. Вокарина. - Казань, 2002. - 20 с.

61. Волков П. Разнообразие человеческих миров (Руководство по профилактике душевных расстройств) / П. Волков. – М.: Аграф, 2000. – 528 с.
62. Вольвак Н.П. Фактор адресата в публичном аргументирующем дискурсе. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Н.П. Вольвак. - Владивосток, 2002. - 26 с.
63. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. - М.: Наука, 1985. - 228 с.
64. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. - № 1. - С. 64-72.
65. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
66. -идеологов большевизма / А.А. Ворожбитова, С.Э. Кегеян // Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты. - 2009. - №13. – С. 54–58.
67. Ворожцова О.А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года: Автореф дисс. ... канд. филол. наук / О.А. Ворожцова. – Екатеринбург, 2007. – 23 с.
68. Гаврилова М.В. Когнитивные и риторические основы президентской речи (на материале выступления В.В.Путина и Б.Н.Ельцина) / М.В. Гаврилова. - СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. – 206 с.
69. коммуникации / М.В. Гаврилова. – СПб.: Изд-во Невского института языка и культуры, 2008. – 91 с.
70. Газда Ї. Політичний дискурс: функції слова в політичному мовленні (на матеріалі української та чеської мов) / Ї. Газда, Н.О. Лазурова //

- Компаративні дослідження слов'янських мов та літератур. – 2011. - Вип. 16. – С. 38-43.
71. Ганыш Э. Этнокультурный компонент коммуникативных стереотипов как проявление антропологической парадигмы в современной лингвистике / Э. Ганыш // Наукові записки Луганського нац. пед. ун-ту. – 2004. – Вип. 5. Поліетнічне середовище: культура, політика. Освіта. – С. 97- 106.
72. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общие соображения и данные / П.Б. Ганнушкин // Психология индивидуальных различий. Тексты. - [Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. - М.: Изд-во МГУ, 1982. - С. 262-269.
73. Гаркуша Л.Г. Фразеосемантическое поле сознательного, бессознательного и патологии сознания в поведении личности: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Л.Г. Гаркуша. - М.: Изд-во МГОУ, 2003. - 26 с.
74. Гиндикин В.Я. Личностная патология / В.Я. Гиндикин, В.А. Гурьева. — М.: Триада-Х, 1999. – 218 с.
75. Голоднов А.В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.В. Голоднов. – Санкт-Петербург, 2003. - 23 с.
76. Голубева Т.М. Языковая манипуляция в предвыборном дискурсе (на материале американского варианта английского языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.М. Голубева. - Нижний Новгород, 2009. - 22 с.
77. Гончарова Е.А. Персуазивность и способы ее языковой реализации в дискурсе рекламы / Е.А. Гончарова // *Studia Linguistica*. - №10. - СПб., 2001. - С. 120-130.

78. Гришаева Л.И. Индивидуальное использование языка и когнитивно-дискурсивный вариант «языковая личность» / Л.И. Гришаева // Вопросы когнитивной лингвистики. - №1. – 2006. – С. 16-22.
79. Губина М.В. Функционально-психологические особенности современного политического языка: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук / М.В. Губина. – СПб., 2004. – 24 с.
80. Гуляева Т.В. Вокативность американского официально-политического дискурса: коммуникативный и когнитивный аспекты. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.В. Гуляева. - Пермь, 2007. - 23 с.
81. Гуревич П.С. Философия культуры / П.С. Гуревич. - М.: Аспект Пресс, 1994. - 318 с.
82. Даулетова В.А. Вербальные средства создания автоимиджа в политическом дискурсе (на материале русской и английской биографической прозы): Автореф. дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.20 / В.А. Даулетова. – Волгоград, 2004. – 22 с.
83. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация [Пер. с англ.] / Т.А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
84. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В.З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. — № 3. - М., 2002. - С. 32-43.
85. Денисюк Е.В. Манипулятивное речевое воздействие: коммуникативно прагматический аспект: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е.В. Денисюк. - Екатеринбург, 2004. - 23 с.
86. Дешевова В.В. Агональность в телевизионном дискурсе: Автореф. дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / В. В. Дешевова. – Волгоград, , 2010. – 18 с.
87. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология / Г.Г. Дилигенский. - М.: Наука, 1996. – 304 с.

88. Дмитрук О.В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000 - 2005 рр.): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.В. Дмитрук. - Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 19 с.
89. Дубровина И.И. Коммуникативный стиль и национально-культурные особенности речевого поведения / И.И. Дубровина // Романо-германская филология: Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та. – 2002. – Вып. 2. – С. 77 – 81.
90. Дулинская О.И. Политико-психологические особенности политического лидерства Уго Чавеса: Автореф. дисс. ... канд. полит. наук / О.И. Дулинская. – Москва, 2011. – 24 с.
91. Егидес А.П. Как разбираться в людях или психологический рисунок личности / А.П. Егидес. – М.: АСТ-Пресс Книга, 2000. – 320 с.
92. Егорова Е.В. Личностный фактор во внешней политике США в 60 – 90-е годы: Автореф. дисс. ... док. полит. наук / Е.В. Егорова. – М., 1992. – 46 с.
93. Епифанцев С.Н. Психологические особенности руководителей с чертами паранойяльной акцентуации личности / С.Н. Епифанцев. - М.: РАГС, 1996. – 178 с.
94. Жельвис В.И. Инвективная агрессия в ряду эмотивных средств / В.И. Жельвис // Социальная психоллингвистика. Хрестоматия. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 278 – 322.
95. Жельвис В.И. Некоторые эмоциогенные особенности инвективного общения / В.И. Жельвис // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена. – 1995. – С. 25-32.
96. Жердева, Е.К. Анализ акцентуаций характера в контексте изучения личностной идентичности [Текст] / Е.К. Жердева // Аспирантский сборник-2010. – Новосибирск: Издательство НГПУ, 2010. – С. 28-32.
97. Зазыкин В.Г. Психология пронциательности / В.Г. Зазыкин. - М: Изд-во РАГС, 2002. - 130 с.

98. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
99. Заньковська Г. Д. Актуалізація концепту conflict/конфлікт в англomовному політичному дискурсі: Автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.04 / Г. Д. Заньковська. – Чернівці, 2015. – 21 с.
100. Засекіна Л.В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л.В. Засекіна // Соціальна психологія. – 2007. – №5(25). – С. 82 – 90.
101. Засекіна Л.В. Психолінгвістична діагностика / Засекіна Л.В., Засекін С.В. - Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. - 188 с.
102. Зеер Э.Ф. Психология профессиональных деструкций : [учебное пособие для вузов] / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – С. 9–98.
103. Иванов С.В. Политический дискурс как разновидность институционального дискурса / С.В. Иванов // Альманах современной науки и образования. - Тамбов: Грамота, 2008. - № 8 (15). - Ч. I. - С. 74 - 77.
104. Иванова О.В. Функционально-когнитивные особенности репрезентации ключевых концептов американского политического дискурса: Дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / О. В. Иванова. - Белгород, 2010. - 183 с.
105. Иванова С.В. Лингвокультурология и лингвокогнитология: сопряжение парадигм / С.В. Иванова. – Уфа: РИО БашГУ, 2004. – 152 с.
106. Иванова Ю. М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Ю.М. Иванова. - Волгоград, 2003. - 19 с.

107. Иващенко А.В. Я-концепция личности в отечественной психологии / А.В. Иващенко, В.С. Агапов, И.В. Барышникова. – М.: МГСА, 2000. – 155 с.
108. Изард К.Э. Психология эмоций [Пер. с англ.] / К.Э. Изард. – СПб: Изд-во «Питер», 2000. – 464 с.
109. Инкина Т.С. Фразеосемантическое поле эпилептоидной акцентуации: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.С. Инкина. - М., 2005. - 20 с.
110. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. - М.: КомКнига, 2006. – 228 с.
111. Ісмаїлова Е.А. Лінгвокогнітивний аспект алюзивного функціонування англomовних антропонімів [Електронний ресурс] / Е.А. Ісмаїлова // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”. – Вип. 34, 2013. – С. 83-86. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_34_29
112. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода: Основи когнітивної теорії конфліктів / А.Т. Ішмуратов. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
113. Казакова Н.Н. Эгоцентрическая лексика: состав, свойства, функции: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н.Н. Казакова; Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1990. – 16 с.
114. Калинин К.Е. Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / К.Е. Калинин. – Нижний Новгород, 2009. - 20 с.
115. Канетти Э. Масса и власть / Э. Канетти. – М.: Ad Marginem, 1997. – 264 с.
116. Канчани П. Оппозиция "свои-чужие" как прагматическая доминанта политического дискурса: Дис. ... канд. филол. наук / П. Канчани. – М., 2007. – 260 с.
117. Карамова А.А. Оценочная общественно-политическая лексика и фразеология современного русского языка: Автореф. дис. ... канд.

- филол. наук / А.А. Карамова. - Уфа, 2002. – 21 с.
118. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. - М.: Алгоритм, 2000. – 728 с.
119. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград – Архангельск: Перемена. – 1996. – С. 3-13.
120. Карасик В.И. О категориях дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. - Волгоград, Саратов: Перемена, 1998. - С. 185-197.
121. Карасик В.И. Дискурсивная персонология / В.И. Карасик // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж: ВГУ, 2007. – С. 78 – 86.
122. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
123. Карасик В.И. Язык социального статуса: (Социолингвистический аспект. Прагмалингвистический аспект. Лингвосемантический аспект.) / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2002. – 330 с.
124. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
125. Караулов Ю.Н. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Ю.Н. Караулов, В.В. Петров // Т.А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – С. 5-11.
126. Карякин А.В. Стратегемно-тактические способы реализации речевой агрессии в политическом дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А.В. Карякин. – Волгоград, 2010. – 163 с.
127. Кегэян С.Э. Лингвориторические параметры политического дискурса (на материале текстов идеологов большевизма): монография / С.Э. Кегэян, А.А. Ворожбитова. – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2014. – 122 с.
128. Келли Дж. А. Теория личности. Психология личных конструктов [Пер. с англ.] / Дж. А. Келли. – СПб: Речь, 2000. – 249 с.

129. Кириллов Л.А. Особенности самосознания лиц с акцентуациями характера: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 10.00.01 / Л.А. Кириллов; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 1992. – 22 с.
130. Кисельова О.В. Прецедентні імена американських президентів і їх функціонування в політичному дискурсі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apfil/2012_3/Kyseliova.pdf
131. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. - Казань, 1969. - 43 с.
132. Ковалевский П.И. Психиатрические эскизы из истории: [В двух томах] / П.И. Ковалевский. — М.: Терра, 1995. – 256 с.
133. Ковальова Т.П. Стратегія конфронтації в політичному дискурсі (на матеріалі слоганів німецької та української політичної реклами) / Т.П. Ковальова // Одеський лінгвістичний вісник. – Вип. 4, 2014. - С. 119 – 124.
134. Комисарова Т.С. Механизмы речевого воздействия и их реализация в политическом дискурсе: на материале речей Г. Шредера: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.С. Комисарова. – Орел, 2008. – 28 с.
135. Конюхов Н.И. Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов. – Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 222 с.
136. Конюхов Н.И. Акмеология и тестология / Н.И. Конюхов, М.Л. Шаккум. - М.: Российский салон, 1996. – 378с.
137. Конюхов Н.И. Методология создания психологического портрета политического лидера: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://psy.rin.ru/article/81-101.html>
138. Копнина Г.А. Речевое манипулирование: [учеб. пособие.] / Г.А Копнина. – М.: Флинта, 2007. – 176 с.

139. Кормушкин А.П. Акцентуированные личности в политике / А.П. Кормушкин. - СПб, 2000. – 105 с.
140. Корнилаева Н.Н. Языковые средства как способ моделирования восприятия в политическом дискурсе: Автореф. ... канд. филол. наук / Н.Н. Корнилаева. - М., 2008. - 16 с.
141. Королева О.Э. Проблемы субстантивной метонимии: Дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.01 / О.Э. Королева. – Калуга, 2003. – 205 с.
142. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.02 / Т.А. Космеда; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2001. – 32 с.
143. Котов А.А. Механизмы речевого воздействия в публицистических текстах СМИ: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.А. Котов. - М., 2003. - 24 с.
144. Кочеткова Т.В. Языковая личность носителя элитарной речевой культуры: Дисс. ... д-ра филол. наук / Т.В. Кочеткова. – Саратов, 1999.
145. Кочкин М.Ю. Политический скандал как лингвокультурный феномен: Дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.19 / М.Ю. Кочкин. – Волгоград, 2003. – 184 с.
146. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: [Монография] / Н.А. Красавский. - Волгоград: Перемена, 2001. - 495 с.
147. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. - М.: Гнозис, 2003. - 375 с.
148. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: [Сб. статей.] / В.В. Красных. – М.: «МАЛП», 1997. – 270 с.
149. Крисанова Т.А. Висловлювання з негативною оцінкою адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект):

- Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Т.А. Крисанова; Київський держ. лінгв. ун-т. – К., 1999. – 20 с.
150. Кричун Ю.А. Языковая личность политического деятеля: дискурсивные характеристики: Дисс. ... канд. филол. наук / Ю.А. Кричун. – Краснодар, 2011. – 172 с.
151. Крысин Л.П. Социальный аспект владения языком / Л.П. Крысин // Социальная психолінгвістика: Хрестоматія / Сост. К.Ф. Седов. – М., 2007. – С. 96-124.
152. Крюкова Н.Ф. Метафоричность как критерий менталитета различных групп людей / Н.Ф. Крюкова // Языковое бытие человека и этноса: психолінгвістический и когнітивний аспекти: Сб. статей. – Барнаул: Алтайская академия экономики и права. – 2001. – С. 90-99.
153. Крячков Д.А. Языковой афоризм в речи американского политика (опыт социолінгвістического анализа) / Д.А. Крячков // Вестник МЛГУ. – 2003. – Выпуск 478. Лексика в разных типах дискурса. – С. 126 – 134.
154. Кубышкина Е.В. Американский политический дискурс при Дж. Буше-мл.: эволюция метафор / Е.В. Кубышкина // Полис. - 2012. - №1. - С. 100-112.
155. Кубрякова Е.С. Об исследовании дискурса в современной лингвистике / Е.С. Кубрякова // Филология и культура: Материалы III-й Междунар. науч. конф. – Ч.1. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина. – 2001. – С. 8-11.
156. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
157. Кузенко Г.М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки (на матеріалі англомовного художнього дискурсу): Автореф. дис. ...

- канд. філол. н. / Г.М. Кузенко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 20 с.
158. Куликова Г.С. О влиянии профессии на речь актера / Г.С. Куликова // Вопросы стилистики: Человек и текст. - Вып.27. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1998. – С. 103-110.
159. Куликова Л.В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме: [Монография] / Л.В. Куликова. – Красноярск, 2006. – 392 с.
160. Куліш Т.В. Типи конфліктних акцентуєваних особистостей в англійському дискурсі / Т.В. Куліш // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 25, ч. 2. – 2009. – С. 118-122.
161. Куліш Т.В. «Протилежне мовлення» у дискурсі акцентуєваних особистостей (на матеріалі англійської мови) / Т.В. Куліш // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 32. – 2010. – С. 348 – 353.
162. Куліш Т.В. Порушення когерентності дискурсу акцентуєваних мовних особистостей (на англійському матеріалі) / Т.В. Куліш // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць. – Вип. 18. – 2010. - С. 225-232.
163. Куліш Т.В. Вербалізація агональності в американському політичному дискурсі / Т.В. Куліш // Наукові записки. Серія: Філологія. - Випуск 18. - 2013. – С. 346 – 350.
164. Куліш Т.В. Функціонування антропонімів «MCCARTHY» та «NIXON» та їхніх дериватів в американському мас-медійному дискурсі / Т.В. Куліш // Наукові зап. Кіровоградського держ. пед. ун-у ім. Володимира Винниченка. – Серія: Філологічні науки. - 2014. – С. 286 – 290.
165. Кулиш Т.В. Паранойяльная риторика в американском политическом дискурсе. Интегративный подход / Т.В. Кулиш // LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. - 116 с.

166. Кустова Г.И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Г.И. Кустова // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 85 – 109.
167. Лавринова Н.И. Персуазивные стратегии и тактики в политическом интервью конфронтационного типа / Н.И. Лавринова // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы: Сборник научных статей. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2007. - С. 121-132.
168. Лавринова Н.И. «Свои vs. Чужие» в политике: Саморепрезентация и дискредитация оппонента как механизм структурирования политического дискурса / Н.И. Лавринова // Язык в парадигмах гуманитарного знания: XXI век: Сборник научных статей. - СПб.: Издат-во СПбГУЭФ, 2009. - С. 201-214.
169. Лазебная И.Б. Агрессия как особый речевой акт / И.Б. Лазебная // Единство системного и функционального анализа языковых единиц: материалы Международной науч. конф. в 2 ч. [под ред. О.Н. Прохоровой, С.А. Моисеевой]. – Белгород: Изд-во Бел. ГУ, 2006. – Вып.9. – ч. II – 404 с.
170. Лазуренко Е.Ю. Профессиональное коммуникативное поведение: Экспериментальное исследование: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е.Ю. Лазуренко. – Воронеж, 2006. – 24 с.
171. Лапкина Т.О. Фразеосемантическое поле акцентуаций личности в английском языке. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.О. Лапкина. - М., 2001. – 25 с.
172. Латынов В.В. Стили речевого коммуникативного поведения: Структура и детерминанты / В.В. Латынов // Психологический журнал – 1995. - № 6. – С. 90 – 100.
173. Левенкова Е.Р. Агональный потенциал интертекстов в политическом дискурсе США / Е.Р. Левенкова // Известия Самарского научного центра РАН. - Т. 17. - №1(2), 2015. - С. 429 – 434.

174. Левенкова Е.Р. Интертекст как средство реализации агональной стратегии в политическом дискурсе Великобритании / Е.Р. Левенкова // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – Челябинск: Изд-во ЧелГУ, 2011. – №. 20 (235). – С. 105 – 112.
175. Левенкова Е.Р. Репрезентация концепта «enemy» в институциональном политическом дискурсе США / Е.Р. Левенкова // Вестник Вятского гос. гуманитар. ун-та. Филология и искусствоведение. – Киров: Изд-во ВятГГУ, 2010. № 3 (2). – С. 61 – 66.
176. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А.Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 23. – ч. 2. – С. 199 - 127.
177. Леонгард К. Акцентуированные личности [Пер. с нем.] / К. Леонгард. – Ростов-на-Дону: Изд-во “Феникс”, 2000. – 544 с.
178. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения /О.А. Леонтович. – М.: Гнозис, 2005. – 351 с.
179. Леонтьев А.А. Психология речевого общения: Автореф. дисс. ... д-ра психол. наук: 10.00.01 / А.А. Леонтьев; Науч.-исслед. ин-т общей и пед. психологии АНП СССР. – М., 1975. – 40 с.
180. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев. - М.: «Наука», 1965. - 246 с.
181. Леонтьев А.А. Психология общения. - 3-е изд / А.А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1999. – 365 с.
182. Либин А.В. Стилиевые и темпераментные свойства в структуре индивидуальности человека: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / А.В. Либин; Ин-т психологии РАН. – М., 1993. – 25 с.
183. Литовченко М.А. Прагматические особенности вербальной атаки в политическом дискурсе (на материале немецкого языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / М.А. Левченко. - Тамбов, 2003. - 26 с.

184. Личко А.Е. История глазами психиатра (Иван Грозный, Сталин, Гитлер, Гоголь и др.) / А.Е. Личко. – М.: Адиты, 1996. – 135 с.
185. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко. – Л.: Медицина, ЛО, 1983. – 255 с.
186. Логвінова Н.Ю. Особливості ціннісної системи особистості в умовах хронічної психоемоційної напруги: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Н.Ю. Логвінова; Ун-т внутр. справ. – Харків, 1998. – 16 с.
187. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель. – К.: Професіонал, 2007. – 407 с.
188. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. Параллель между великими людьми и помешанными / Ч. Ломброзо. - М.: Эксмо, 2003. - 149 с.
189. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1982. – 176 с.
190. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.
191. Люшер М. Сигналы личности. Ролевые игры и их мотивы / М. Люшер. — Воронеж, 1992. - 152 с.
192. Лябина О.Г. Лексико-стилистическая репрезентация субъективности индивида (на материале текстов публичных выступлений политических деятелей): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О.Г. Лябина. – Тамбов, 2007. – 22 с.
193. Лялина В.А. Фразеосемантическое поле шизоидной акцентуации личности: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В.А. Лялина. – М., 2005. – 176 с.
194. Ляпон М.В. В поисках языковой личности (вместо введения) / М.В. Ляпон // Язык-система. Язык-текст. Язык-способность: Сб. статей. – М.: Изд-во РАН. Ин-т рус. яз. – 1995. – С. 5-6.

195. Ляпон М.В. Языковая личность: поиск доминанты / М.В. Ляпон // Язык-система. Язык-текст. Язык-способность: Сб. статей. – М.: Изд-во РАН. Ин-т рус. яз. – 1995. – С. 260-275.
196. Мазиев Ю.М. Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве: [Электронный ресурс] / Ю.М. Мазиев, Е.В. Сарафанникова. — Режим доступа: <http://tp11999.narod.ru/WebLSE20001/MazSar.htm>
197. Мазирка И.О. Вербальная характеристика личностных акцентуаций героев англоязычной художественной литературы / И.О. Мазирка // Вестник МГОУ №2 // Серия «Психологические науки». - Том 2. – М.: МГОУ, 2008. – С. 8-18.
198. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. - М.: ИТДГК Гнозис, 2003. – 280 с.
199. Манолова О.Н. Акмеологический ресурс индивидуального характера: акцентуации и деакцентуации черт / О.Н. Манолова [Текст] // Мир психологии. – 2008. – №1. – С. 236 – 245.
200. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / В.А. Маслова // Политическая лингвистика. - Вып. 1(24). - Екатеринбург, 2008. - С. 43-48.
201. Мельников В.П. Введение в экспериментальную психологию личности / В.П. Мельников, Л.Т. Ямпольский. – М.: Просвещение, 1985. – 321 с.
202. Миронова П.О. Стратегия редукционизма в современном политическом дискурсе: когнитивно-прагматический аспект: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / П.О. Миронова. - Екатеринбург, 2003. - 23 с.
203. Мирошниченко А.А. Лингво-идеологический анализ языка массовых коммуникаций: Дисс. ... канд. филол. наук / А.А. Мирошниченко. – Ростов-на-Дону, 1995. – 189 с.

204. Михалева О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О.Л. Михалева. - Кемерово, 2004. - 21 с.
205. Михальская А.К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике / А.К. Михальская. - М.: Изд. центр «Academia», 1996. - 192 с.
206. Михлюк Е.І. Аналітичний погляд на проблему формування професійно обумовлених акцентуацій характеру особистості / Е.І. Михлюк // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2011. - Вип. 9. - С. 199-206.
207. Мнацаканьян А.Н. Фразеосемантическое поле психической динамики поведения личности в английском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.Н. Мнацаканьян. - М.: Изд-во МПУ «Народный зритель», 2001. - 24 с.
208. Молодыченко Е.Н. Создание образа врага как персуазивная стратегия американского политического дискурса: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е.Н. Молодыченко. - Архангельск, 2010. - 245 с.
209. Мордовин А.Ю. Аргументативные стратегии языковой личности североамериканского политика: на материале дискурса Г. Киссинджера: Дисс. ... канд. филол. наук / А.Ю. Мордовин. - Иркутск, 2004. - 212 с.
210. Морозова И.И. К анализу прагматического уровня языковой личности / И.И. Морозова // Филология и культура: Материалы III-й Междунар. науч. конф. - Ч. 3. - Тамбов. - 2001. - С. 49-50.
211. Московичи С. Психология харизматического вождя / С. Московичи // Психология и психоанализ власти. - Самара: Бахрах-2, 1999. - С. 408-448.
212. Мухаев Р. Т. Политология / Р.Т. Мухаев. - М.: Юнити, - 2007. - 495 с.

213. Нагорна Л.П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л.П. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – 316 с.
214. Наличникова И.А. Когнитивно-прагматические особенности афористического дискурса: Дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / И.А. Наличникова. – Уфа, 2010. – 204 с.
215. Наумов В.В. Лингвистическая идентификация личности / В.В. Наумов. – М.: Ком книга, 2006. – 240 с.
216. Нерознак В.П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / В.П. Нерознак // Сб. науч. тр. Моск. гос. лингв. Ун-та. – 1996. – Вып. № 426. Язык. Поэтика. Перевод. – С. 112 - 116.
217. Ноблок Н.Л. Авторские стратегии в англоязычном политическом дискурсе (на материале теледебатов Дж.Буша- Дж.Керри): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Н.Л. Ноблок. - Тамбов, 2007. - 22 с.
218. Одинокова Н.Ю. Специфика профессионально детерминированных ассоциативных реакций: Дисс. ... канд. филол. наук. / Н.Ю. Одинокова. – Саратов, 2004. – 201 с.
219. Онуфрив С.Р. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі: Автореф. ... канд. філол. наук / С.Р. Онуфрив. - Київ, 2005. - 20 с.
220. Ощепкова Н.А. Стратегии и тактики в аргументативном дискурсе: прагмалингвистический анализ убедительности рассуждения (на материале политических дебатов): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Н.А. Ощепкова. - Тверь, 2004. - 18 с.
221. Павленко В.М. Етнопсихологія: [Навчальний підручник] / В.М. Павленко, С.О. Таглін. — К.: Сфера, 1999. – 409 с.
222. Павлючко И.П. Концептуальная организация художественного текста эмотивной языковой личностью / И.П. Павлючко // Филология и культура: Материалы III-й Междунар. науч. конф. – Ч. 1. – Тамбов. – 2001. – С. 39 - 40.

223. Панова М.Н. Языковая личность государственного служащего: опыт лингвометодического исследования / М.Н. Панова. – М.: Изд-во РУДН. – 2004. – 323 с.
224. Паршина О.Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России: Автореф. дисс. ... док. филол. наук / О.Н. Паршина. – Саратов, 2005. – 20 с.
225. Патрушева Е.В. Лингвокультурологический и функционально-прагматический аспекты афоризмов в политическом дискурсе: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е.В. Патрушева. – Ставрополь, 2011. – 247 с.
226. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры: [Монография] / Институт политических и этнонациональных исследований НАН Украины / А.Д. Пахарев. – К.: Знание Украины, 2001. – 270 с.
227. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: [монографія] / Н.В. Петлюченко. – Одеса, 2009. – 464 с.
228. Петренко В.Ф. Проблемы эффективности речевого воздействия в аспекте психолингвистики / В.Ф. Петренко // Оптимизация речевого воздействия. - М.: Наука, 1990. - С. 18 - 31.
229. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / В.Ф. Петренко. – Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. – 400 с.
230. Пиаже Ж. Избранные психологические труды: [Пер. с фр. и англ.] / Ж. Пиаже. – М.: Междунар. пед. академия, 1994. – 680 с.
231. Пироженко О.Г. Когнітивні та комунікативні аспекти вербалізації концепту неправди у діалогічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.Г. Пироженко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2001. – 20 с.
232. Пишкова Е.Ю. Прагмалингвистическое диагностирование речевого поведения кандидатов в президенты США: на материале

- предвыборного дискурса: Дисс. ... канд. филол. наук / Е.Ю. Пишкова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 195 с.
233. Подшивайлова А.М. Манипулятивное воздействие в политическом дискурсе: [Монография] / А.М. Подшивайлова. – Киев: Изд-во Киевский университет, 2013. – 431 с.
234. Политология: Энциклопедический словарь / Ю.И. Аверьянов, С.Г. Айвазова, Т.А. Алексеева, А.П. Андреев. - М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. - 431 с.
235. Политология. Учебник для вузов: [Под ред. В.А. Ачкасова, В.А. Гуторова]. – М.: Высшее образование, 2010. – 692 с.
236. Политология. Словарь – справочник: [под ред. Д.Е. Погорелого]. – М.: Эксмо, 2008. – 319 с.
237. Полтавец В.И. Агрессивное поведение при расстройствах личности: Диагностика, клиника, коррекция / В.И. Полтавец, В.С. Первый, С.В. Жабокрицкий. – Днепропетровск: Арт-Пресс, 1998. – 80 с.
238. Попко Л.П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической ментальности: [монография] / Л.П. Попко. – К.: ГАРККиИ, 2007. – 363 с.
239. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2007. – 61 с.
240. Портнов А. А. Психиатрия / А.А. Портнов, Д.Д. Федотов. - М.: Медицина, 1971. - 471 с.
241. Почепцов Г.Г. Имиджелогия / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-Бук: Ваклер, 2000. – 766 с.
242. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю.Е. Прохоров. – М.: Комкнига, 2006. – 224 с.
243. Психология: Словарь [Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

244. Психологія особистості: Словник-довідник [За ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко]. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
245. Пушкин А.А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей / А.А. Пушкин // Язык, дискурс и личность. – Тверь: Изд-во Тверск. гос. ун-та. – 1990. – С. 50-60.
246. Пшенина Т.Е. Дискурсное описание языковой личности Катулла: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Т.Е. Пшенина; Казахск. гос. нац. ун-т им. аль-Фараби. – Алматы, 2000. – 31 с.
247. Радчук В.М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки особистості: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / В.М. Радчук; Київськ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 20 с.
248. Разворотнева С.В. Власть языка, язык власти / С.В. Разворотнева // Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. - Т. 1. - Самара: «БАХРАХ», 1999. – 256 с.
249. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ характера / Д.Я. Райгородский. – Самара: БАХРАХ, 1997. – 141 с.
250. Ракитянский Н.М. Проблема психодиагностики политических лидеров / Н.М. Ракитянский // Общественные науки и современность. - 1996. - № 6. – С. 108-116.
251. Резанова А.Н. Дисфемия в английском языке: семантические механизмы и прагматическая функция: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.Н. Резанова. - СПб., 2008. - 19 с.
252. Репина Е.А. Психолингвистические параметры политического текста: на материале программных и агитационных текстов различных политических партий конца 90-х гг. XX в.: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук / Е.А. Репина. – М., 2001. – 20 с.
253. Рикель А.М. Профессиональная Я-концепция и организационная культура как факторы успешной карьеры: Автореф. дисс. ... канд. психол. н.: 19.00.05 / А.М. Рикель. – Москва, 2012. – 32 с.

254. Родченко И.Г. Речевой стиль лидера / И.Г. Родченко // То же. – 2005. - №10. – С. 16-18.
255. Романов А.А. Конфликтный дискурс политика / А.А. Романов // «Политический дискурс в России – 3» - Ч.1. – М.: Ин - т языкознания РАН, Диалог - МГУ, 1999. – С. 123 -126.
256. Романов А.А. Типология актов вербальной агрессии в профессиональном общении / А.А. Романов, А.П. Костяев // Вестник ТвГУ. Серия: Педагогика и психология (1). – 2011. - С. 15-27.
257. Романов А.А. Управленческая риторика / А.А. Романов, А.А. Ходырев. – М.: Лилия, 2001. – 216 с.
258. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: [Электронный ресурс] / С.Л. Рубинштейн. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/rubin/
259. Сальникова Н.В. Национально-культурная риторика политического дискурса: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. / Н.В. Сальникова. – Ставрополь, 2011. – 24 с.
260. Самарина И.В. Коммуникативные стратегии «создание круга чужих» и «создание круга своих» в политической коммуникации (прагмалингвистический аспект): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / И.В. Самарина. - Ростов-на-Дону, 2006. - 21 с.
261. Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків: [Навч. посіб.] / І.А. Сайтарли. – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.
262. Самуйлова И.А. Представленность личности политика в его вербальной деятельности: Дисс. ... канд. психол. наук / И.А. Самуйлова. – СПб., 2005. – 178 с.
263. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 147 с.

264. Седов К.Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности: психо- и социолингвистический аспекты / К.Ф. Седов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 180 с.
265. Седов К.Ф. Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта) / К.Ф. Седов // Вопросы стилистики. Язык и человек. – Саратов. – 1996. – Вып. 26. – С. 8– 14.
266. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики): [монографія] / К.С. Серажим. – К.: Вид-во ТГШ, 2002. – 392 с.
267. Серио П. Русский язык и анализ советского политического дискурса: анализ номинализаций / П. Серио // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. - М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2002. - С. 337 – 383.
268. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов: [Пер. с англ.] / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII. Теория речевых актов. – М.: Прогресс. – 1988. – С. 170 - 194.
269. Серякова И.И. Коммуникативный менеджмент конфликтного дискурса / И.И. Серякова // Science and Education a New Dimension. Philology, III(9), Issue: 44, 2015. – С. 78 - 82.
270. Серякова І. І. Політичний дискурс та семіотична особистість / І. І. Серякова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 2. – Т. 12. – С. 115 – 120.
271. Синельникова Л.Н. О научной легитимности понятия «дискурсивная личность» / Л.Н. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского / Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – 2011. - №2. - Ч.1. – С. 454 - 463.

272. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект [Текст] : монографія / Л. Л. Славова. - Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 357 с.
273. Слободяник Н.Б. Конструирование идентичности в политическом дискурсе: к вопросу о роли социального антагонизма (о концепции политического дискурса Лаклау и Муффа) / Н.Б. Слободяник // Политическая лингвистика. Вып. 2(22). – Екатеринбург, 2007. – сС 60 – 67.
274. Смирнова Є.С. Висловлювання-ображення: комунікативно-функціональний аспект (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Є.С. Смирнова; Київськ. держ. пед. ін-т іноземн. мов. – К., 1993. – 17 с.
275. Соколовская Т.Б. Языковая личность политического лидера (на материале газет новейшего времени): Автореф. дисс. ... к. филол. наук / Т.Б. Соколовская. – СПб., 2002. – 20 с.
276. Спиридовский О. В. Лингвокультурные характеристики американской президентской риторики как вида политического дискурса: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О. В. Спиридовский. — Воронеж, 2006. — 234 с.
277. Станкевич Ю.В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю.В. Станкевич. – Одеса, 2011. – 24 с.
278. Стернин, И.А. Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования / И.А. Стернин // Русское и финское коммуникативное поведение. - Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. - С. 4 - 20.
279. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
280. Сухих С.А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар: Изд-во Южного ин-та менеджмента, 2004 - 155 с.

281. Сухих С.А. Черты языковой личности / С. А. Сухих // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц. – Тверь: Изд-во Тверск. гос. ун-та. – 1993. – С. 85 - 91.
282. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие: методология и теория. Оптимизация речевого воздействия / Е.Ф. Тарасов. - М.: «Наука», 1990. - С. 5 - 18.
283. Тахо-Годи А.А. Античные риторика / А.А. Тахо-Годи. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1978. – 352 с.
284. Теофраст Б. Характеры: [Пер. с англ.] / Б. Теофраст. - Л.: Наука, 1974. - 123 с.
285. Узнадзе Д.Н. Психология установки / Д.Н. Узнадзе. - СПб.: Питер, 2001. — 416 с.
286. Уфимцева Н.В. Мотивация в речевом воздействии: проблемы и концепции / Н.В. Уфимцева // Оптимизация речевого воздействия. - М.: Наука, 1990. - С. 56 - 67.
287. Ухванова-Шмыгова И.Ф. Дискурс-анализ в контексте современных исследований / И.Ф. Ухванова-Шмыгова, А.А. Маркович, В.Н. Ухванов; под общ. ред. И.Ф. Ухвановой-Шмыговой // Методология исследования политического дискурса: Сб науч. трудов / Белгосуниверситет. - Вып. 3. - Минск, 2002. - С. 6-28.
288. Ушакова Т.Н. Интент-анализ политических текстов / Т.Н. Ушакова, В.А. Цепцов, К.И. Алексеев // Психологический журнал. - 1998. - № 4. - С. 98 - 109.
289. Ущина В.А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англomовному політичному дискурсі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.А. Ущина; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
290. Фадеева Е.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка): Дисс. ... канд. филол.

- наук: 10.02.04 / Е.В. Фадеева; Киевск. гос. лингв. ун-т. – К., 2000. – 194 с.
291. Фантина С.Г. Развитие профессиональных акцентуаций личности в сфере государственной службы: Дисс. ... канд. психол. наук / С.Г. Фантина. – М., 2001. – 177 с.
292. Филинский А.А. Стратегия манипуляции в политическом дискурсе / А.А. Филинский // Языковые подсистемы: стабильность и динамика. – Тверь, 2002. – С. 171 – 178.
293. Филиппова Г.П. Совершенствование профессионализма социальных работников с учетом их личностных особенностей: Автореф. дисс... канд. психол. наук / Г.П. Филиппова. — М., 1998. — 22 с.
294. Фоменко Е.С. Американские культурные символы – прецедентные феномены в дискурсе современных СМИ / Е.С. Фоменко // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота, 2015. - № 3. - Ч. 1. - С. 204 - 208.
295. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.С. Фоменко. — К., 1998. — 18 с.
296. Фролова І.Є. Вербалізація конфлікту у дискурсі / І.Є. Фролова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Кол. Монографія [Під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Х.: Константа, 2005. – С. 237 – 262.
297. Хазагеров Г.Г. Политическая риторика / Г.Г. Хазагеров. - М.: Николо-Медиа, 2002. - 313 с.
298. Хазагеров Г.Г. Риторика vs стилистика: семиотический и институциональный аспекты / Г.Г. Хазагеров. – Режим доступа: jour.isras.ru/index/php/socjour/article/download/1018-1898-1-SM.pdf
299. Холод О.М. Особливості вивчення мовлення політика у ЗМІ з позицій лінгвістики / О.М. Холод // Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики. – 2004. – Вип. 25. – С. 382 – 389.

300. Худолій А. Зовнішньополітичний курс Р.М. Ніксона та стереотипи сприйняття комунізму / А. Худолій // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. — Вип. 25. — 2008. - С. 111-119.
301. Чалкова Е.Г. Лингвистические и психолого-педагогические аспекты исследования акцентуаций личности / Е.Г. Чалкова, Т.О. Лапкина. - М.: Изд-во МПУ, 2001. - 200 с.
302. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: [уч. пособие для студентов высших учебных заведений] / Е. В. Чернявская. — М.: Флинта, 2006. - 136 с.
303. Чернявская В.Е. От анализа текста к анализу дискурса / Е. В. Чернявская // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспект исследования: Сб. научн. тр. - Рязань, 2002. - С. 230 - 232.
304. Чикилева Л.С. Когнитивно-прагматические и композиционно-стилистические особенности публичной речи: Автореф. дисс. ... док. филол. наук / Л.С. Чикилева. - М., 2005. - 42 с.
305. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: [учеб. пособие]. — [3-е изд., испр.] / А.П. Чудинов. - М.: Флинта: Наука, 2008. - 256 с.
306. Чудинов А.П. Концептуальная метафора в политическом дискурсе: американский, европейский и российский варианты исследования / А.П. Чудинов, Э.В. Будаев // Известия УрГПУ. Серия Лингвистика. - Вып 17. - Екатеринбург, 2006 - С. 35 - 77.
307. Шапиро Д. Невротические стили [Пер. с англ. К.В. Айгон] / Д. Шапиро. — М.: Институт Общегуманитарных Исследований. Серия Современная психология: теория и практика, 2000. — 173 с.
308. Шапочкин Д.В. Когнитивные аспекты политического дискурса (на материале британских, американских и немецких публичных политических речей): Дисс. ... канд. филол. наук / Д.В. Шапочкин. - Тюмень, 2005. - 244 с.

309. Шахнарович А.М. Языковая личность и языковая способность / А.М. Шахнарович // Язык-система. Язык-текст. Язык-способность: Сб. статей. – М.: Изд-во РАН. Ин-т рус. яз. – 1995. – С. 213 - 223.
310. Шаховский В.И. Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности / В.И. Шаховский // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации: Сб. науч. тр. – Волгоград: Колледж, 2001. – С. 11 – 16.
311. Шевченко І.С. Прагматичні прояви Я-Концепції мовця у дискурсі / І.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – Сер. Романо-Германська філологія. – № 537. – 2001. – С. 11 - 16.
312. Шейгал Е.И. Агональность в коммуникации: структура понятия / Е.И. Шейгал, В.В. Дешевова // Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2009. - №34 (172). - Филология. Искусствоведение. - Вып. 36. – С. 135 – 138.
313. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: ИГДК «Гнозис», 2004. – 326 с.
314. Шейнов В.П. Манипулятивное общение как источник конфликтов / В.П. Шейнов // Стратегии коммуникативного поведения: Материалы докл. Междунар. науч. конф. – Ч. 1. – Минск: МГЛУ. – 2001. - С. 152-155.
315. Шибанова Е.О. Метафорические концептуальные системы в сфере экономики и политики (на материале англоязычной прессы): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е.О. Шибанова; Моск. гос. лингв. ун-т им. М. Тореза. – М., 2000. – 27 с.
316. Шкайдерова Т.В. Советская идеологическая языковая картина мира: субъект, время, пространство (на материале заголовков газеты «Правда»): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т.В. Шкайдерова. – Омск, 2007. – 22 с.
317. Шкуратова Е.А. Коммуникативные стратегии и тактики передачи сообщений о военном конфликте / Е.А. Шкуратова // Вестник

- Кемеровского государственного университета. – Вып. 2 (54). – Том 2, 2013. – С. 204 – 209.
318. Шустова И.Н. Роль аксиологической лексики в формировании имиджа англоязычных политических деятелей: Автореф. дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / И.Н. Шустова. – Воронеж, 2012. – 22 с.
319. Щербакова Н.В. Психолингвистический подход к выявлению когнитивных стилей политических лидеров: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук / Н.В. Щербакова. – СПб., 2005. – 20 с.
320. Щёкин Г.В. Социальная теория и кадровая политика / Г.В. Щёкин. - К.: МАУП, 2000. - 576 с.
321. Юданова Е.Т. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса: Автореф. ... канд. филол. наук / Е.Т. Юданова. - СПб., 2003. - 20 с.
322. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – СПб: Ювента, 1995. – С. 608 - 624.
323. Юрина Л.В. Тезаурус политического деятеля (на материале выступлений М.Тэтчер в парламенте): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л.В. Юрина; Моск. гос. лингв. ун-т им. М.Тореза. – М., 1992. – 22 с.
324. Яблоков И.А. Теория заговора и современное историческое сознание: Дисс. ... канд. истор. наук / И.А. Яблоков. - Томск, 2010. – 222 с.
325. Яворська Г.М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) / Г.М. Яворська // Мова. Людина. Світ. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 46 – 59.
326. Энтин Дж. Теории заговоров и конспиративистский менталитет: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/asion/entin.html>
327. Эпштейн О.В. Прагмалингвистические особенности менасивного речевого акта в политическом дискурсе: на материале английского

- языка: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / О.В. Эпштейн. - Самара, 2010. – 209 с.
328. Ambrose, S. Nixon: The Triumph of a Politician, 1962-1972 / S. Ambrose. - New York: Simon & Schuster, 1990. – 736 p.
329. Ambrose, S. Nixon: Ruin and recovery, 1973-1990 / S. Ambrose. - New York: Simon & Schuster, 1991. – 667 p.
330. D'Antonio, M. The truth about Trump / M. D'Antonio. - Thomas Dunne Books: St. Martin's Press, 2016. - 416 p.
331. Archetti C. Politicians, Personal Image and the Construction of Political Identity: a Comparative Study of the UK and Italy / C. Archetti. - Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. - 108 p.
332. Averill, K. 2005 The 'Paranoid Style' in British Politics – anti-Europeanism in Britain as right wing populism [Electronic resource] / K. Averill. – Access mode: <http://www.psa.ac.uk/2005/pps/Averill.pdf>
333. Bailyn, B. The ideological origins of the American Revolution / B. Bailyn. - Cambridge: Harvard University Press, 1967. – 344 p.
334. Bale, J. M. Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics / J.M. Bale // Patterns of Prejudice. - vol. 41, No.1, 2007. – p. 45 – 60.
335. Barber, J. D. Presidential character: predicting performance in the white house / J.D. Barber. - NJ.: Prentice-Hall, 1977. - 544 p.
336. Barkun, M. A Culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America / M. Barkun. – California: University of California Press, 2003. - 320 p.
337. Baum, M.A. New Media and the Polarization of American Political Discourse / M.A. Baum, T. Groeling // Political Communication 25. - № 4, 2008. – p. 345 - 365.
338. Bellova, H. Political Crisis Speeches of American Presidents 1861 – 2011 / H. Bellova. – Brno, 2012. – 181 p.

339. Benacka, E. Rhetoric, humor, and the public sphere: From Socrates to Stephen Colbert / E. Benacka. - Lexington Books, 2016. – 178 p.
340. Berez, J. M. Character in Chief: Personality & Character of G.W. Bush & past presidents / J.M. Berez. – Humanics Ltd., 2001. – 268 p.
341. Billig, M. Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology / M. Billig. – London: Sage, 1991. – 224 p.
342. Bochin, H. W. Richard Nixon: Rhetorical Strategist / H.W. Bochin. – New York: Greenwood Publishing Group, 1990. – 237 p.
343. Bos, L. An experimental test of the impact of style and rhetoric on the perception of right-wing populist and mainstream party / L. Bos, W. van der Brug, C. H. de Vreese // *Acta Politica*. – Vol. 48 (2). – 2013. – p. 192 - 208.
344. Brodie, F. M. Richard Nixon: The Shaping of his character / F.M. Brodie. - W.W. Norton & Company, 1981. – 574 p.
345. Brown, P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
346. Burke, K. The rhetoric of Hitler's 'Battle' / K. Burke // *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*. - New York: Vintage. – 1939. - p. 191 - 220.
347. Carey, C. Rhetorical means of persuasion / C. Carey // *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*. - [Ed. by Ian Worthington]. - Routledge, 1994. - p. 26 - 45.
348. Chang, G.C. Why we must attack Iraq: Bush reasoning practices and argumentation system / G.C. Chang, H.B. Mehan // *Discourse & Society*. - Vol. 19(4). - Sage Publications, 2008. - p. 453 - 482.
349. Chilton, P. Politics as Text and Talk: Analytic approaches to political discourse / P. Chilton, C. Schäffner C. [Eds.]. – Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 2002. - 246 p.
350. Chomsky, N. International Terrorism: Image and Reality [Electronic resource] / N. Chomsky. - Access mode: <http://www.chomsky.info/articles/199112--Q2.htm>

351. Chomsky, N. Understanding the Bush Doctrine [Electronic resource] / N. Chomsky. - Access mode: <http://chomskv.info/articles/20041002.htm>.
352. Cohen, D. Classical rhetoric and modern theories of discourse / D. Cohen // Persuasion: Greek Rhetoric in Action. - [Ed. by Ian Worthington]. - Routledge, 1994. - p. 69 - 82.
353. Cohn, N. Europe's Inner Demons: An Enquiry Inspired by the Great Witch-Hunt. - New York: Basic Books, 1975. – 302 p.
354. Cole, D. The New McCarthyism: Repeating History in the War on Terrorism [Electronic resource] / D. Cole // Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review 38. - №1, 2003. - Access mode: <http://www.umass.edu/legal/Benavides/Fall2005/397G/Readings%20Legal%20397%20G/12%20David%20Cole.pdf>
355. Cook, F.J. The nightmare decade: the life and times of Senator Joe McCarthy / F.J. Cook. – New York: Random House Inc, 1971. – 626 p.
356. Cromby, J. Paranoia and social inequality / J. Cromby, D. Harper // Clinical Psychology Forum. – №153, 2005. – p. 17 - 21.
357. Curran, G. Mainstreaming populist discourse: the race-conscious legacy of neo-populist parties in Austria and Italy / G. Curran // Patterns of Prejudice. - 41 (1). – p. 61 - 82.
358. Curry, R.O. Conspiracy: The Fear of Subversion in American History / R.O. Curry, T.M. Brown [Eds.]. - London: Holt, Rinehart & Winston, 1972. – 302 p.
359. Darsey, J. A Vision of the Apocalypse: Joe McCarthy's Rhetoric of the Fantastic / J. Darsey // The prophetic tradition and radical rhetoric in America. – New York University Press, 1997. – p. 128 - 151.
360. Decker, F. The populist challenge to liberal democracy / F. Decker. – URL: http://www.fes.de/ipg/ONLINE_2003/ARTDECKER.PDF
361. Dijk, T.A. van. Discourse and cognition in society / T.A. van Dijk // Communication Theory Today. – [Ed. by D. Crowley, D. Mitchell]. - Oxford: Pergamon Press, 1993. - p. 107 - 126.

362. Dijk, T.A. van. Discourse semantics and ideology / T.A. van Dijk // Discourse and society. – Vol. 6(2). – Sage Publications, 1995. – p. 243 - 289.
363. Dijk, T.A. van. Discourse and context: A socio-cognitive approach / T.A. van Dijk. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
364. Dijk, T.A. van. Discourse and Manipulation / T.A. van Dijk // Discourse & Society. -Vol. 17(2). - Sage Publications, 2006. - p. 359 - 383.
365. Dijk, T.A. van. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach / T.A. van Dijk // Methods of critical discourse analysis. – [Ed. by R. Wodak, M. Meyer]. - Sage Publications, 2009. — p. 62 - 85.
366. Dijk, T.A. van. Society and discourse: How social contexts influence text and talk / T.A. van Dijk. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 287 p.
367. Dijk, T.A. van. What is political discourse analysis? [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>
368. Dillard, J.P. The Persuasion Handbook: developments in theory and practice / J.P. Dillard, M. Pfau [Eds.]. - Sage Publications, 2002. - 874 p.
369. Dunmire, P.L. Preempting the future: Rhetoric and ideology of the future in political discourse / P.L. Dunmire // Discourse & Society. - Vol. 16(4). - Sage Publications, 2005. - p. 481 - 513.
370. Dunmire, P.L. '9/11 changed everything': an intertextual analysis of the Bush Doctrine / P.L. Dunmire // Discourse & Society. - Vol. 20(2). - Sage Publications, 2009. – p. 195 - 222.
371. Eckert, P. Style and Sociolinguistic variation / P. Eckert, J. Rickford (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
372. Edelman, M. The Symbolic Uses of Politics / M. Edelman. – University of Illinois Press, 1985. – 232 p.
373. Edwards, J. After the fall / J. Edwards // Discourse & Society. - Vol. 15(2-3). - Sage Publications, 2004. - p. 155 - 184.

374. Van Eemeren, F. H. Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse / F.H. van Eemeren, P. Houtlosser // Discourse Studies. - Vol. 1(4). - Sage Publications, 1999. - p. 479 - 497.
375. Ellsberg, D. Secrets: A Memoir of Vietnam and the Pentagon Papers / D. Ellsberg. – New York: Viking Press, 2002. – 512 p.
376. Fairclough, N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research / N. Fairclough. - London and New York: Routledge, 2003. – 270 p.
377. Fairclough, I. Political discourse analysis / I. Fairclough, N. Fairclough. - Routledge, 2013. – 280 p.
378. Fauconnier, G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
379. Fenster, M. Conspiracy theories: secrecy and power in American culture / M. Fenster. – The University of Minnesota Press, 2008. – 374 p.
380. Ferrari, F. Metaphor at work in the analysis of political discourse: investigating a 'preventive war' persuasion strategy / F. Ferrari // Discourse & Society. -Vol. 18(5). - Sage Publications, 2007. - p. 603 - 625.
381. Fetzer, A. [Ed.]. The pragmatics of political discourse / A. Fetzer. – John Benjamins Publishing Company, 2013. – 246 p.
382. Frank, J. Bush on the couch: Inside the mind of the president / J. Frank. – Harper Perennial, 2005. – 288 p.
383. Fried, J. Democrats and Republicans: rhetoric and reality / J. Fried. – Algora Publishing, 2008. – 370 p.
384. George, A. L. Assessing presidential character in Perspectives on the Presidency. - [Ed. by Aaron Wildavsky] / A.L. George. - Boston: Little, Brown, 1975. - p. 91 - 134.
385. Ghaemi, N. A first-rate madness: Uncovering the links between leadership and mental illness / N. Ghaemi. – The Penguin Press, 2011. – 340 p.

386. Gidron, N. Varieties of populism: literature review and research agenda [Electronic resource] / N. Gidron, B. Bonikowski. –Access mode: scholar.harvard.edu/files/gidron_bonikowski_populismlitreview_2013.pdf
387. Goldberg, R.A. Enemies Within: The Culture of Conspiracy in Modern America / R.A. Goldberg. - Connecticut: Yale University Press, 2001. – 368 p.
388. Goodnight, G. Conspiracy Rhetoric: From Pragmatism to Fantasy in Public Discourse / G. Goodnight, J. Poulakos // Western Journal of Speech Communication 45. – 1981. - p. 299 - 316.
389. Graumann, C.F. Changing conception of conspiracy / C.F. Graumann, S. Moscovici [Eds.]. – New York: Springer-Verlag, 1987. – Vol. 3. – 264 p.
390. Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and semantics / ed. by P. Cole and J.L. Morgan. – N.Y.: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – p. 41-58.
391. Hariman, R. Political Style: The Artistry of Power / R. Hariman. - Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1995. – 267 p.
392. Harper, D. The politics of paranoia: Paranoid Positioning and conspiratorial narratives in the surveillance society / D. Harper // Surveillance & Society 5(1), 2008. – p. 1 - 32.
393. Harper, D.J. Deconstructing Paranoia: An Analysis of The Discourses Associated With The Concept Of Paranoid Delusion [Electronic resource] / D.J. Harper. – Access mode: <http://www.criticalmethods.org/thesis0.htm>
394. Herman, A. Joseph McCarthy: Re-examining the life and legacy of America's most hated senator / A. Herman. – Free Press, First Ed., 1999. – 416 p.
395. Hermann, M.G. Presidents, Advisers, and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements / M.G. Hermann, T. Preston // Political Psychology. - Vol. 15, No. 1, 1994. - p. 75 - 96.
396. High, R. Trumping the Establishment: A critical discourse analysis of

- anti-establishment identity construction in the political speeches of Donald Trump [Electronic resource] / R. High – Access mode: https://www.academia.edu/27887263/Trumping_the_Establishment_A_Critical_Discourse_Analysis_of_Anti_Establishment_Identity_Construction_in_the_Political_Speeches_of_Donald_Trump
397. Hodges, A. The paranoid style in politics: ideological underpinnings of the discourse of second amendment absolutism [Electronic resource] / A. Hodge. – Access mode: works.bepress.com/cg/viewcontent.cgi?article=1117&context=adamhodges
398. Hofstadter, R. The paranoid style in American politics [Electronic resource] / R. Hofstadter // Harper's Magazine, November 1964. – pp. 77 - 86. – Access mode: <http://studypace.ccnmtl.columbia.edu/files/courses/reserve/Hofstadter-1996-Paranoid-Style-American-Politics-1-to-40.pdf>
399. Horn van, Ch. K. The paranoid style in an age of suspicion: conspiracy thinking and official rhetoric in contemporary America [Electronic resource] / Ch. K. van Horn. – Dissertation. - Georgia State University, 2010. – Access mode: http://scholarworks.gsu.edu/communication_diss/25
400. Huenemoerder, M. Political paranoia and the Cincinnati controversy [Electronic resource] / M. Huenemoerder. – Access mode: http://www.berghahnbooks.com/books/freepdfs/HuenemoerderSociety_conc.pdf
401. Hughes, K. Nixon vs. the Imaginary 'Jewish Cabal' [Electronic resource] / K. Hughes, Jr. // History News Network, 2007. — Access mode: hnn.us/articles/42970.html
402. The idiolect of Donald Trump [Electronic resource]. – Access mode: <https://blogs.scientificamerican.com/mind-guest-blog/the-idiolect-of-donald-trump/>. – Title from the screen.

403. Jasinski, J. Sourcebook on Rhetoric: Key concepts in contemporary rhetorical studies / J. Jasinski. – CA: Sage Publications, 2001. – 645 p.
404. Johnson, E. Conspiracy, pragmatism and style: An Analysis of Richard Nixon's Antecedent Anti-Communist Conspiracy Rhetoric [Electronic resource] / E. Johnson // Communication and Rhetorical Studies – Theses, 2013. – Access mode: surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=crs_thesis
405. Johnson, G. Architects of fear: Conspiracy theories and paranoia in American politics / G. Johnson. – LA: Tarcher, 1983. – 252 p.
406. Johnson, H. The Age of Anxiety: McCarthyism to Terrorism / H. Johnson. – Harcourt Inc., 2006. – 672 p.
407. Kazin, M. The populist persuasion: an American history / M. Kazin. – NY: Basic Books, 1995. – 381 p.
408. Keen, E. Paranoia and cataclysmic narratives / E. Keen // Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct. - New York, USA: Praeger, 1986. – p. 174 - 190.
409. Kelley-Romano, S. Trust no one: the conspiracy genre on American television / S. Kelley-Romano // Southern Communication Journal. – Vol. 73, No. 2. – 2008. – p. 105 - 121.
410. Knight, P. Conspiracy culture: American paranoia from Kennedy to the X-files / P. Knight. - New York and London: Routledge, 2000. – 287 p.
411. Kohls, R. L. The Values Americans Live by [Electronic resource] / R.L. Kohls. — Access mode: mind/VALUES2.pdf
412. Korostelina K.V. Trump effect / K.V. Korostelina. - New York: Routledge, 2017. – 136 p.
413. Kovel, J. Against the State of Nuclear Terror [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.colorado.edu/ReligiousStudies/chernus/4820-ColdWarCulture/Readings/AgainstTheStateOfNuclearTerror.pdf>

414. Kramer, R.M. The sinister attribution error: Paranoid cognition and collective distrust in organizations / R.M. Kramer // *Motivation and Emotion*, 18. - 1994. – p. 199 - 230.
415. Kulish, T. Neologisms in the psychopathological context (on the data of psychiatric interviews in English) / T. Kulish // «Культура народів Причорномор'я». Філологічні науки. №184. – 2010. – С. 80 – 84.
416. Kulish, T. Perseveration in schizophrenic discourse [Electronic resource] / T. Kulish // *Актуальні проблеми філології та американські студії*. - К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. - Т. 2. -- Access mode: er.nau.edu.ua/jspui/bitstream/NAU/7326/1/Кулиш.pdf
417. Lakoff, G. *Metaphors we live by* / G. Lakoff, M. Johnson. - The University of Chicago Press, 2003. - 276 p.
418. Landsheer de, Ch. Introduction to the study of political discourse / Ch. De Landsheer, O. Feldman, eds. // *Politically Speaking: A worldwide examination of language used in the public sphere*. Westport, CT: Praeger, - 1998. - p.1 - 16.
419. Langston, T.S. *The Cold War Presidency: a documentary history* / T.S. Langston. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
420. Lasswell, H. D. *Psychopathology and politics: A new edition with afterthoughts by the author* / H.D. Lasswell. - N.Y., 1960. – 368 p.
421. Lazar, A. The discourse of the New World Order: 'outcasting' the double face of threat / A. Lazar, M.M. Lazar // *Discourse & Society*. - Vol. 15(2-3). -Sage Publications, 2004. - p. 223 - 242.
422. Leuder, I. On membership categorization: 'us', 'them' and 'doing violence' in political discourse / I. Leuder, V. Marshland, J. Nekvapil // *Discourse & Society* 15(2-3). - Sage Publications, 2004. - p. 243 - 266.
423. Lugg, C.A. The religious right and public education: the paranoid politics of homophobia / C.A. Lugg. – URL: www.researchgate.net/publication/249679799_The_Religious_Right_and_Public_Education_The_Paranoic_Politics_of_Homophobia

424. Marcin, J. *American Wartime Rhetoric* / J. Marcin // *Myths and manipulation in political discourse*. – Safarik University Press, 2011. – p. 24 – 46.
425. Mazlish, B. *In search of Nixon: A psychohistorical inquiry* / B. Mazlish. - NY: Basic Books, 1972. – 187 p.
426. Melley, T. *Empire of conspiracy: the culture of paranoia in postwar America* / T. Melley. – Cornell University Press, 2000. – 239 p.
427. McAdams, D. P. *George W. Bush and the redemptive dream: A psychological portrait* / D.P. McAdams. – Oxford University Press, 2010. – 288 p.
428. McDermott, R. *Political psychology in international relations* / R. McDermott. – University of Michigan Press, 2004. – 312 p.
429. McIntosh, G.L. *Overcoming the dark side of leadership: The paradox of personal dysfunction* / G.L. McIntosh, S.D. Rima. – Baker Books, 2007. - 256 p.
430. Mutz, D.C. *Political Persuasion and Attitude Change* / D.C. Mutz, P.M. Sniderman, R.A. Brody [Eds.]. - University of Michigan Press, 1996. – 295 p.
431. Neagu, M.-I. *Decoding political discourse. Conceptual metaphors and argumentation* / M.-I. Neagu. – Palgrave Pivot, 2013. – 140 p.
432. Neumann, F. *The Democratic and the Authoritarian State* / F. Neumann. – New York: Free Press, 1957. – 303 p.
433. Nixon, R.M. *RN: The memoirs of Richard Nixon* / R.M. Nixon. – NY: Grosset & Dunlap, 1978. – 522 p.
434. O'Donnell, P. *Engendering paranoia in contemporary narrative* / P. O'Donnell // *An International Journal of Literature and Culture*, 19, 1992. – p. 181 - 204.
435. Okulska, U. *Perspectives in politics and discourse*. - [Ed. by U. Okulska, P. Cap]. – John Benjamins publishing company, 2010. – 416 p.

436. Opfer, V.D. Paranoid politics, extremism, and the religious right: a case of mistaken identity? [Electronic resource] / V. D. Opfer. – Access mode: www.darleenopfer.com/File/queer%20theory%20chapter.pdf
437. Oshinsky, D. A conspiracy so immense: the world of Joe McCarthy / D. Oshinsky. – Oxford University Press, 1983. – 597 p.
438. Paltridge, B. Discourse analysis. – [Ed. by Ken Hyland], 2nd ed. / B. Paltridge. - Bloomsbury Discourse Series. – 296 p.
439. Pipes, D. Conspiracy: How the paranoid style flourishes and where it comes from / D. Pipes. – Touchstone, 1997. – 272 p.
440. Pfau, M. The Political Style of Conspiracy: Chase, Sumner, and Lincoln / M. Pfau. - East Lansing: Michigan State University Press, 2005 – 248 p.
441. Pfau, M. Evaluating Conspiracy Arguments: The Case of the Texas Annexation Controversy / M. Pfau, D. Zarefsky // Argument at Century's End: Reflecting on the Past and Envisioning the Future. – [Ed. by Thomas Hollihan]. - Annandale, VA: National Communication Association, 2000. – pp. 427 - 435.
442. The politics of hope: Donald Trump as an Entrepreneur of Identity [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.scientificamerican.com/article/the-politics-of-hope-donald-trump-as-an-entrepreneur-of-identity/>. – Title from the screen.
443. Polsky, A. J. Elusive victories: The American presidency at war / A.J. Polsky. – Oxford University Press, 2002. – 445 p.
444. Prooijen van, J.-W. Power, politics and paranoia: why people are suspicious of their leaders / J.-W. van Prooijen, P.A.M. van Lange [Eds.]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 324 p.
445. Radu S. Mindful pleasures: populism and paranoia in conspiracy culture / S. Radu // Topos (18150047), 2011. – vol. 24. - Issue 3. – 177 p.

446. Reisch, G. The paranoid style in American history of science / G. Reisch. – Access mode: www.ehu.es/ojs/index.php/THEORIA/6273-24308-1-PB.pdf
447. Reyes-Rodriguez, A. Hot and Cold War: The Linguistic Representation of a Rational Decision Filter / A. Reyes-Rodriguez // *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*. - Vol 2(2). - [E-journal], 2008. - Pp. 31- 47. – Access mode: <http://cadaad.org/ejournal>.
448. Richardson, J.E. ‘Now is the time to put an end to all this’: Argumentative discourse theory and ‘Letters to the Editor’ / J.E. Richardson // *Discourse and Society*. - Vol 12(2). - Sage Publications, 2001. – p. 143 - 168.
449. Roberts, J.M. The mythology of secret societies / J.M. Roberts. – London: Secker & Warburg, 1972. – 480 p.
450. Robins, R. Political paranoia: the psychopolitics of hatred / R. Robins, J. Post. - Yale University Press, 1997. – 408 p.
451. Rohler, L.E. Critical Perspectives / L.E. Rohler // *Great speeches for criticism and analysis*. – Greenwood: Indiana, 1993. - p. 2 - 13.
452. Ross, R. Speech communication: fundamentals and practice / R. Ross. - New Jersey: Prentice-Hall, 1974. – 245 p.
453. Rountree, C. Venomous speech: problems with American political discourse on the right and left / C. Rountree (ed.). – California: Praeger, 2013. – 459 p.
454. Rubenzer, S. J. Personality, character and leadership in the White House: Psychologists Assess the Presidents / S.J. Rubenzer, T.R. Faschinbauer. – Potomac Books Inc., 2004. – 385 p.
455. Rudnick, A. Paranoia and reinforced dogmatism: Beyond critical rationality / A. Rudnick // *Philosophy of the social sciences* 33 (3). – 2003. – p. 339 - 350.

456. Rycker, A. de. Discourse and Crisis: Critical perspectives / A. de Rycker, D.Z. Mohd [Eds.]. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2013. – 498 p.
457. Sclafani J. Family as a framing resource for political identity construction: introduction sequences in presidential primary debates / J. Sclafani // Language in Society. – Vol. 44. – Issue 3. - June, 2015. – p. 369 -399.
458. Signer, M. Demagogue: The fight to save democracy from its worst enemies / M. Signer. – Macmillan, 2009. – 272 p.
459. Singh, R. The Farrakhan phenomenon: race, reaction, and the paranoid style in American politics / R. Singh. – Washington D.C.: Georgetown University Press, 1997. – 340 p.
460. Spillman, K.R. Some sociobiological and psychological aspects of “Images of the Enemy” / K.R. Spillman, K. Spillman // Enemy images in American history. - [Ed. by R. Fiebig-von Has, U. Lehmkuhl]. - Providence, RI: Berghahn, 1997. – p. 43 - 64.
461. Spiro, P.J. Beyond citizenship: American identity after globalization / P.J. Spiro. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 208 p.
462. Steinberg, B. Shame and humiliation: Presidential decision-making on Vietnam / B. Steinberg. - McGill-Queen’s Press, 1996. – 399 p.
463. Terman, D. Paranoid Leadership / D. Terman // Offer, O. Abdyli]. - Springer, 2011. – p. 152 - 170.
464. Thompson, K.W. Traditions and Values in Politics and Diplomacy / K.W. Thompson. – Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1992. – 353 p.
465. Turk, A. Political paranoia (book review) / A. Turk // Annals of the American Academy of political and social science. - №562. – p. 215.

466. Volkan, V.D. *Richard Nixon: A Psychobiography* / V.D. Volkan, N. Iitzkowitz, A.W. Dod. - New York: Columbia University Press, 1997. - 190 p.
467. Virkler, H.A. *Demonic Influence and Psychopathology* / H.A. Virkler // *Psychology and Religion*. - Michigan: Banker Book House. - 1988. - p. 281 - 291.
468. Walker, J. *The United States of Paranoia: A Conspiracy Theory* / J. Walker. - NY: Harper Collins, 2013. - 448 p.
469. Waters, A.M. *Conspiracy theories as ethnosociologies: Explanation and intention in African American political culture* / A.M. Waters // *Journal of Black Studies*, 28. - 1997. - p. 112 - 115.
470. Weintraub, W. *Verbal behavior in everyday life* / W. Weintraub. — N.Y.: Sage, 1989. - 224 p.
471. Wills, G. *Nixon agonistes: the crisis of the self-made man* / G. Wills. - Mariner Books, - 2002. - 640 p.
472. Winter, D.G. *The personality of Bush & Gorbachev Measured at a Distance: Procedure, Portraits & Policy* / D.G. Winter, M. Hermann, W. Weintraub, S. Walker // *Political Psychology*, 1991. - №12(2). - p. 215 - 244.
473. Young, M. J. *Evaluative Criteria for Conspiracy Arguments: The Case of KAL 007* / M.J. Young, M.K. Launer // *Warranting Assent: Case Studies in Argument Evaluation*. - [ed. by E. Schiappa]. - Albany: State University of New York Press, 1995. - p. 3 - 32.
474. Zaleska, M. (ed.) *Rhetoric and politics: Central/Eastern European Perspectives* / ed.by M. Zaleska. - Cambridge scholars publishing, 2012. - Access mode: f.hypotheses.org/wp-content/blogs/dir/249/files/2012/04/rhetorics-politics/pdf
475. Zarefsky, D. *Conspiracy Arguments in the Lincoln-Douglas Debates* / D. Zarefsky // *Journal of the American Forensic Association* 21, 1984. - p. 63 - 75.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

476. McCarthy, J. Major Speeches and Debates of Senator Joe McCarthy Delivered in the United States Senate, 1950–1951 / J. McCarthy. – US Government Printing Office, 1953. – 364 p.

477. McCarthy, J. America's retreat from victory / J. McCarthy [Electronic resource]. – Access mode: <https://whatreallyhappened.com/WRHARTICLES/pearl/www.geocities.com/Pentagon/6315/victory.html>
478. McCarthy, J. McCarthyism: the fight for America / J. McCarthy [Electronic resource]. – Access mode: <https://archive.org/details/McCarthyismTheFightForAmerica>
479. Transcripts, Executive Sessions of the Senate Permanent Subcommittee On Investigations. - U.S. Government Printing Office, 2003 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.senate.gov/reference/reference_item/mccarthy.htm
480. Brzezinsky, Zbigniew. The Daily Show with Jon Stewart, March 14, 2007 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cc.com/video-clips/o7hest/the-daily-show-with-jon-stewart-zbigniew-brzezinski>
481. Paranoia // Oxford English Dictionary Online [Electronic resource]. – Access mode: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/paranoia>. - Title from the screen.
482. Paranoia // Cambridge Academic Content Dictionary. - New York: Cambridge University Press, 2009. – p. 681.
483. Margaret Chase Smith. Declaration of conscience [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/margarechasesmithconscience.html>. - Title from the screen.
484. The Donald has a dream [Electronic resource]. – Access mode: <https://robinlakoff.com/tag/rhetoric/>. - Title from the screen.
485. The political lie, from Cicero to Joe McCarthy [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2012/09/the-political-lie-from-cicero-to-joe-mccarthy/261973/>. - Title from the screen.
486. Demagogy // The Free Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.thefreedictionary.com/demagogy>. - Title from the screen.
487. Nixon fingers // Urban dictionary [Electronic resource]. – Access mode:

- <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=NIXON%20FINGERS>. - Title from the screen.
488. Nixed nuclear waste [Electronic resource]. – Access mode: <http://thisiscommonsense.com/2013/10/03/nixed-nuclear-waste/>. - Title from the screen.
489. Cambridge Dictionary's Word of the Year 2016 [Electronic resource]. Access mode: <https://dictionaryblog.cambridge.org/2016/11/29/cambridge-dictionary-word-of-the-year-2016/>. - Title from the screen.
490. Guilt by association [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fallacyfiles.org/guiltbya.html>. – Title from the screen.
491. Fellow traveler // Merriam-Webster Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/fellow%20traveler>. – Title from the screen.
492. Watergate: The Scandal That Brought Down Richard Nixon [Electronic resource]. – Access mode: www.watergate.info. – Title from the screen.
493. Richard Nixon. Presidential library and museum [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.nixonlibrary.gov/virtuallibrary/>. – Title from the screen.
494. Presidential recording program. Secret White House tapes, presented with transcripts and analysis from Miller Center presidential scholars [Electronic resource]. – Access mode: www.whitehousetapes.net. – Title from the screen.
495. Speeches and other media used by Richard M. Nixon [Electronic resource]. – Access mode: http://cstl-cla.semo.edu/rdrenka/Modern_Presidents/nixon_speeches.htm. - Title from the screen.
496. Richard Nixon [Electronic resource]. – Access mode: <http://millercenter.org/president/nixon>. – Title from the screen.
497. The Nixon tapes. Audio and transcripts [Electronic resource]. – Access mode: www.nixontapes.org. - Title from the screen.

498. Presidential rhetoric [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.presidentialrhetoric.com/historicspeeches/>. – Title from the screen.
499. The American presidency project [Electronic resource]. – Access mode: www.presidency.ucsb.edu/debates.php. – Title from the screen.
500. Teaching American history [Electronic resource]. – Access mode: www.teachingamericanhistory.org. – Title from the screen.
501. American rhetoric [Electronic resource]. – Access mode: www.americanrhetoric.com. Title from the screen.
502. The complete Bushisms [Electronic resource]. – Access mode: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/bushisms/2000/03/the_complete_bushisms.html. - Title from the screen.
503. Commission on presidential debates [Electronic resource]. – Access mode: www.debates.org. - Title from the screen.
504. The White House [Electronic resource]. – Access mode: www.whitehouse.gov. – Title from the screen.
505. Richard M. Nixon Quotes [Electronic resource]. – Access mode: http://www.notablequotes.com/n/nixon_richard.html. - Title from the screen.
506. BYU corpora [Electronic resource]. – Access mode: www.corpus.byu.edu. – Title from the screen.
507. Параноидальный стиль в американской политике [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://medium.com/@mediadaily/параноидальный-стиль-в-американской-политике-4169e083a31#.spwn8sqwh>. – Название с экрана.
508. The paranoid style in American punditry [Electronic resource]. – Access mode: www.salon.com/2010/09/15/hofstadter/. – Title from the screen.
509. Eyes wide shut and the paranoid style in American pop culture [Electronic resource]. – Access mode: <http://tropicsofmeta.wordpress.com/2013/11/05/eyes-wide-shut-and-the->

- paranoid-style-in-american-pop-culture. – Title from the screen.
510. White terrorism at Oak Creek: the paranoid style in American violence [Electronic resource]. – Access mode: www.juancole.com/2012/08/white-terrorism-at-oak-creek-the-paranoid-style-in-american-violence.html. – Title from the screen.
511. The paranoid style in Israeli politics [Electronic resource]. – Access mode: <http://nationalinterest.org/feature/the-paranoid-style-israeli-politics-12291>. – Title from the screen.
512. The paranoid style in Brazilian politics [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.jacobinmag.com/2015/01/brazil-right-wing-veja/>. – Title from the screen.
513. The paranoid style in Iranian politics [Electronic resource]. – Access mode: www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2009/08/the-paranoid-style-in-iranian-politics.html. – Title from the screen.
514. The paranoid style in Turkish politics [Electronic resource]. – Access mode: www.wsj.com/articles/SB10001424052702303369904579423300173261302. – Title from the screen.
515. Death of the moderate: The paranoid style in South African politics [Electronic resource]. – Access mode: www.dailymaverick.co.za/opinionista/2014-05-07-death-of-the-moderate-the-paranoid-style-in-south-african-politics/#.VmX2TySYLq0. – Title from the screen.